

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1957 TÜRKİYE-SURİYE BUNALIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MAHİR KÜÇÜKVATAN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. KEMAL ARI

İZMİR-2011

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

...../...../ 2011

Mahir KÜÇÜKVATAN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../2011 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, lisansüstü eğitim yönetmeliğinin maddesine göre, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mahir Küçükvatan'ın "1957 Türkiye-Suriye Bunalımı" konulu tezini incelemiş ve adayın/...../2011 tarihinde, saat 'da jüri önünde savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No:

Konu Kodu:

Üniversite Kodu:

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: Küçükvatan

Adı: Mahir

Tezin/Projenin Türkçe Adı: 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: 1957 Turkey-Syria Depression

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversite:Dokuz Eylül Üniversitesi **Enstitü:** Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Yıl:2011

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: ✓

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı:124

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 110

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanının:

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Kemal

Soyadı:Arı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1. Soğuk Savaş

1.Cold War

2. NATO

2.NATO

3. Eisenhower Doktrini

3.Eisenhower Doctrine

4. Süveyş Krizi

4.Suez Crisis

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet: ✓

Hayır:

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
I.ORTADOĞU VE SURİYE	
A.ORTADOĞU KAVRAMI	2
B.SURİYE’NİN TANIMI.....	7
C.SURİYE TARİHİ.....	9
1.Osmanlı İdaresi Öncesinde Suriye.....	9
2.Osmanlı İdaresinde Suriye	11
3.I.Dünya Savaşı Yıllarında Suriye.....	24
4.Fransız Manda İdaresi Döneminde Suriye.....	26
5.Suriye’nin Bağımsızlık Dönemi.....	28
II.TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI GELİŞMELER	
A.II.DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI.....	29
B.TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI.....	34
C.İSRAİL’İN KURULMASI.....	41

Ç.TÜRKİYE’NİN NATO’YA ÜYE OLMASI.....	48
D.BAĞDAT PAKTI.....	54
E.SÜVEYŞ KRİZİ.....	60
III.TÜRKİYE-SURİYE BUNALIMI	
A.ORTADOĞU’DA ULUSLARARASI BLOKLAŞMA DÖNEMİ.....	67
B.ULUSLARARASI BLOKLAŞMANIN GERGİNLİĞE DÖNÜŞMESİ.....	77
C.EISENHOWER DOKTRİNİ VE GERGİNLİĞE ETKİSİ.....	85
Ç.GERGİNLİĞİN ORTADOĞU’DA YAYILMASI.....	92
D.AMERİKA VE SOVYETLER BİRLİĞİNİN GERGİNLİĞE DAHİL OLMASI.....	94
E.SUUDİ ARABİSTAN’IN ARABULUCULUK GİRİŞİMİ.....	102
F.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÖRÜŞMELERİ.....	104
G.GERGİNLİĞİN SONA ERMESİ.....	109
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	115

ÖNSÖZ

Suriye konumu itibariyle daima önemli bir coğrafya olarak değerlendirilmiştir. Suriye coğrafyasının önemi, bir Akdeniz ülkesi olmasının dışında, petrol kaynaklarına yakınlığı, ticaret güzergahlarının üzerinde olması ve üç kıtanın kesişimi olan Ortadoğu'da yer almasından kaynaklanmaktadır. Üç kıtanın kesişiminde olan Suriye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Anadolu ile komşu durumdadır. Anadolu'da ve Ortadoğu'da asırlar boyunca devletler, yönetimler ve sınırlar değişmiştir ancak değişmeyen tek şey Türk ve Arap medeniyetlerinin varlığı olmuştur. Günümüzde bu iki kültür aynı coğrafyada Türkiye ve Suriye olarak iki komşu devlet şeklinde varlıklarını sürdürmektedirler.

Türkiye ile Suriye tarihi altyapı ve benzerlikle birlikte uzun yıllar iyi ilişkiler içerisinde yaşamışlardır ancak iki ülke arasında ilişkilerin bozulduğu dönemler de var olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş ortamı ve bloklaşma Türkiye ile Suriye'yi derinden etkilemiştir. Soğuk Savaş akıllara ilk olarak Amerika, Sovyetler Birliği ve aralarındaki mücadele dönemini getirmektedir ancak çoğu zaman göz ardı edilen bir husus vardır. Bu husus Soğuk Savaşın sadece Amerika ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan bir mücadele olmadığı gerçeğidir ve Soğuk Savaş dünya genelinde büyük etkiler yaratmıştır. *"1957 Türkiye-Suriye Bunalımı"* Soğuk Savaşın bu etkilerinden sadece bir tanesidir. Soğuk Savaş yıllarında Türkiye ve Suriye kendilerini karşıt iki bloğun yandaşı olarak bulmuşlardır ve bu durum aralarındaki ilişkinin komşuluk ilişkisinden çıkarak, uluslararası bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

Bu çalışmamda Soğuk Savaş ortamının, Türkiye ve Suriye gibi aynı coğrafyanın iki komşu ülkesini, köklü bir tarihi birlikteliğe sahip olmalarına rağmen, nasıl savaşın eşiğine getirebilecek kadar etkilediğini açıklamayı amaçladım.

Araştırmalarırma daima y6n ve destek veren Enstit6 M6d6r6m6z ve Danışmanım Doç. Dr. Kemal Arı'ya Őukranlarımı sunar, alışmalarırmda yardımlarımı benden esirgemeyen aileme ve Song6l Erdoğan'a teŐekk6r6 bir borç bilirim.

ÖZET

Medeniyetlere ev sahipliği yapan, farklı din, dil, ırk ve kültürleri barındıran Ortadoğu asırlar boyunca mücadelelerin odak noktası olmuştur. Ortadoğu tarih içerisinde medeniyetlere gücü ifade etmiş, gücün peşine düşen medeniyetler ise Ortadoğu'ya hakim olmanın yollarını aramışlardır. Ortadoğu hakimiyeti hedeflendiği zaman ise Suriye daima vazgeçilmezler arasında yer almıştır. Suriye M.Ö. 4000'li yıllara uzanan tarihinde birçok devletin hakimiyeti altına girmiş, farklı kültürlerden etkilenmiş ancak Arap kimliğini kaybetmemiştir.

Farklı medeniyetlerin hakimiyeti altında yaşayan ülke 1946 yılında bağımsız bir kimliğe bürünebilmiştir fakat bağımsızlık Suriye'ye beklenen istikrarı getirmemiştir. Suriye'de istikrarlı bir yönetimin sergilenememesi, Ortadoğu'da emelleri bulunan devletlerin Suriye'ye müdahalelerini kolaylaştırmış, dış müdahaleler neticesinde ülkede artan gerginlik Suriye'nin komşuları ile olan ilişkilerini derinden etkilemiştir.

Soğuk Savaş yıllarında Suriye Türkiye ilişkileri gerginleşmiş, iki ülke arasında yaşanan gerginlik 1957 yılında Amerika ve Sovyetler Birliği başta olmak üzere diğer ülkelerin de katılımıyla büyümüş ve uluslararası bir bunalım halini almıştır. Türkiye ve Suriye Ortadoğu üzerindeki uluslararası hakimiyet mücadelelerinin etkisiyle savaşın eşiğine gelmişler ve yine uluslararası dengelerin etkisiyle aralarındaki gerginliği sonlandırarak komşuluk ilişkilerine devam etmişlerdir.

ABSTRACT

The Middle East which hosts many civilizations and includes different religions, languages, races and cultures has been the focus point of struggles for centuries. The Middle East expresses the power for civilizations in the history and civilizations which pursue to the power tries to find a way to dominate the Middle East. When the domination of Middle East is focused on, Syria has been one of the vital countries. Throughout its history which begins from 4000 B.C., Syria was under the domination of many countries and was effected by different cultures but hasn't lost its Arabic identity.

Syria which was under the domination of different civilizations got its independent identity in 1946 but independence didn't provide stability. As a result of unstable management in Syria, other countries that had aims in Middle East easily interfered Syria and because of these external interferences, tension among countries increased and this situation effected the relationship between Syria its neighbours deeply.

During the cold war the relations between Syria and Turkey became tense and this tension between these two countries increased by the participation of the other countries such as the US and Soviet Union in 1957 and it became an international depression. Turkey and Syria were on the threshold of war because of international dominance struggles over the Middle east and with the effect of international balances, they continued to their relations of neighbourhood by ending the tension between themselves.

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e./a.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m./a.g.m. : Adı geçen makale

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

Çev. : Çeviren

Mossad: İsrail Haber Alma Teşkilatı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

No. : Numara

s. : Sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Vol. : Volume

Yay. : yayınları

y.y. : yazarı yok

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren çevresiyle etkileşim halinde olmuş, çevresinden sürekli yeni şeyler öğrenmiş, öğrenilen her yeni şey ise insanoğlunu bir kez daha arayışa itmiştir. Bu öğrenme ve arayış döngüsü medeniyetlerin gelişimini sağlamış, ancak tarih içerisinde hiçbir zaman son bulmamıştır. Gelişim süreci içerisinde medeniyetler önceleri konar göçer yaşarlarken daha sonraları yerleşik hayata geçmişlerdir. Medeniyetlerin gelişimleri incelendiğinde Anadolu ve Mezopotamya coğrafyalarının medeniyetlerin konar göçer yaşadıkları zamanlardan başlayarak, günümüze kadar köklü medeniyetlere ev sahipliği yaptığını görüyoruz. Anadolu ve Mezopotamya ise ev sahipliği yaptığı her medeniyetten yeni bir şeyler kazanmış, bir sonrakine miras olarak bırakmıştır.

Tarihi çeşitliliği içerisinde barındıran bu coğrafya ister Anadolu, ister Mezopotamya ister Ortadoğu olarak adlandırılınsın daima izlenen, gösterilen ve istenen bir yer olmuştur. İlgileri üzerinde toplayan bu topraklar birçok medeniyetin iştahını kabartsa da, tarih bazı medeniyetleri diğerlerine göre şanslı kılmış ve “*istenen*” bu toprakların asırlar boyunca ev sahipleri olmalarını sağlamıştır. Medeniyetler ev sahipliği yapsalar da bu coğrafyada mücadeleler son bulmayarak devletler kurulmuş ve yıkılmış, sınırlar çizilmiş ve silinmiş, insanlar yaşamış ve ölmüştür ancak kültürler var olmaya devam etmiştir. İşte bu coğrafyaya ev sahipliği yapan kültürlerden, medeniyetlerden, ırklardan yada milletlerden iki tanesi günümüz isimleriyle Türkiye ve Suriye olarak hala bu topraklarda ev sahipliği yapmaya devam etmektedirler.

Türkiye ile Suriye öğrenme ve arayış döngüsü içerisinde tarihi bir geçmişe sahip olsalar da, bu topraklarda mücadelenin son bulmaması ikisini de etkilemiş, sıcaklığın küslüğe, beraberliğin ayrılığa, barışın savaşa dönüştüğü zamanlar olmuştur. 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı işte o zamanlardan bir tanesidir.

I. ORTADOĞU VE SURIYE

A. Ortadoğu Kavramı

Tarih içerisinde dünyadaki dengeleri bozan, siyasetleri değiştiren, imparatorlukları yıkan yada yaratan, savaflara sebep olan kısacası köklü değişiklikler yaratan bazı olaylar var olmuştur. Bu olaylar ele alındığında günümüz siyasetini dahi şekillendiren bir tanesi vardır ki, o da coğrafi keşiflerdir. Coğrafi keşifler dünya siyasetinde yüzyıllar boyunca devletleri, insanları, politika ve ekonomileri derinden etkileyecek birçok değişikliğe neden olmuştur. Coğrafi keşiflerin dünyaya getirdiği direkt veya dolaylı etkileri incelediğimizde, en çok göze çarpanı şüphesiz ki sömürgecilik anlayışıdır¹.

Sömürgecilik anlayışı ve dünya üzerindeki gelişimi değerlendirildiğinde 19ncu yüzyıl İngiltere'sinin üstünlüğü doğrudan fark edilmektedir². İngiltere'nin sömürgecilikte ilerleyişi, kendi sömürgelerine giden yolları coğrafi konumlarından daha farklı ve detaylı olarak adlandırması ihtiyacını doğurmuştur. Dünya üzerindeki bölgelerin adlandırılmaları aslında coğrafyacıların uzmanlık alanına girmektedir fakat 19ncu yüzyılda şartlar değişmiş ve siyasal etmenler, coğrafi kavramların önüne geçerek bölgelerin yeryüzü şekillerinin özelliklerine göre değil, siyasal olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur. Dünya üzerindeki coğrafi konumlar kabul edilmiş kurallar ile enlem ve boylamlara göre hesaplanmakta, enlem dairelerinin merkezi ekvator, boylam dairelerinin merkezi ise İngiltere'nin Greenwich kasabasından geçen boylam dairesi olarak kabul görmektedir. 1884 yılından itibaren³ kabul edilen bu coğrafi konumlama sistemi öncelikle denizciliğe yönelik oluşturulmuştur ancak boylam dairelerinin başlangıç noktasının İngiltere'den geçiyor olması ile 19ncu yüzyıl İngiltere'sinin denizcilikteki ve dünya devletleri arasındaki konumu göz önünde

¹ Halime Doğru, *Yeniçağ'da Avrupa Devletlerinin Bütün Dünya ile İlişki Kurması: Büyük Coğrafi Keşifler ve Sonuçları*, Anadolu Üniversitesi yay. No:1078, Eskişehir, 1999, s.43.

² Oral Sander, *Siyasi Tarih*, Cilt I, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.149.

³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Greenwich_G%C3%B6zlemi, 10.04.2010.

bulundurulduğunda İngiltere başta olmak üzere Avrupalıların kendilerini dünyanın merkezinde görüyor olmaları konusunda bizlere fikir verebilir.

19ncü yüzyılın sonlarında yürürlüğe konan coğrafi konumlandırma sistemi ile birlikte, kendilerini dünyanın merkezinde kabul eden “*Avrupalılar Balkanlar’dan başlayarak Anadolu ve Arap topraklarının bulunduğu bölgeler dahil Asya’yı doğu diye adlandırırlardı*”⁴. Anlaşılacağı üzere Avrupalılar arasında öncelikle doğu kavramı oluşmuş, daha sonra doğu kavramı kendi içerisinde bölgelere ayrılmıştı. Doğu kavramının kendi içerisinde bölgelere ayrılmasında ise belli nirengiler kullanılmıştır. Bu nirengiler Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşturduğu hat ile İngiltere’nin o dönemdeki en önemli sömürgesi olan Hindistan’ın doğu sınırındaki Seylan-Burma hattıdır. Balkanlar ile Fırat ve Dicle nehirlerinin oluşturduğu hattın batısında kalan bölge yakın doğu, Fırat ve Dicle hattı ile Seylan-Burma hattı arasında kalan bölge orta doğu, Seylan-Burma hattının doğusunda kalan bölgeler ise uzak doğu olarak tanımlanmıştır⁵.

19ncü yüzyıl sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan Ortadoğu kavramının, zaman içerisinde kapsadığı bölgeler değişmiş ve genişlemiştir. İlk kullanıldığı zamanlarda Arabistan ile Hint yarımadası arasındaki bölgeyi belirten Ortadoğu, daha sonraları bugünkü Irak ve Basra bölgesini de içerisine alarak yakın doğu kavramının yerine kullanılmaya başlanmış ve sonuç olarak yakın doğu kavramının kullanımdan kalkmasına sebep olmuştur. Ortadoğu kelimesi kavram olarak sadece yakın doğu bölgesinin yerine kullanılmakla kalmamış, sınırları sürekli genişlemiş ve sınırları günümüzde dahil net olarak belirlenemeyen ancak, üç kıtaya uzanan bir alanı temsil eder hale gelmiştir⁶.

İnsanoğlu varoluşu müddetince çevresi ile iletişim halinde bulunmuş, iletişim kurduğu sürece kendisini ve medeniyetini geliştirmiştir. Yeryüzünde var olan tüm medeniyetler aynı derecede gelişmemiş ve medeniyetler arasında

⁴ Ş. Tufan Buzpınar, “*Ortadoğu Neresidir*”, Dergah, Sayı 176, İstanbul, Ekim 2004, s.12.

⁵ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.5.

⁶ Ş. Tufan Buzpınar, A.g.m., s.12.

gelişim farklılıkları oluşmuştur. Bu gelişim farklılıkları medeniyetlerin kültür özelliklerinden kaynaklandığı kadar yaşadıkları coğrafyalardan da kaynaklanmaktadır. Bazı coğrafyalar tarihin belli kesimlerinde diğerlerine nazaran daha önemli veya değerli kabul edilirken, Ortadoğu bölgesi tarih içerisinde önem ve değerini hiç yitirmeyen yegane bölgelerden bir tanesi olmuştur. Ortadoğu'nun bölgesel önemi konusunda medeniyetler için dini, stratejik, ekonomik farklılıklar görülse de Ortadoğu'nun bölgesel önemi zaman içerisinde değişmeyen tek unsurdur. Afrika, Avrupa ve Asya kıtaları coğrafyacılar tarafından dünya adası yada bazı zamanlarda da eski dünya olarak tabir edilmektedir⁷. Dünya adasındaki medeniyetler var oldukça medeniyetler arasında kültürel, ticari ve askeri ilişkilerde var olmuştur.

Ortadoğu'ya hakimiyet mücadelesi veren medeniyetler sadece Ortadoğu'da doğmuş yada var olmuş medeniyetler değildir. Üç kıtadaki tüm medeniyetler, denizciliğin daha yeteri kadar gelişmediği ve kara hakimiyet teorisinin dünyaya hakim olduğu dönemlerde, diğer medeniyetler ile tüm ilişkilerini Ortadoğu'yu kat ederek sağlayabiliyorlardı. Avrupa'daki medeniyetler Anadolu ve Suriye'yi aşarak Afrika kıtasına geçebilmiş, Irak ve İran'ı kat ederek de Asya kıtasına uzanabilmişlerdir. Doğu Akdeniz ve Mısır'daki medeniyetler ise Ortadoğu'yu aşarak Anadolu üzerinde Avrupa'ya, İran üzerinden de Asya'ya ulaşma imkanı bulmuşlardır. Kat edilen bu topraklar savaş zamanlarında stratejik öneme sahip olurken, barış zamanlarında da ticari ilişkiler açısından büyük öneme sahip olmuştur.

Eski kıta olarak bilinen üç kıtayı dünya merkez kabul eder ve Amerika ile Avustralya kıtalarını değerlendirmedeğimizde, dünyada kıtaların kendi iç ticaretleri hariç tüm dünya ticareti Ortadoğu'dan geçmekte idi. Üç kıtadan ve farklı kültürlerden gelen mallar Ortadoğu'da harman olur ve tekrar üç kıtaya dağılırdı. 2nci yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu tarafından kullanıldığı bilinen İpek Yolu İtalya'dan başlayarak Avrupa, Anadolu ve Ortadoğu'yu kat

⁷ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.9.

ederek Çin ve Hindistan'a kadar ulaşmakta, 4ncü yüzyıldan itibaren daha güneye sapan ve isim değiştirerek Baharat Yolu olarak anılmaya başlayan ticaret güzergahı ise Basra Körfezi ve Kızıldeniz vasıtasıyla tekrar Çin ve Hindistan'a kadar ilerlemekteydi⁸. Dünya denizciliğinin gelişmesi coğrafi keşifleri arttırdığı kadar, kara hakimiyet teorisinin rafa kaldırılarak deniz hakimiyet teorisinin dünya gündemine gelmesini de sağlamıştır. Deniz hakimiyet teorisine göre kıyı kuşağına hakim olan ülke o bölgeye hakim olmuş sayılmaktadır⁹. Süveyş kanalı açılmadan önce Akdeniz tam anlamı ile bir iç denizler bölgesi idi. Cebeli Tarık Boğazı vasıtasıyla Akdeniz'den Afrika, Avrupa, Çanakkale ve İstanbul Boğazları vasıtasıyla Kafkaslara ve Rusya'ya, doğu Akdeniz'de de Ortadoğu'ya ulaşmak mümkün oluyordu. Denizlerden ulaşımı ele aldığımızda Atlas okyanusundan Akdeniz'e, Akdeniz'den Ortadoğu'ya, Ortadoğu vasıtasıyla Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'e ve sonrasında da Hint Okyanusuna ulaşmak mümkündür. Eski dünyadaki deniz hakimiyet teorisi ve kara hakimiyet teorisini karşılaştırdığımızda, ortaya tek bir kesişim noktası çıkmaktadır. Askeri, stratejik, ekonomik, siyasi olarak hangi hakimiyet teorisi izlenirse izlensin, hakimiyet teorilerinin merkezinde Ortadoğu vardır.

Ortadoğu konumu itibariyle birçok açıdan önemini ispatlamış iken önemini daha çok arttıran diğer hususlar da vardır. Bu hususların başında ilahi dinlerin doğdukları yerin Ortadoğu olması gelmektedir. İlahi dinler dünyaya birbirlerinden farklı zamanlarda inmiş olsalar da doğdukları yerin aynı coğrafya olması Ortadoğu'nun tüm ilahi dinler tarafından kutsal kabul edilmesine sebep olmuştur¹⁰. İlahi dinleri dünyaya geliş sıralarına göre incelediğimizde ilk sırayı Yahudilik almaktadır¹¹. İbrahim'e bir gece rüyasında tanrı (Yahova) tarafından

⁸ Sadık Acar, "Ortadoğunun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler", D.E.Ü.İ.İ.B.F.Derg., Cilt VII, Sayı 1, 1992, s.148.

⁹ Ekrem Memiş, A.g.e., s.13.

¹⁰ Davut Kılıç, "Ortadoğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak.Derg., Sayı 13, 2008, s.66.

¹¹ Eliade Mircea, *Dinler Tarihi*, Serhat Kitabevi., Konya, 2005, s.204.

kavminin çoğalacağı, bir millet olacağı, Kenan Ülkesi olarak bilinen El Halil'e göç etmesi ve Nil nehrinden Fırat nehrine kadar olan bölgenin kendisine ve kavmine bahşedileceği bildirilir. Zaman içerisinde Kenan ülkesinde kuraklık olması sebebiyle Mısır'a göç eden Yahudiler Musa zamanında ve önderliğinde tekrar Kudüs bölgesine yani Kenan ülkesine göç ederler. Kudüs bölgesi İbrahim'e vaat edilen topraklar olması¹², ilk kurulan Yahudi devletinin bu bölgede olması ve Yahudiler için büyük öneme sahip olan Süleyman tapınağının da Kudüs'te olması sebebiyle Yahudiler için kutsal kabul edilmektedir¹³. Zamanla Yahudiler arasında fikir ve inanç ayrılıklarını doğmuş, doğan ayrılıklar ise bir Mesih inancının oluşması ile sonuçlanmıştır. Mesih inancı ve İsa'nın peygamberliği ile Yahudiler arasında ayrılık oluşmuş, bir kısım Yahudi mevcut inanışlarına devam ederken diğer bir kısmı ise İsa'nın ardından gitmişlerdir. Hıristiyan kelimesi kökü Mesih'e inanan, Mesih'e bağlı anlamlarına gelen Yunanca "Hristos" kelimesinden gelmektedir¹⁴. Hıristiyanlık inancı Yahudi inancından sonra doğsa da Hıristiyanlık için de Kudüs yani Ortadoğu, Hıristiyanlığın doğduğu yer olması ve İsa'nın doğumundan çarmıh olayına kadar Kudüs'te yaşaması sebebiyle kutsal sayılmıştır¹⁵. İslam dini ise dünyaya Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra gelmiştir. Muhammed'e 610 yılında Cebrail tarafından Hira dağında peygamberliğinin bildirilmesi İslam dininin başlangıcı olarak adlandırılabilir. İslam dini ilahi dinlerin sonuncusu olsa da Ortadoğu'da en kalabalık nüfusa sahip olanıdır. Kudüs'ün Müslümanlar için Hicret'ten sonra iki yıl kible vazifesi görmüş olması ve Miraç hadisesinin de Kudüs'te gerçekleşmesi, Kudüs'ü Müslümanlar için de kutsal hale getirmiştir. İlahi dinlerin doğdukları ve dünyaya yayıldıkları yerler ile dinlerin kutsal kabul edilen değerlerinin kesişim noktasında yine Ortadoğu vardır.

¹² Davut Kılıç, A.g.m., s.67.

¹³ Eliade Mircea, A.g.e., s.220.

¹⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1ristiyanl%C4%B1k>, 17.04.2010

¹⁵ Eliade Mircea, A.g.e., s.261.

B. Suriye'nin Tanımı

Resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan ülke Arapça El Cumhuriyetü'l-Arabiyyetü's Suriye olarak adlandırılır¹⁶. Levant adıyla anılan Akdeniz'in doğusunda yer alan ülke¹⁷, kuzeyinde Türkiye, güneyinde İsrail ve Ürdün, doğu ve güney doğusunda Irak ve güney batısında da Lübnan ile komşu durumdadır¹⁸. Tarih içerisinde farklı isimler ile anılan ülke, İslam hakimiyeti altına girdikten sonra "Bilad el-Şam" veya "el-Şam" olarak adlandırılmıştır¹⁹. Suriye kelimesi 19ncü yüzyılda Avrupalılar tarafından kullanılırken, ülkenin resmi adı olarak kullanılmaya Fransız mandası döneminde başlanmıştır²⁰. Tarihte ülkenin adlandırılmasında farklılıklar görüldüğü gibi kapsadığı alan da farklılıklar göstermektedir. Suriye'nin günümüzdeki sınırlarının dışında, Arapların Suriye olarak kabul ettikleri ve "Eş-Şam" olarak adlandırdıkları bölge, bugünkü Suriye'ye ek olarak Filistin, Lübnan, Ürdün ve Irak'ın bir bölümünü de içerisine almaktadır²¹.

Suriye yüzyıllarca farklı devletlerin hakimiyeti altında yaşayarak bu medeniyetlerden etkilenmiş olsa da, Arap kimliğini korumuştur ve nüfusun çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır²². Suriye'de nüfusun büyük çoğunluğunu Araplar oluştursa da ülkede ırk olarak bir birliktelik sağlanamaz. Ülkeye özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında yerleşen Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Ermeniler ülkedeki başlıca etnik azınlıklardır²³. Suriye'de ırk kadar din unsuru da

¹⁶ *Ana Britanica*, Cilt XXVIII, Ana yay., İstanbul, 1994, s.409.

¹⁷ Ekrem Memiş, A.g.e., s.41.

¹⁸ Volkan Aydos, *Suriye Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası yay., İstanbul, 2000, s.15.

¹⁹ Ömer Osman Umar, *Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1940*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araşt. Merk. yay., Elazığ, 2003, s.1.

²⁰ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2004, s.2.

²¹ Ömer Osman Umar, *Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1940*, A.g.e., s.1.

²² *Ana Britanica*, A.g.e., s.410.

²³ *Hayat Ansiklopedisi*, Cilt VI, Doğan Kardeş yay., s.2959.

çeşitlilik gösterir ve din de ülkedeki birleştirici unsur konumunda değildir. Ülkede büyük çoğunluk Müslüman olmasına karşın Müslümanlar arasında mezhep farklılıkları vardır. Müslümanların çoğunluğunu Sünniler oluşturmakta, Sünnilerin haricinde ülke Alevi ve Şii mezheplerini de barındırmaktadır²⁴. Ülkede halkın çoğunluğu Müslüman olsa da dini farklılık sadece Müslüman mezhepler arasında değildir.

Ülkede Hıristiyan ve Musevi azınlıklar da bulunmakta ve özellikle Hıristiyanlar arasında Katolik, Maruni, Protestan, Süryani gibi mezhep çeşitlilikleri bulunurken tüm bu mezheplere ek olarak ülkede Dürzilik, Yezidilik gibi mezhepler de barınmaktadır²⁵. Suriye’de diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi birçok etnik grup , birçok din ve bunlara bağlı mezheplerin oluşu, çoğu zaman ülkede birlik veya milliyetçilik unsurlarının gelişmesine engel olmuştur. Arap dünyası yüzyıllarca büyük devletlerin müdahalelerine maruz kalmıştır fakat Araplar arasında milliyetçilik anlayışının olmayışı ve aşiret sistemlerine göre yönetilişleri, Arapların din ve dillerine müdahale edilmediği müddetçe, yönetimi altında buldukları devletlerle iyi ilişkiler içerisinde olmalarını sağlamıştır. Bunca farklılığın gözetildiği bir ülkede Arapların arasındaki yegane birleştirici unsur dilleri olmuş, kültürlerinin devamlılığını da dil birlikteliği sağlamıştır. Suriye’de birleştirici unsur halkın Arap olmasından ziyade Arapça konuşuyor olmasıdır²⁶.

²⁴ Volkan Aydos, A.g.e.,s.17.

²⁵ M.Derviş Kılınçkaya,*Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*,Atatürk Araştırma Merk. yay.,Ankara,2008,s.19.

²⁶ Adid Davişa,Çev,Lütfi Yalçın,*Arap Milliyetçiliği*,Literatür yay.,İstanbul,2004,s.14.

C. Suriye Tarihi

1. Osmanlı İdaresi Öncesinde Suriye

Ülkenin günümüzdeki resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti²⁷ olsa da, tarihte farklı isimlerle anılmıştır. Ülke M.Ö. 4000’li yıllara dayanan tarihinde birçok kez el değiştirmiş, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ülkenin tarihte farklı isimlerle adlandırılmasını sebebi ise farklı medeniyetlerin etkisi altına girmiş olmasıdır.

Bölgede M.Ö.4000’li yıllarda kentleşmeler görülmekte ve M.Ö. 3000’li yıllarda bazı Sami halkların bölgeye yerleşmeye başladıkları bilinmektedir²⁸. M.Ö. 2500’lü yıllarda Akadların daha sonra Sümerlerin hakimiyetine giren bölgede özellikle Sümerler döneminde ticari ve kültürel yönlerden büyük gelişmeler yaşanmıştır²⁹. İlerleyen zamanda bölge Asur egemenliğine girmiş, Asur egemenliğine Medlerin son vermesi bölgenin Babil egemenliğine girmesini sağlamıştır. Suriye’deki Babil egemenliğine son veren Perslerin bölgedeki hakimiyeti yaklaşık iki yüzyıl sürmüştür ve ardından ülke Büyük İskender tarafından ele geçirilmiştir. Bölgede hakim güç olan Büyük İskender’in ölümü Roma İmparatorluğunun doğuya yönelmesini tetiklemiş ve bu ilerleyiş M.Ö.64’de bölgenin Roma hakimiyetine girmesi ile sonuçlanmıştır. Roma İmparatorluğu hakimiyeti, müddetince bölgeyi bir eyaleti şeklinde yönetmiş, M.S.395’de Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla birlikte bölge Bizans İmparatorluğunun hakimiyet sahasında kalmıştır³⁰. Bölgedeki Bizans hakimiyetinin kırılması 7nci yüzyılda, Halid Bin Velid komutasındaki Arap ordularının Bizans ordularını yenmesiyle olmuştur. Halife Ömer döneminde Suriye üzerine yapılan seferler Suriye’nin fethini sağlar iken, Emeviler döneminde de Şam’ın başkent oluşu Suriye’nin Müslümanlar tarafından ne kadar önemli ve değerli olduğunun

²⁷ Volkan Aydos, A.g.e.,s.15.

²⁸ A.g.e.,s.20.

²⁹ Ömer Osman Umar,*Osmanlı yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, A.g.e.,s.5.

³⁰ Muzaffer Erendil, A.g.e.,s.11.

göstergesi olmuştur. Emevi Hanedanlığına son veren Abbasiler sadece hanedanlığın başına geçerek değil hilafet merkezini de Şam'dan Bağdat'a taşıyarak yönetsel değişiklikler uygulamışlardır. Abbasilerin hilafet makamını Bağdat'a taşıması Şam'ı başkent olma gündeminden düşürse de Suriye Abbasiler döneminde önemini korumuştur³¹.

Zamanla zayıflayan Abbasilerin bu durumu Tolunoğulları'nın Suriye egemen olmasını sağlamış, Tolunoğulları'nın bu egemenliğini İhşidi ve Fatımi Hanedanlıkları izlemiştir. 11nci yüzyılda Selçukluların yükselişi başlamış ve Suriye Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Selçukluların Fatimilerden aldıkları Suriye hanedanlığı Haçlı seferleri nedeniyle yıpranan Selçuklulardan tekrar eski sahiplerine el değiştirmiş, 12nci yüzyılda Fatımi hanedanlığına Selahaddin Eyyubi'nin son vermesiyle Suriye Eyyubilerin kontrolü altına girmiştir. Eyyubilerin haçlı ordularına karşı zaferi tüm dünyada yankılar yaratırken Eyyubiler hanedanlıkları döneminde Suriye'ye önem vererek kültürel ve ticari girişimlerde bulunmuşlardır³². Selahaddin Eyyubi'nin ölümü Eyyubi Hanedanlığının gerilemesine neden olmuş ve bu durum bölgede Memlüklerin Eyyubilerin yerini almasını sağlamıştır. Memlükler Eyyubilerden sonra Mısır başta olmak üzere Ortadoğu ve Suriye'de önemli bir güç haline gelmişlerdir³³.

Memlüklerin bölgedeki varlıkları Osmanlı ile aralarında büyük sorunlar yaratmaya başlamış ve bölgedeki hakimiyet mücadelesi Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılındaki Suriye ve Mısır seferiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı ordusu Mercidabık'ta Memlük ordusunu mağlup ederek Suriye'yi ele geçirmiştir³⁴. Suriye I. Dünya Savaşı sonuna kadar 402 yıl Osmanlı idaresinde yer almıştır.

³¹ Volkan Aydos, A.g.e.,s.21.

³² Ömer Osman Umar,*Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1940*, A.g.e.,s.5.

³³ Volkan Aydos, A.g.e.,s.22.

³⁴ Ömer Osman Umar,*Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1940*, A.g.e.,s.6.

2. Osmanlı İdaresinde Suriye

15nci yüzyıl dünyasını incelendiğinde uluslararası siyasette büyük gelişmeler olduğu görülmektedir. 1498 yılında Vasko de Gama'nın Afrika kıtasının güneyi dolaşarak Hindistan'a varması, dünyada birçok değişikliğin habercisi olmuştur³⁵. Portekizli kaptanın Afrika kıtasını aşarak Hindistan'a ulaşması yüzyıllardır Asya'dan Avrupa'ya uzanan ticaret yolunun güzergahının değişmesi anlamına geliyordu. Hindistan'dan yola çıkan gemiler Basra ve Kızıldeniz vasıtasıyla mallarını Memlukların hakimiyetinde olan Ortadoğu'ya getiriyorlar, Ortadoğu'dan Akdeniz'e varan mallar ise Avrupa'ya ulaştırılıyordu. Asya ile Avrupa arasındaki ticareti Memluk kontrolünden kendi kontrollerine almak isteyen Portekizliler ve İspanyollar Kızıldeniz'de ve Basra'da Memluklar ile çarpışıyorlardı. Dünyadaki ve Ortadoğu'daki tüm bu gelişmeleri Yavuz Sultan Selim ustaca yorumlayıp o dönemdeki dünya siyasetine uygun politikalar geliştirmiş ve hükümdarı olduğu Osmanlı Devleti lehine kullanmayı bilmiştir. Osmanlı için doğu siyasetinde bölge hakimiyeti sağlamak için Memluklardan önce bölgedeki Safevileri saf dışı bırakmak gerekiyordu. Memluklar Suriye'ye hakim olsalar da devlet merkezlerinin Mısır olduğunu değerlendirdiğimizde Safeviler doğu Anadolu'da Osmanlıya daha yakın bir tehdit oluşturuyorlardı³⁶.

Yavuz Sultan Selim, Osmanlının doğu siyaseti karşısındaki ilk tehdidi olan Safevileri Çaldıran zaferiyle bertaraf etmişti. Çaldıran zaferi sonrasında Yavuz'un doğu seferinde Safevilerin tekrar üzerine gitmesi bekleniyordu ancak Yavuz'un stratejisi bu değildi³⁷. Çaldıran zaferi sonrasında Osmanlı ordusunun Safevi devleti üzerine gideceğinin daha muhtemel görülmesi yani Memlük saldırısının sürpriz olarak algılanması, coğrafya olarak Osmanlını Mısır seferinde daha rahat ilerleyebilecek olması ve Memlüklerin Kızıldeniz'de ticaret yolları nedeniyle

³⁵ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, Cilt II, Cem yay., İstanbul, 2009, s. 113.

³⁶ Artur Goldschmidt Jr-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Doruk yay., İstanbul, 2007, s. 202.

³⁷ Sina Akşin, A. g. e., s. 114.

Portekizliler ve İspanyollarla savaş halinde olması, Osmanlının Mısır seferini planlamasını sağlayan sebeplerdi³⁸. Tüm bu siyasi ve askeri hazırlanmışlıkla Osmanlı 1516'da Mısır seferine çıktı³⁹.

Osmanlı ile Memluk orduları Mercidabık'ta karşılaştılar ve Osmanlı kısa zamanda Memlukları mağlup etti. Mercidabık savaşı ve Osmanlı zaferi değerlendirildiğinde, Osmanlı ordusunda top bulunurken, Memluklarda top bulunmuyordu lakin, Osmanlının galibiyeti toplar sayesinde kurulan bir askeri üstünlükten gelmiyordu, çünkü Memluk ordusu savaşta kısa zamanda dağılmış ve kaçmaya başlamıştı⁴⁰. Osmanlı Mercidabık'ta elde ettiği bu galibiyetten sonra direkt olarak Mısır üzerine yürümemiş, öncelikle bölgedeki düzen ve emniyeti sağlamış, Suriye sancaklarına yerel sancakbeyleri atayarak halkın gönlünü almıştı. Yavuz Sultan Selim Suriye'deki ilk aylarında Suriye'ye yakın bölgelerdeki Kudüs, Gazze gibi bölgeleri de Osmanlı topraklarına katmıştır⁴¹. Mercidabık'ta Osmanlıya yenildikten sonra Memluklar devlet merkezleri olan Kahire'ye çekilirken, Mısır seferini sonlandırmak isteyen Osmanlı Suriye'de savaş için bir kez daha hazırlandıktan sonra Kahire'ye yönelmiştir. İki ordu Ridaniye'de tekrar karşılaşmış, yapılan savaştan bir kez daha Osmanlı ordusu galip çıkmıştır. Osmanlının bu galibiyeti Memluk hanedanlığını sonlandırır iken Osmanlıyı Mısır, Suriye ve Ortadoğu'nun yeni hakimi haline getirmiştir, Yavuz Sultan Selim 1516'da başlayan doğu seferinden İstanbul'a 1518'de dönebilmiştir ancak Yavuz Sultan Selim'in iki yıllık bu seferinin tamamı savaş ile geçmemiş, Osmanlıya kattığı bu yeni topraklarda sorunları incelemiş, çözümler geliştirmiştir.

Osmanlı Suriye'yi aldıktan sonra bölgeye Şam vilayeti adını koymuş, zaman içerisinde Halep'in ticari pozisyonunu değerlendirilerek⁴², Halep'i

³⁸ A.g.e.,s.115.

³⁹ Tayyar Arı,*Orta Doğu*,Alfa yay.,İstanbul,2007,s.69.

⁴⁰ Joseph V. Hammer,*Büyük Osmanlı Tarihi*,Cilt II,Medya Ofset,İstanbul,1999,s.480.

⁴¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı,*Osmanlı Tarihi*,Cilt II,Baskı 7,Türk Tarih Kurumu yay.,Ankara,1998,s.287.

⁴² Albert Hourani,*Arap Halkları Tarihi*,İletişim yay.,İstanbul,2003,s.274.

Suriye'den ayrı bir eyalet haline getirilmişti. Halep'ten sonra Trablusşam, Rakka ve Sayda da Şam eyaletinden ayrılarak müstakil birer eyalet oldular ve 19ncu yüzyıla kadar bu şekilde idare edildiler⁴³. Osmanlı idari yapısı toprakları eyalet, vilayet, kaza, nahiye ve köy olmak üzere belli bir hiyerarşi içerisinde bölümlere ayırıyordu. Suriye de, Osmanlı idari yapılanması içerisinde bölgelere ayrıldı. Osmanlı Suriye'de mevcut feodal düzene fazla müdahale etmedi. Merkezden atanan valiler eyaletlerde askeri ve idari yönetimden sorumluydular ancak Suriye'de bu görevlerini daha geri planda tutuyorlardı. Valilerin altındaki sancakları genellikle yerel liderler yönetiyor⁴⁴, merkeze bağlılıklarını bildirdikleri, vergiyi topladıkları müddetçe yönetimlerine fazla müdahale edilmiyordu⁴⁵.

Osmanlının topraklarına kattığı Suriye, Osmanlı için sadece ticari yada stratejik bakımından değil aynı zamanda dini açıdan da büyük önem taşıyordu. İslam dünyasının en eski şehirleri olan Mekke ve Medine'nin bulunduğu Hicaz bölgesi artık Osmanlının hakimiyetindeydi. Her yıl Hac için Hicaz'a gelen Müslümanların Hicaz'ın hakimi olarak Osmanlıyı tanımaları İslam dünyasında Osmanlı için bir prestij unsuruydu⁴⁶. Hac vazifesi için Mısır ve Şam önemli noktalardı çünkü Hicaz'a giden Hacılar Mısır ve Şam'dan hareket eden kabileler ile bölgeye ulaşıyorlardı. Şam'dan hareket eden Hac kabilelerinin Mekke'ye kadar olan yol ve sürede ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliklerinin sağlanması, Şam valisi sorumluluğunda idi ve Hacı kabileleri "*Mekke'ye ulaştıklarında da Şam valisi bütün hacın genel denetleyicisi olarak kabul edilirdi*"⁴⁷. Hacı kabileleri Mekke'ye varana kadar yapılan tüm harcamalar ise Şam ve diğer Suriye eyaletleri tarafından karşılanırdı⁴⁸. Mekke ve Medine'nin dışında Kudüs ve El-Halil de kutsal kentlerdi ve kontrol altında tutulmaları Osmanlı için önemliydi.

⁴³ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, A.g.e.,s.14.

⁴⁴ Tayyar Arı, A.g.e.,s.105.

⁴⁵ Albert Hourani, A.g.e.,s.274.

⁴⁶ Sina Akşin, A.g.e.,s.117.

⁴⁷ Albert Hourani, A.g.e.,s.271.

⁴⁸ Albert Hourani, A.g.e.,s.271.

Osmanlı için Suriye eyaletlerinden elde edilen vergilerin haricinde, bölgenin ticari konumu da oldukça önemliydi. Osmanlı bölge ticaretini kontrol etmesiyle Safevilere silah ve savaş malzemelerinin götürülmesini önüyor, Safevilere bölgede ticari ambargo uyguluyordu⁴⁹. Osmanlı için bölge ticari ve stratejik açıdan önemli olmasına rağmen, Osmanlı bölgeyi tam anlamıyla denetleyebilecek bir sistem kuramamıştı. Osmanlı Arap halklara Müslüman olmaları sebebiyle daha yumuşak politikalar güdüyor, yerel aşiret reislerinin gönüllerini almak suretiyle bölgedeki kontrolü sağlamaya çalışıyordu. Suriye ve özellikle Mısır merkezden oldukça uzak eyaletler olmaları sebebiyle merkeze yakın eyaletlerde olduğu gibi bir yönetim politikası izlenemiyordu. Osmanlının bölgedeki siyaseti merkezden görevlendirdiği valiler vasıtasıyla, yerel liderleri kontrol etmek ve vergileri toplamaktan ibaretti ancak, valiler zaman içerisinde kendilerine verilen bu görevleri yerine getiremez hale gelmişlerdi. Yerel liderler güçlendikçe Osmanlıya vergi vermek ve valilere itaat etmek konularında eskisi kadar sadık davranmamaya başlamışlardı. Merkeze karşı yapılan bu itaatsizlikler zamanla yerel isyanlar halini almaya başlamıştı ve bu durum Osmanlının yönetimdeki kontrolünü yavaş yavaş kaybettiğini gösteriyordu. Yerel liderler isyanlar ve merkeze karşı yaptıkları itaatsizliklerle yönetimi tamamen yada kısmen ele geçirmeye başlamışlardı⁵⁰.

1535’de Fransa’ya Osmanlı tarafından verilen ticari imtiyaz, ticaret trafiği yoğun olan Suriye bölgesine büyük devletlerin ilgisinin bir kez daha artmasına sebep oldu. Verilen bu ticari imtiyaz sadece Fransa ile sınırlı kalmadı ve diğer büyük devletler de Osmanlıdan imtiyaz almayı başardılar. Osmanlı toprağı olmasına rağmen büyük devletlerin elde ettikleri imtiyazlar, bölge ticaretinde Osmanlıdan daha etkin hale gelmelerini ve Osmanlıyı kendi toprağında diğer devletler ile mücadele eder hale getirdi⁵¹. Bölgedeki mücadele zamanla ticari imtiyaz sahibi olmaktan çıktı ve artık büyük devletler kendilerini bölgede yaşayan

⁴⁹ Sina Akşin, A.g.e.,s.117.

⁵⁰ Albert Hourani, A.g.e.,s.276.

⁵¹ Tayyar Arı, A.g.e.,s.106.

azınlıkların koruyucuları olarak adlandırmaya başladılar. Yabancı devletlerin koruyuculuklarını yada yardımlarını alan yerel liderler yönetimde artık başlarına buyruk davranıyorlar ve Osmanlının uyguladığı yaptırımlara isyan ederek karşılık veriyorlardı. Yönetimi elinde tutabilmek için Osmanlı daha sert yöntemler uygulamak zorunda kalırken, uygulanan bu önlemler yabancı devletler tarafından Osmanlının iç işlerine karışabilmek için ustalıkla kullanılıyordu.

Osmanlı büyük devletler ile savaş halinde iken çıkan isyanları bastırmakla uğraşiyor, isyanlar ise yabancı devletlerden destek görüyordu. 1768 Osmanlı Rus harbi esnasında Araplar Akka'da Osmanlıya isyan etmişler, Ruslar ise Beyrut'a asker çıkartarak Osmanlı'ya karşı ayaklanan Araplara destek olmuşlardı⁵². Osmanlı Akka'daki isyanı sonlandırsa da Osmanlı yönetimindeki açıkları gerek Araplar, gerekse yabancı devletler kendi menfaatleri için kullanmaya devam ettiler. Osmanlı toprağı olan Ortadoğı üzerindeki hakimiyet mücadeleleri zaman içerisinde boyutunu bir kez daha değıştirdi ve büyük devletlerin Osmanlıdan ticari imtiyaz elde etme yada Osmanlı tebaasındaki azınlıklar üzerinde söz sahibi olma çabalarının ötesine geçerek, direkt olarak Osmanlı topraklarının işgal etmeleri halini aldı.

Sömürge savaşında Akdeniz'de üstünlüğü İngilizlere kaptıran Fransa İngilizlerin Hint yolunun kontrol altına alarak Akdeniz'de üstünlüğü elde etmek istemiş⁵³, bu emeline ulaşabilmek için de Mısır'ı işgal etmiştir. Mısır'ın işgali Osmanlının toprak bütünlüğünün yanı sıra İngilizler için de Hint yolunun güvenliği anlamına gelmekteydi. Eski gücünde olmayan Osmanlı ise ancak İngiliz ittifakı ile Fransızları Mısır'dan çıkartabilmişti. Mısır'dan çıkmak zorunda kalan Napoleon Suriye üzerine yürümüş fakat Suriye'de Cazzar Ahmet paşaya mağlup olarak⁵⁴ Suriye'den de çekilmek zorunda kalmıştı. Napoleon'un Mısır ardından

⁵² Ali Erdinç, *Ortadoğı'nun Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.23.

⁵³ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Derg., 2008-II, Sakarya, 2008, s.146.

⁵⁴ Ali Erdinç, A.g.e., s.26.

Suriye seferi bölgenin önemini bir kez daha vurgularken, Osmanlının artık eski gücünde olmadığını ve dış destek almadan artık toprak bütünlüğünü sağlamakta güçlük çektiğini gözler önüne sermişti⁵⁵. Osmanlının gerileyişi yabancı devletlerin Osmanlıdan imtiyaz istemelerine sebep olduğu kadar Osmanlı içerisinde de imtiyaz isteklerinin oluşmasına sebep oluyordu.

Osmanlının 16ncı yüzyıldan itibaren Mısır'da bir yönetim sorunu vardı ve bu sorunu kalıcı olarak çözemiyordu. Mısır'ın merkezden uzak olması merkezi yönetim politikası güden İstanbul'un, Mısır üzerinde yeteri kadar denetleyici olamamasına sebep oluyor, bu durumda da Osmanlı güçlenen yerel yönetimleri engellemek için sık olarak yönetici değiştiriyor yada yerel liderler arasındaki çekişmeleri kullanarak merkeze bağılıklarını korumaya çalışıyordu⁵⁶. Osmanlının valileri sürekli değiştirerek kontrolü altında tutmaya çalıştığı Mısır'da Mehmet Ali Paşa yönetimi diğer zamankilerden farklı olmuş ve Osmanlı tarihinde büyük etkiler bırakmıştır. Yönetimi içerisinde Mısır milliyetçiliğinin de ilk adımlarını atan Mehmet Ali Paşa 1769 yılında Kavala'da doğmuştur⁵⁷. 1798 yılında Napoleon'un Mısır'ı işgali sırasında Mısır'a gönderilen birlikler içerisinde görev yapan Mehmet Ali Paşa, üstün bir eğitim almamasına rağmen zekası ve cesareti sayesinde yöneticilikte ön plana çıkmış ve Fransa'nın Mısır'dan çekilmesinden sonra, 1805'de Osmanlı tarafından Mısır'a vali olarak atanmıştır⁵⁸. Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olduktan sonra Mısır'da köklü reformlar yaparak Mısır'ın bölgedeki çehresinin değişmesini amaçladı. Mehmet Ali Paşa toprak reformları yaparak Mısır'ın ihraç düzeyinde mal üretilmesini sağladı. Reformlar sadece tarım üzerine değildi. Mehmet Ali Paşa mühendislik, tıp ve askerlik üzerine okullar

⁵⁵ Haluk Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletler Arası Politika", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak.Derg., Cilt XVIII, Sayı 3, Ankara, 1963, s.246.

⁵⁶ Tayyar Arı, A.g.e., s.93.

⁵⁷ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı(1831-1841)", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merk.Derg., Sayı 6, Ankara, 1995, s.197.

⁵⁸ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey yay., İstanbul, 2004, s.22.

açarak Mısır'da eğitim alanında da artık köklü değişiklikler yapıyor, resmi gazete basımı için de bir matbaa kuruyordu. Eğitim ve ekonomi reformlarının yanı sıra askeri alanda da büyük değişikliklere giden Mehmet Ali Paşa Mısır'a yabancı danışmanlar getirerek Mısır ordusunun modern hal almasını sağlarken, ordunun ihtiyacını karşılamak için tekstil ve silah fabrikaları kuruyor, tersaneler inşa ettiriyordu⁵⁹.

Mısır yükselişini devam ettirirken Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren Osmanlı idaresinde olan kutsal topraklar Vahabi isyanı ile elden çıkmıştı ve bu durum üzerine Osmanlı, Mısır valisini duruma müdahale etmesi için görevlendirmişti. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın oğlu Tosun Paşa yönetimindeki Mısır orduları Vahabi kuvvetlerini yenerek Mekke ve Medine'yi Vahabilerden 1818'de geri aldı⁶⁰. Kutsal toprakların Vahabilerden kurtarılması Mısır'daki Mehmet Ali Paşa yönetiminin İslam dünyası içerisinde prestijinin artmasına sebep olurken, Osmanlı'ya karşı daha başı buyruk politikalar izlemesini tetikledi⁶¹.

Fransız ihtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları, Osmanlının bozulan siyasi yapısı ve başta İngiltere, Fransa ve Rusya olmak üzere yabancı devletlerin müdahaleleri, Osmanlıdaki azınlıkların Osmanlı'ya karşı isyan etmelerini sağlamıştır. Milliyetçilik akımlarının yayılması Osmanlı tebaası olan Rumların da etkilenmesiyle ve 1821'de Mora'da Rum isyanı çıkmıştır. İsyanı bastırmakta zorlanan Osmanlı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiş, Osmanlının kendi valisinden yardım isteyişi ise Osmanlının idari ve askeri açıdan 19ncü yüzyıldaki durumunu tüm dünyaya göstermiştir. Mehmet Ali Paşa Mora ve Girit valiliklerinin de kendisine verilmesi koşuluyla⁶² Osmanlı'ya yardımı kabul

⁵⁹ Artur Goldschmidt Jr-Lawrence Davidson, A.g.e.,s.230.

⁶⁰ Hamdi Ertuna,*Türk Arap İlişkileri*,Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı yay.,Ankara, 1976, s.37.

⁶¹ Sabahattin Şen, A.g.e.,s.23.

⁶² Rifat Uçarol,*Siyasi Tarih*,Der yay.,İstanbul,2008,s.157.

etmiş, Mora'ya sevk edilen Mısır orduları ise isyanı bastırmada kısa sürede büyük başarılar elde etmiştir. Bu durum karşısında 1827 yılında Rusya, Fransa ve İngiltere donanmaları Navarin'de Osmanlı-Mısır ortak donanmasını baskınla yok etmiş, Mora'nın kurtarılamayacağını anlayan Mehmet Ali Paşa ise Osmanlı'ya danışmadan, 1828'de İngilizler ile anlaşarak Mora'dan çekilmiştir.

Mehmet Ali Paşanın bu davranışı Osmanlı ile arasındaki ilişkilerin daha çok bozulmasına sebep olurken, Navarin baskını sonrasında çıkan Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlının yardım isteğine karşılık vermemesi Osmanlı Mısır ilişkilerini kopma seviyesine getirmiştir⁶³. Osmanlıya karşı Mehmet Ali Paşa'nın yaklaşımı, Osmanlının Mısır'da yönetimi değiştirme isteğini doğurmuş, Osmanlının bu konuda yaptığı planların Mısır yönetimi tarafından anlaşılması ise Osmanlı ile Mısır'ı karşı karşıya getirmiştir. Osmanlının Akka Valisi ile Mehmet Ali yönetimi arasındaki sorun savaşa sebep olmuş, çıkan savaşta Mehmet Ali Paşa ordularının galibiyeti ise 1832'de Suriye'nin Mısır yönetimine girmesini sağlamıştır⁶⁴.

Suriye'nin Mısır hakimiyetine girmesiyle birlikte İbrahim Paşa Suriye'de idari, askeri ve ekonomik değişiklikleri gündeme getirmeye başladı. İbrahim Paşanın Suriye'de uyguladığı değişiklikler yüzyıllardır Osmanlı hakimiyeti ve düzeni içerisinde yaşamış halk üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. İbrahim Paşa öncelikle Mısır'da babası Mehmet Ali Paşanın uyguladığı gibi ekonomik gelişme yaratmak istemiş ve Suriye'de o zamana kadar bilinmeyen ipek böceği, tütün yetiştiriciliği gibi zirai konuları Suriye'ye tanıtmış ekonomiye katkı sağlamaya çalışmıştır. Ekonomik faaliyetlerin yanında okullar açarak eğitimi desteklemiş, öğrenci sayılarını arttırmayı amaçlamıştır.

Mısır yönetimi ile Suriye'de gelişime yönelik çalışmalar yapmış olsa da bıraktığı etki daha çok olumsuz yönde olmuştur. İbrahim Paşa Suriye'ye girdiğinde yüzyıllardır Osmanlı düzeni ve gelenekleri içerisinde yaşayan halkların

⁶³ Mehmet Kocaoğlu, A.g.m.,s.199.

⁶⁴ Ali Erdinç, A.g.e.,s.27.

arasındaki dengeyi bozmuş, bölgeye istikrardan çok istikrarsızlık getirmiştir. Suriye’de bir inanış haline gelen Müslümanlardan başka kimsenin Şam’a girmemesi kuralını yıkarak, silahlandığı Hıristiyan Marunilerin Şam’a girmelerine izin vermiştir⁶⁵. İbrahim Paşa’nın savaşlarda yıpranan ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için vergi miktarlarını arttırması, asker ihtiyacını karşılayabilmek içinse yerel halka zorunlu askerlik uygulaması halk arasında hoşnutsuzluklar oluşturmuştur⁶⁶. Suriye’de halk feodal yapıda ve Dürzi toprak ağalarının yönetiminde yaşamaktaydılar. İbrahim Paşa önemli askeri birliklerin komutalarına Hıristiyan askerleri getirirken, tımar idare heyetinin başına da bir Hıristiyan atamıştır⁶⁷. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki idari farkı kaldırarak Suriye’deki tüm halklara idarede eşitlik tanımıştır. İdari eşitlikle birlikte Marunileri askere almaya ve silahlandırmaya başlayan İbrahim Paşa toplumdaki dengeleri bir anda altüst etmiş oldu. Dürziler arasındaki hoşnutsuzluk İbrahim Paşa yönetimine karşı ayaklanmalara dönüşürken, Dürzi faaliyetlerine karşı İbrahim Paşa’nın Marunileri silahlandırması Maruniler ve Dürziler arasında çatışmalar çıkmasına neden olmuş, bölge halkı arasındaki ayrım, nefret ve uzlaşmazlık hiç olmadığı kadar artmıştır⁶⁸. Tüm bunlara ek olarak İbrahim Paşa yönetiminin ülkede misyoner faaliyetlerine izin vermesi, ülkede iyileşmesi zor yaralar oluşturmuştur⁶⁹.

Osmanlıdaki misyoner faaliyetlerin İbrahim Paşa zamanında başlamadığı bilinmekteydi ancak İbrahim Paşanın vermiş olduğu bu serbestlik misyonerlik faaliyetlerin hız kazanmasına ve kontrolden çıkmasına sebep olmuştu. Osmanlı Suriye’si değerlendirildiğinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında verilen kapitülasyonlar ile Fransızlar bölgede en eski ilişkileri olan ülke konumunda

⁶⁵ David D.Commins,*Osmanlı Suriyesi’nde Islahat Hareketleri*,Yöneliş yay.,İstanbul,1993, s.21.

⁶⁶ Sabahattin Şen, A.g.e.,s.24.

⁶⁷ David D.Commins, A.g.e., s.21.

⁶⁸ Sebahattin Samur,*İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*,Erciyes Üniversitesi yay.,Kayseri, 1995,s.121.

⁶⁹ A.g.e.,s.120.

idiler⁷⁰. Fransızların Osmanlı üzerinde elde ettikleri bu ticari imtiyaz haçlı seferlerinden itibaren ilgi gösterdikleri Suriye bölgesindeki ilişkilerini arttırmış, ticari faaliyetlerin yanında misyonerlik faaliyetlerine de başlamalarını sağlamıştır. Fransız misyonerliği Katolik Maruniler vasıtasıyla ile Suriye bölgesine girmiş, Fransızlar Marunileri kendilerine özel himaye olarak ilan etmişlerdir⁷¹.

Fransızların zamanla Suriye'deki nüfuzlarını arttırmaları diğer devletlerinde Ortadoğu ve Suriye'de misyonerlik faaliyetlerine ağırlık vermelerini sağlamıştır. Misyonerlik faaliyetleri kapsamında Fransızlar Katoliklerin, Ruslar Ortodoksların İngilizler ise Protestanların himayesini üstlenmişler⁷² ve bu himayeler vasıtasıyla Suriye'de okullar, kiliseler açmışlardır⁷³. İbrahim Paşanın verdiği serbestlik eskiden Osmanlı kontrolünde açılan okulların artık herhangi bir izin alınmaksızın kontrolsüzce açılmalarına ve Osmanlı idaresindeki Müslim ve gayrimüslim dengenin gayrimüslimler lehine değişmesine neden oldu. Suriye'de dengeler değişirken İngilizler Suriye'de, Hint yolunun güvenliğini tehlikeye atan Fransız yanlısı Mısır yönetimini istemiyorlardı. Misyonerlik faaliyetleri kapsamında da yüzyıllardır Suriye üzerinde emelleri bulunan Fransızların Maruniler üzerindeki etkisi İngiltere tarafından bilinmekteydi ve karşı politika olarak İngiltere bir yandan İbrahim Paşanın Suriye'den çıkarılması için Osmanlı'yı desteklerken, Suriye içerisindeki dengeler açısından da Marunilere karşılık Dürzileri destekliyordu.

Suriye'deki iç ve dış etmenler İbrahim Paşayı Mısır ve Sudan Valiliklerinin Mehmet Ali Paşa ailesinde kalması şartıyla Suriye'den çıkmaya mecbur kılıyordu⁷⁴. Osmanlı devletinin Suriye'ye tekrar hakim olması ile eski

⁷⁰ Ömer Osman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Derg., Cilt XII, Sayı 1, Elazığ, 2002, s.298.

⁷¹ Haluk Ülman, A.g.m., s.246-247.

⁷² Ş.Tufan Buzpınar, "Suriye Ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri(19.Yüzyıl)", İslam Araştırmaları Derg., Sayı 10, 2003, s.112.

⁷³ Sebahattin Samur, A.g.e., s.121.

⁷⁴ Beril Dedeoğlu, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, Derin yay., İstanbul, 2002, s.11.

düzenin geri geleceğini uman Dürzilerin, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı idaresinde de yabancılara haklar verileceğini öğrenmeleri, Maruniler ile aralarındaki gerilimin iyice artmasına neden oldu⁷⁵. 1841 yılında Dürziler ile Maruniler arasında çıkan çatışmaları engellemekte zorlanan Osmanlı, İngiltere ve Fransa'nın müdahaleleri arasında çatışmaları sonlandırmış, oluşan siyasal istikrarsızlığa çözüm bulmak amaçlı Lübnan'a o güne kadar hiç yapılmamış bir şekilde Lübnan dışından bir kişi atayarak adaletli bir yönetim sağlamaya çalışmıştır. Osmanlının Lübnan'a Macar Ömer Paşayı Emir olarak ataması, mutasarrıflık sistemi altında yönetilen Lübnan'da istikrardan çok karmaşa doğurmuştur⁷⁶.

Osmanlının 1856 yılında yayınladığı Islahat Fermanında Hıristiyanlara haklar tanınması, Suriye'de gerilimin daha dinmeden tekrar alevlenmesine neden olmuştur⁷⁷. Suriye'de artan tansiyona ek olarak İngiltere ve Fransa'nın kışkırtmaları, 1860 yılında Dürzi-Maruni çatışmalarının tekrar başlamasına yardım etmiş ve Lübnan'da başlayan çatışmalar büyüyerek kısa zamanda Şam'a kadar ulaşmıştır. Osmanlı olayları yabancı müdahalesine müsaade etmeden dindirmek amacıyla Fuat Paşayı Suriye'ye göndermiştir. Fransızlar Marunileri bahane ederek bölgeye askeri kuvvet gönderseler de, Fuat Paşa yabancı müdahalesi olmadan çatışmaları sonlandırmayı başarmıştır⁷⁸. Osmanlı çatışmaları sonlandırmış olsa da diğer devletlerinde baskılarıyla, 1861 yılında Lübnan'da Osmanlı'ya asker veya vergi vermeyen, Hıristiyan bir mutasarrıfın kontrolünde otonom bir idare kurulmuştur⁷⁹.

Osmanlının diğer topraklarında olduğu gibi Suriye'de de milliyetçilik fikirleri halkı sarmış, bu fikirlerin yayılmasında İngiliz ve Fransızların büyük

⁷⁵ David D.Commins, A.g.e.,s.22.

⁷⁶ Haluk Ülman, A.g.m.,s.256.

⁷⁷ Ali Erdinç,A.g.e.,s.30.

⁷⁸ Ömer Osman Umar, A.g.e.,s.12.

⁷⁹ Philip K.Hitti,*History of the Arabs*,Macmilan ,New York,2002,s.736.

etkileri olmuştur. Osmanlının Lübnan sorununun ile uğraştığı bu yıllarda Fransa Süveyş kanalının açılması iznini Osmanlıdan koparmaya çalışıyordu. 1859 yılında kanal yapımı konusunda yaptığı isteği 1866 yılında Osmanlıdan alabilmeyi başaran Fransa'nın çalışmaları ardından 1869 yılında Süveyş Kanalı dünya gemiciliğine ve ticaretine açılmış, böylelikle Fransa bölgede büyük menfaat elde etmişti. Süveyş Kanalının açılmasıyla doğu Akdeniz deniz trafiği coğrafi keşiflerden önceki önemini tekrar kazanmış, İngiltere'nin Hint yolunun güvenliği tehlikeye girmiştir. Osmanlının Ortadoğu'da eski dengeyi sağlayamayacağını değerlendiren İngiltere, Osmanlının toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçerek Osmanlının parçalanması durumunda, Osmanlı topraklarından pay elde edebileceği bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durumda İngiltere 1875 yılında, Mısır'ın kötü giden mali durumundan yararlanarak kanal şirketinin büyük oranda hisselerini satın almış ve bölgeye hakim olmuştur⁸⁰.

İngiltere Osmanlı parçalanırsa, Ortadoğu'da, aralarında birlik olmayan ve kolayca yönetebileceği ufak yönetimler, krallıklar veya devletler kurmak istiyordu⁸¹. Fransızların Suriye bölgesindeki emellerini bilen İngiltere öncelikle Marunilere karşı Dürzileri desteklemekle kalmıyor, Müslümanlar arasına sızmaya ve iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Fransızların Marunilere destek sağlaması ve Marunilerin bölgede yaptıkları taşkınlıklar ve Lübnan sonunu sırasındaki Maruni silahlı çatışmaları Müslümanlar arasında Fransızlara karşı artan bir nefret oluşturur iken İngilizlere karşı dolaylı bir yaklaşım sağlıyordu⁸². Suriye üzerinde kurulacak yönetimlerde halk desteğini kazanabilmeyi amaçlayan İngiltere Arap milliyetçiliğini körüklemeye başlamıştı. İngiltere Arap milliyetçiliğini Müslümanlar üzerinde yoğunlaştırırken, Fransa da Hıristiyan Arapları milliyetçilik konusunda destekliyordu. Arap milliyetçiliği 19ncü yüzyılın ortalarına kadar henüz şekillenmemiş ve sönük faaliyetler şeklinde devam ederken Meşrutiyet dönemiyle birlikte artık Arap milliyetçiliği Osmanlı idaresine bir karşı

⁸⁰ Beril Dedeoğlu, A.g.e.,s.13.

⁸¹ Tayyar Arı, A.g.e.,s.127.

⁸² Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1998, s.141.

hareket halini almıştı⁸³. II. Abdülhamid aldığı karşı tedbirler ile Arap milliyetçiliğini belli düzeyde tutmayı başarsa da sonlandıramamıştır ve Arap milliyetçiliği hızla yükselmeye devam etmiştir⁸⁴.

Osmanlının Suriye’de her ne kadar fiziki veya siyasi gücü kalmamış olsa da, halifelik sayesinde Müslümanlar arasında halen manevi bir kontrolü söz konusuydu. İngilizlere göre Osmanlının bölgedeki kontrolünü tamamen kırabilmek için Araplar ile Osmanlı arasındaki dini bağın da sonlanması gerekiyordu. Bu konuda İngilizler kendi halife adaylarını Arap dünyasına tanıtmak istiyorlar ve kendilerinin halife adayı olarak da Mekke Emir’i Şerif Hüseyin’i görüyorlardı⁸⁵. Şerif Hüseyin’in yeni halife adayı olarak seçilmesinin belli sebepleri vardı. Öncelikle halife peygamber soyundan gelecekti ve buna ek olarak Mekke Emir’inin Müslümanlar arasında diğer emirlere nazaran daha prestij sahibi bir konumu vardı. Mekke ve Medine şehirlerini içerisine alan Hicaz bölgesinin Müslümanların hac vazifesini icra ettikleri topraklar olması sebebiyle, İngilizler Hicaz bölgesindeki siyasi hakimiyetin, kendilerini destekleyecek Arap bağımsızlık hareketinin başlangıç noktası olabileceğini değerlendirmekteydiler.

İngilizlerin halife adayı Şerif Hüseyin, 1908 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından Hicaz Emir’i olarak seçilmişti. Şerif Hüseyin o yıllarda padişaha bağlılığını bildirmiş ve padişah tarafından da desteklenmişti. Şerif Hüseyin her ne kadar padişah tarafında gözükse de II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki’nin yönetime geçmesi Hicaz ile İstanbul arasındaki ilişkileri bozmuş, Hüseyin’in İstanbul’a bağlılığı zayıflamıştı. Bağımsızlık hayalleri kuran Şerif Hüseyin Hicaz emirliğinin Müslümanlar arasındaki prestijini kullanmak istiyordu ancak yabancı desteği olmadan Osmanlıdan bağımsızlık kazanabilecek güçte değildi.

⁸³ Beril Dedeoğlu,A.g.e.,s.13.

⁸⁴ Bayram Soy, “*Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar*”,Bilgi,Sayı 30,Yaz/2004, s.181

⁸⁵ Tayyar Arı,A.g.e.,s.127.

Hicaz bölgesi İngiltere'nin hakimiyet sahibi olduğu Mısır ve Hindistan'ın ortasında kalmaktaydı. İngiltere diğer hakimiyet bölgelerinin güvenliği için Hicaz bölgesinde de hakimiyet kurmaya çalışıyor, eğer bunu başaramaz ise bölgeye kendisi ile müttefik olabilecek bir yönetimin hakim olmasını istiyordu. Hicaz bölgesinde bağımsızlık için çabalayan ve desteksiz bunu başaramayacağını bilen Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah'ı Mısır'daki İngiliz yönetimine göndererek İngilizlerin Ortadoğu'daki Arap bağımsızlığı konusundaki görüşlerini öğrenmeye çalışmış, Osmanlı'ya karşı İngilizlerden destek talep etmiştir⁸⁶. Osmanlı gün geçtikçe zayıflamakta olan Osmanlının bölgedeki hakimiyetini uzun yıllar idame ettirmesi mümkün görülüyordu fakat zayıfladığı bu dönemde Osmanlının Almanya ile olan ilişkisi de artmaktaydı. Osmanlı vasıtası ile Almanların Ortadoğu'da güçlü duruma gelmelerini istemeyen İngiltere, Arapları Osmanlı'ya karşı desteklemeye karar verdi.

3. I. Dünya Savaşı Yıllarında Suriye

I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Araplara açık desteğini göstermiş, İngiliz desteğiyle Araplar Şerif Hüseyin'in önderliğinde 1916 yılında Osmanlı'ya karşı Hicaz'da ayaklanmışlardır⁸⁷. Arap ayaklanması Ortadoğu'da İngiltere'ye karşı Osmanlının gücünü kırmıştır ve İngiltere Osmanlı toprağı olan Ortadoğu'yu işgal etmeye başlamıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal İngilizlerden aldıkları destekle birlikte, Suriye'de bağımsız bir Arap devleti kurmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Suriye'de dahil olmak üzere Ortadoğu'da menfaatleri bulunan Fransa, İngiltere'nin Araplar ile birleşerek Ortadoğu'da hakimiyet kurmasını istemiyordu. Fransa Ortadoğu konusunda İngiltere ile

⁸⁶ Bayram Soy,A.g.m.,s.187.

⁸⁷A.g.m.,s188.

görüşmelere başladı ve görüşmeler ardından iki ülke arasında Ortadoğu'nun paylaşımını konu alan Sykes-Picot antlaşması imzalandı⁸⁸.

Sykes-Picot antlaşmasına göre Suriye Fransızlara bırakılıyordu. Araplar Suriye'de bağımsız bir Arap devleti kurulacağını zannedilerken, yapılan gizli antlaşma ile Suriye'nin Fransızlara bırakıldığından habersizlerdi. 1917'de Bolşevik ihtilaliyle birlikte Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiş, çekilirken de savaş yıllarında yapılan gizli antlaşmaları ifşa etmişti. Arapların gizli antlaşmaları öğrenmesi ardından Ortadoğu'da Arapları karşısına almak istemeyen İngiltere, Şerif Hüseyin'i Hicaz Kralı olarak tanığını açıkladı ancak Suriye konusunda belirsizlik devam ediyordu. *"İngiltere ve Fransa, Wilson'un 14 Noktasına karşılık olarak 7 Kasım 1918'de ortak bir deklarasyon yayınlayarak, Ortadoğu ülkelerinde halkların kendi iradelerine dayanan hükümetler ve yönetimler kuracaklarını açıklamışlardı. Bu deklarasyon, Araplar tarafından ise bağımsızlıklarının kabul edileceği şeklinde yorumlanmıştı"*⁸⁹. Araplar bağımsızlık konusunda umutlanmışlardı, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal I. Dünya Savaşı öncesinde İngilizler tarafından babasına vaat edilen Arap devletini Suriye'de kurabilmek için çalışmalarını arttırmıştı.

Faysal Suriye konusundaki çalışmalarına devam ederken babasını ve Arapları temsilen Paris Barış Konferansına katıldı. Faysal konferansta İngilizler tarafından kendilerine verilen sözlerin tutulmadığını, Fransa'nın Maruniler sayesinde Lübnan'da olan varlığını Sykes-Picot antlaşması şartlarıca Suriye'de de sağlamak istediğini, İngiltere ve Fransa'nın I. Dünya Savaşı öncesindeki sömürge anlayışının önünde Amerika'nın Wilson prensiplerinin olduğunu gördü. Amerika her ne kadar sömürgecilik konusunda İngiltere ve Fransa ile fikir ayrılığında olsa da, Arapların İngiltere ve Fransa'yı karşılıklarına alabilecek güçleri yoktu. Amerikan'ın sömürge karşıtı görüşlerine İngiltere ve Fransa, bölge

⁸⁸ Deniz Doğru, "I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin'in Siyasi Faaliyetleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt II, Sayı 2, Şubat 2001, s.55.

⁸⁹ Sabahattin Şen, A.g.e., s.71.

halklarının kendilerini yönetebilecek yeterlilikte olmadıkları ve kendilerini yönetebilecek seviyeye gelene kadar İngiltere ve Fransa'nın, bölge halklarına yönetsel destek vermesi gerektiği teorisiyle cevap veriyorlardı.

İngiltere ve Fransa'nın görüşleri üzerine bölge halklarının durumunu değerlendirmek adına King-Crane komisyonu olarak adlandırılan bir komisyon kurulmuş ve kurulan bu komisyon Ortadoğu'da incelemelerde bulunarak bir rapor hazırlamıştı. Amerika'nın kendi ülke meseleleri sebebiyle siyasetinin yönünü dış işlerinden içişlerine çevirmesiyle, King-Crane komisyonunun Ortadoğu hakkında hazırlamış olduğu rapor İngiliz ve Fransızların Ortadoğu'daki planlarının yönünü değiştirmeye pek yetmedi. Faysal kendilerine verilen sözlerin tutulmayacağını anlayarak Suriye'ye dönmüş, Suriye ulusal meclisini toplayarak görüşmelerde bulunmuş ve son olarak Suriye ulusal meclisi Faysal'ı Suriye Kralı ilan ederek Suriye'de bağımsız bir Arap devleti kurulduğunu ilan etmişti.

4. Fransız Manda İdaresi Döneminde Suriye

Faysal Suriye'de krallığını ilan etse de Suriye İngiltere tarafından Fransa'ya bırakılmıştı ve bu kararın San Remo konferansında onaylanması, Suriye'nin akıbetini İngiltere ve Fransa arasındaki bir konu olmaktan çıkarak uluslararası bir konu haline almasını sağladı⁹⁰. Suriye'nin Fransız mandasına verilmesi Faysal ve Araplar tarafından kabul edilmedi fakat Fransızlar Suriye'ye asker çıkarttılar. Zayıf Arap kuvvetleri başlangıçta Fransız kuvvetlerine direnmeye çalışsa da uzun süre dayanamadı ve yenik düştü. Fransızlar Suriye'ye hakim olduktan sonra Faysal yönetimine son verdiler ve Suriye'de Fransız manda yönetimi dönemi başladı⁹¹. Suriye'de manda yönetimi müddetince Fransızlar böl ve yönet politikası izlemişlerdir. Suriye'deki etnik farklılıklardan faydalanan Fransa Suriye'de Alevi, Dürzi, Lübnan, Şam ve Halep devletlerini kurdu.

⁹⁰ A.g.e.,s.75-80.

⁹¹ Ömer Osman Umar, A.g.e.,s.449.

Fransızlar Suriye'yi parçalara ayırarak kendileri için rahat bir yönetim kurmayı planlıyorlardı ancak planladıkları olmadı. Araplar Fransız mandasına karşı çıkıyorlardı ve Suriye'deki gerginlik son bulmuyordu. Arap direnişiyile önce Şam ve Halep devletleri Suriye devleti adı altında birleştiler. Lübnan dışında Fransız manda yönetimindeki diğer devletler farklı zamanlarda Suriye devletine dahil oldular⁹².

I. Dünya Savaşı sonrasındaki dengelerden hoşnut olmayan Almanya ve İtalya Ortadoğu üzerine daha aktif politikalar izlemeye başlamıştı ve bu durum Ortadoğu konusunda İngiltere ve Fransa'nın durumunu güçleştiriyordu. 1930 yılında İngiltere'nin Irak'la yaptığı bağımsızlık antlaşması Suriye'deki Arapların Fransız mandası karşısında baskılarını arttırmalarını sağladı. Artan baskılarla birlikte Fransız manda yönetimi 1936 yılında Suriye'deki Arap bağımsızlığını öngören anayasayı kabul etmek zorunda kaldı ancak, 1938 yılında değişen Fransa yönetimiyle birlikte Fransız parlamentosu anayasayı onaylamadı. Fransız parlamentosunun Suriye anayasasını reddetmesi ardından Suriye'deki Fransız manda yönetimi, 1939 yılında Suriye anayasasını kaldırdı ve Suriye tekrar direkt olarak Fransız manda yönetiminin kontrolüne girdi⁹³.

Suriyeli Araplar bağımsızlık için çabalarırken Almanların Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı başladı ve Arapların bağımsızlık hayalleri bir kez daha ertelendi. Almanya'nın Polonya'ya saldırması ardından İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş açtılar fakat Alman saldırıları hızla yayılmaktaydı. 1940 yılında Almanlar Fransa'ya saldırdılar ve Fransa'nın büyük kısmını işgal ettiler. Fransa'nın kendi topraklarındaki Alman işgali Fransız manda yönetimleri üzerine de etki etti. Fransa'daki Alman işgali ardından Suriye ve Lübnan'daki Fransız manda yönetimlerinin Alman etkisine girmesi muhtemeldi ve Suriye ile Lübnan'a bir Alman saldırısı olması durumunda Fransa bu toprakları Alman işgalinden koruyabilecek güçte değildi. Almanya'nın Ortadoğu'ya girmesini istemeyen

⁹² A.g.e.,s.456-462.

⁹³ Sabahattin Şen,A.g.e.,s.96.

İngiltere, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı Almanlara karşı savunamayacağına kanaat ederek Suriye ve Lübnan'ı işgal etti. İngiltere'nin niyeti Almanların Fransa üzerindeki hakimiyetlerini kullanarak, Suriye ve Lübnan'a müdahale etmelerini önlemektir.

5. Suriye'nin Bağımsızlık Dönemi

Suriye üzerindeki Fransız baskısının savaş yıllarında azalması, Araplar arasında bağımsızlık hareketlerinin artmasını sağladı. Suriye'de İngiltere'nin desteğini alan Arap bağımsızlık hareketi amacına ulaştı ve "*Suriye 1941 yılında formel bir biçimde bağımsız devlet olarak tanındı*"⁹⁴. Suriye bağımsız bir devlet olarak tanınsa da Fransız kuvvetlerinin Suriye'deki varlığı 1946 yılına kadar sürdü. Suriye'deki Fransız varlığının sona ermesiyle Suriye tam anlamıyla bağımsızlığına kavuşmuş oldu. Suriye'deki iktidar mücadelesi Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte manda yönetimine karşı milliyetçi bir hareket olmaktan çıkarak devlet içi bir konu haline geldi.

Suriye etnik olarak birçok unsuru barındırıyordu ve Fransızlar manda yönetimi süresinde bu etnik unsurları ülke içerisinde ayrımcılık yaratmak için kullanmışlardı. Fransızların Suriye'de yaratmaya çalıştıkları ayrımcılık, etkisini Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra da göstermişti. Suriye içerisindeki ayrılıklar ülke yönetiminde karmaşıklıklar yaratıyor ve istikrarın sağlanmasının önüne geçiyordu. Suriye bağımsızlığını elde ettikten sonra siyasal olarak birliğini kuramadı ve ülke içerisindeki güç sahibi kesimler yönetimi ele geçirebilmek için güçlerini kullanmaktan çekinmediler. Suriye yönetiminde 1949-1954 yılları arasında askeri müdahaleler dönemi yaşandı ve bu geçiş dönemi sonrasında Suriye çoğulcu yapıya geçerek ülke yönetiminde istikrar aramaya devam etti⁹⁵.

⁹⁴ A.g.e.,s.101.

⁹⁵ George Lenczowski, *The Middle East In World Affairs*, Cornell University press, New York, 1980, s.335.

Suriye içişlerinde istikrar aramaya çalışırken dünyada soğuk savaş rüzgarları esmeye başlamıştı ve Suriye'nin bu rüzgardan etkilenmemesi beklenemezdi. Suriye'nin içişlerinde ve dışişlerinde yaşanan bu gelişmeler, Suriye ile münasebeti olan tüm ülkeleri de derinden etkiledi.

II. TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLAR ARASI GELİŞMELER

A. II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Dış Politikası

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yönetiminde Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarını tehditler, diplomatik girişimler ve stratejiler içerisinde geçirmiştir. Türkiye stratejik konumunun önemini savaş yıllarında bir kez daha hissetmiş, savaşa girmesi durumunda ait olacağı tarafa önemli avantajlar sağlayacak özellikler taşımıştır. Tüm bu etmenler savaşın taraflarını Türkiye'yi kendi saflarında savaşa dahil edebilmek için diplomatik ataklar yapmaya yönlendirmiş, bu diplomatik ataklar bazı zamanlarda açık savaş tehditlerine dönüşmüştür. Türkiye'nin sınırlarına kadar gelen savaş Türkiye'yi savaşın tarafları arasında denge kurmak konusunda zorlamış ve tüm yokluklara rağmen Türkiye kendisini savaşın dışında tutmayı başarmıştır.

Türkiye savaş yıllarında dengelerin sağlanamadığı dünyada, savaş sonlandıktan sonra da dengelerin sağlanmasında güçlükler yaşanacağını biliyordu. Türkiye'nin müttefiklik ilişkileri içerisinde güvenlik arayışının nedeni Sovyetler Birliğinin yayılma politikasından başka bir şey değildi. Türkiye savaşa girmesi halinde savaş sonrasında oluşacak uluslararası ortamda İngiltere'den ve Amerika'dan destek sözü almıştı. Sorunu iki etaplı değerlendirmeye çalışan Türk siyasetçiler uluslararası gelişmelerin de ataletiyle 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiler⁹⁶. Türkiye'nin savaş ilanı Türkiye'ye

⁹⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, A.g.e., s.848.

savaşı reel olarak yaşatmasa da tarihe savaşın saflarından bir tanesi olarak geçmesini sağladı. Türkiye'nin savaş ilanından sadece iki buçuk ay sonra savaş sona erdi⁹⁷.

Savaş altı yıl sürmüştü, katılan ve katılmayan bir çok ülkeyi derinden etkilemişti. Savaştan Almanya mağlup olarak ayrılmış Fransa ve İngiltere ise oldukça bitkin hale gelmişti. Savaşın merkezinde olan Fransa, İngiltere ve Almanya eski güçlerinden mahrum iken savaşa sonradan giren Amerika ile savaşın merkezinde olmayan Sovyetler Birliği diğer ülkelere kıyasla savaştan daha güçlü çıkmışlardı. Savaşın sonlanması ile özellikle Avrupa devletlerinde barış ve istikrar döneminin başlayacağını düşünülmeye başlandı ancak beklenen olmayacaktı, çünkü Avrupa'da dengeler Sovyetler Birliği yönünde değişmişti. Savaştan etkilenen devletler savaşın yaralarını sararak tekrar kalkınmayı düşünürken Sovyetler elde ettiği bu avantajı kullanarak genişleme politikası izlemeye başladı⁹⁸. Sovyetler Birliğinin genişleme politikasının bir kanadını da Türkiye oluşturuyordu. Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bir nota vererek 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını yenilemeyeceğini bildiriyor, bu notaya gerekçe olarak da II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni uluslararası dengeleri gösteriyordu⁹⁹.

25 Nisan 1945'de ise San Fransisko konferansı toplandı ve Türkiye konferansa Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olmak üzere davet edildi. Birleşmiş Milletler vasıtasıyla Türkiye artık çok uluslu bir organizasyonun üyesi olmuştu ancak San Fransisko konferansında beklediği Amerikan ve İngiliz desteğini göremedi. Savaş sonrasında Amerika'nın kıtasına geri dönmek isteyişi Sovyetler Birliğinin yayıma politikalarında daha rahat hareket etmesini sağlarken, Sovyetler Birliği Türkiye üzerindeki baskılarını fazlalaştırmış ve emellerini artık açık

⁹⁷ A.g.e.,s.850.

⁹⁸ A.g.e.,s.857.

⁹⁹ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.191.

şekilde ifade etmeye başlamıştı. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e yapılabilecek bir Sovyet-Türk antlaşmasının Sovyet talepleri doğrultusunda gerçekleştirilebileceğini, Türkiye ile dostane ilişkiler kurulmasının ancak Sovyetler Birliğinin Boğazlar üzerinde hak elde edebilmesi ve Türkiye'nin doğu illerinden Kars ile Ardahan'ı Sovyetler Birliğine devretmesi ile mümkün olabileceğini bildiriyordu¹⁰⁰.

Türkiye Sovyetler Birliği taleplerini kabul etmez iken İngiltere konunun Postham konferansında görüşülmesini talep etti.¹⁰¹ Amerika savaş sonlanmadan önce Türkiye'ye eğer savaşa girmesi halinde savaş sonrasında oluşacak uluslararası ortamda kendisini destekleyeceğine dair güvence vermesine rağmen, Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki taleplerine karşı Türkiye'nin beklediği siyasi desteği sağlamamıştı. Amerika Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki toprak talebini iki ülke arasındaki bir sorun olarak değerlendirirken, boğazlar konusunu uluslararası bir konu olarak nitelendirmişti. Türkiye'nin beklediği desteği görememesi kendi imkanları ile toprak bütünlüğünü tüm gücüyle savunacağını bildirmesi ile sonuçlandı¹⁰². Amerika Sovyetler Birliğinin yayılmacı tavırlarına rağmen savaş sonrasında da, savaş yıllarında olduğu gibi müttefiklik ilişkisi içerisinde olabileceğini değerlendirmekteydi.

Sovyetler Birliği Türkiye ve boğazlar üzerindeki taleplerine devam ederken Postham Konferansı Türkiye'nin ve boğazların akıbetinin belirlenmeye çalışıldığı bir görüşme halini aldı. Amerika Sovyetler Birliği taleplerine ilk başlarda net olarak karşı çıkmamakla beraber, boğazların kullanımında kendisinin de söz sahibi olacağı uluslararası bir statünün oluşturulmasını savunuyordu. İlerleyen zamanda İngiltere'nin de etkisiyle bu kanaatinden vazgeçerek boğazlar konusunda politika değiştirmiş ve boğazların Türk egemenliğinde kalması gerektiğini savunmaya başlamıştı. Amerika'nın politika değiştirmesini etkileyen

¹⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım yay., İstanbul, 2007, s.426.

¹⁰¹ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.185.

¹⁰² Rifat Uçarol, A.g.e., s.852.

faktörlerin başında, Sovyetler Birliğinin vazgeçmediği sıcak denizlere inme politikası ve bu politikayı hayata geçirmesi durumunda oluşacak yeni dünya düzeni vardı. Sovyetler Birliğinin boğazlar üzerindeki emellerinden vazgeçmesini sağlayamayan Amerika ve İngiltere karşı önlem almak zorunda kalmışlardı.

Boğazların uluslararası statüde olması durumunda Amerika'nın bir Sovyet saldırısı karşısında boğazlara müdahale etmesini engelleyecekti. Ayrıca boğazlardaki uluslararası statü boğazların silahsızlandırılması anlamına geliyor ve bu durum boğazlara yapılacak herhangi bir saldırı durumunda savunma zafiyetleri doğmasına neden oluyordu¹⁰³. Bu etmenler ile Amerika'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğü üzerindeki politikası değişirken, değişen politikayı Amerikan Başkanı Truman; *"Sovyetler Birliğinin Türkiye'yi istila ederek Boğazlar bölgesini ele geçirmek istediğine artık şüphem kalmadı. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp "Dur" demezsek, yeni bir savaş çıkacaktır. Sovyetler Birliği yalnız bir sözden anlıyor: Kaç tümeniniz var?"*¹⁰⁴ sözleriyle ifade ediyordu. Amerikan Başkanı Truman'ın açıklaması ardından dünya kamuoyuna Amerika'nın Türkiye üzerindeki politikasının değiştiğini ispatlayan bir gelişme daha oldu.

Amerika, Washington'da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Amerikan donanmasının en büyük savaş gemilerinden biri olan Missouri zırhlısı ile Mart ayında İstanbul'a götüreceğini açıkladı. Diplomat cenazelerinin savaş gemileri ile taşınması aslında uzun zamandır var olan devletler arası bir gelenek ve nezaket kuralıydı ancak açıklamanın zamanı ve Sovyetler Birliği ile olan gelişmeler bunun sadece devletler arası bir nezaketten daha fazlası olduğunu hissettiriyordu¹⁰⁵.

Savaş sonrasında oluşturulacak barış antlaşmalarını hazırlamak üzere Amerikan, İngiliz, Sovyet ve Fransız dışişleri bakanları 26 Nisan 1946'da Paris'te buluştular. Ortam ve görüşmeler her ne kadar barış antlaşması görüntüsü taşısa da

¹⁰³ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.196.

¹⁰⁴ A.g.e., s.201.

¹⁰⁵ A.g.e., s.201.

Sovyet emelleri görüldüğü gibi değildi. Paris'teki görüşmeler ardından Sovyetler Birliği Montreux boğazlar sözleşmesinin şartlarının değişmesini isteyerek Türkiye'ye bir nota gönderdi. Sovyetler Birliği bu notayı sadece Türkiye'ye değil Amerika ve İngiltere'ye de göndermişti. Sovyetler Birliğinin notayı Amerika ve İngiltere'ye de gönderişi bir siyasi tehdit olarak algılanabileceği gibi Amerika ve İngiltere'nin Türkiye politikalarını kesin olarak anlamak için göndermiş olabileceği de düşünülebilir. Gönderilen nota Sovyetler Birliği için tam anlamıyla sonucuna ulaşmıştı, çünkü verilen cevaplar devletlerin kesin politikalarını ortaya çıkaracak nitelikteydi. Bu ikileme Amerika Sovyetler Birliğine ve dolaylı olarak Türkiye'ye karşı politikasını belirlemede hızlı karar almak zorunda kalmış, karar alma sürecini ise Amerikan Savunma Bakanı Forrestal anılarında *“7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası Amerikan yöneticilerini iki yol karşısında bırakmıştır : 1 – Sovyetlere verilecek sert bir protesto ile yetinerek, Türkiye ve Sovyetler birliğini baş başa bırakmak; 2 – Kararlı bir tutum takınarak, sonuçları ne olursa olsun, Türkiye'yi desteklemek.”*¹⁰⁶ kelimeleriyle ifade etmiştir. Amerika Sovyet notası ile değiştirilmesi istenen boğazlar sözleşmesindeki değişiklikleri kabul etmez iken¹⁰⁷, Akdeniz'e deniz kuvveti göndereceğini açıkladı.

Amerika'nın bu tutumundan Forrestal'ın bahsettiği gibi Amerika'nın iki seçenektan ikincisi olan Türkiye'yi desteklemeyi seçtiği anlaşıldı. Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson Türkiye'nin Sovyetler Birliği kontrolü altına girmesinin, Yunanistan'ında kısa süre içerisinde Sovyetler Birliği kontrolü altına girmesi anlamına geldiğini belirtmişti. Bu durumun gerçekleşmesi Sovyetler Birliğinin Akdeniz'e inerek uluslararası ulaştırma yollarına müdahale etmesi anlamına gelirken, Acheson bu konudaki konuşmasında Sovyetler Birliğinin Akdeniz'e inmesinin Amerikan menfaatlerine aykırı olduğunu hissettiriyordu¹⁰⁸.

¹⁰⁶ A.g.e.,s.205.

¹⁰⁷ Fahir Armaoğlu, A.g.e.,s.428.

¹⁰⁸ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e.,s.206.

B. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Amerika Birleşik Devletlerinin en uzun görev yapan başkanı Frankin D. Roosevelt'in, II. Dünya Savaşı sonlanırken görevi başında ölmesiyle Amerikan devlet başkanlığına Harry S. Truman geçti¹⁰⁹. Truman'ın devlet başkanlığına geçtiği dönem hem Amerikan hem de dünya tarihinde büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olacak ve bu değişim ortamında Truman kendi adı ile anılan Amerikan politikasının mimarı olarak tarihteki yerini alacaktı. Amerika II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ile müttefiklik ilişkisi içerisinde olacağını değerlendirirken, zaman içerisinde Sovyetler Birliği yayılma politikalarının Amerikan dış siyasetinde değişiklikler yapılmasını sağladı. Sovyetler Birliğinin yayılmasına karşı Avrupa'da yeterli güce sahip bir ülkenin kalmayışı, Sovyet yayılmasını istemeyen Amerika'nın Avrupa, Asya ve Ortadoğu ülkeleri arasında Sovyetler Birliği karşıtı ittifakları artırıcı girişimlerde bulunmasını, bu ülkelerin ilişkilerinin düzenlenmesinin yanı sıra, askeri ve ekonomik seviyelerinin artırılarak Sovyet yayılmasının karşısında bir güç oluşturulmasını hedeflemesi ile sonuçlandı.

Sovyetler Birliğinin öncelikle Akdeniz'e direkt veya dolaylı olarak inmesini istemeyen Amerika, Sovyetler Birliği müdahalesinin sınırında olan ülkelere karşı aktif bir politikaya girişti. Amerika Boğazlar konusunda talepleri bulunan Sovyetler Birliğine karşı Türkiye tarafında bir politika izleyeceğinin sinyallerini, ölen Türkiye Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri zırhlısı ile İstanbul'a götüreceğini açıklaması ile gayri resmi olarak vermişti. Türkiye'de ise Sovyetler Birliği tehdidine karşı Amerikan müttefikliği sıcak karşılanırken, Missouri zırhlısının Türkiye'ye gelişi Türk halkı ve kamuoyu tarafından öyle büyük bir ilgi kaynağı oldu ki, Tekel İdaresi bu ilginin bir göstergesi olarak Missouri adı verilen bir sigarayı piyasaya sundu¹¹⁰. Missouri'nin

¹⁰⁹ www.wikipedia.org,22 Ağustos 2010.

¹¹⁰ Yavuz Güler, "II.Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri(1945-1950)",Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fak. Derg.,Cilt V,Sayı 2,2004,s.212.

gelişi Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkilerin artacağıının habercisi olmuştu ve kısa zaman içerisinde sıcak bir gelişme daha yaşandı.

Amerika II. Dünya Savaşında Türkiye'ye "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" kapsamında yardım yapmıştı. Türkiye yeni bir ikili antlaşmayla 4,5 milyon dolar karşılığında ödünç alınan ve kiralanmış malzemelerin sahibi olurken, Amerika Türkiye'nin bu kapsamdaki diğer borçlarını da siliyordu. Bu ikili antlaşma Türkiye'nin savaş sonrasında zorlanan ekonomisine biraz da olsa rahatlama fırsatı verdi¹¹¹. Antlaşma Türkiye'ye her ne kadar kısa vadede ekonomik rahatlama yaşatsa da Türkiye'nin savaş sonrasındaki ekonomik sıkıntısı devam ediyordu. Savaş yıllarında hammadde satışından canlanan Türkiye ekonomisi savaş sonrasında yavaşlayan ihracat ile birlikte durgunlaşmıştı. Sovyetler Birliği tehdidi Türkiye'nin askeri harcamalarına ağırlık vermesine sebep olurken, Türkiye sahip olduğu 245 milyon dolarlık altın ve döviz stokunu ise çıkabilecek bir savaş ihtimaliyle kullanmak istemiyordu. Bu bağlamda ekonomisini canlandırmak isteyen Türkiye, dış borçlanma ile finansman ihtiyacını kapatmaya çalışıyordu.

Türkiye'nin Amerika'dan 300 milyon dolarlık kredi talebi en başta Amerika tarafından reddedilse de, İngiltere'nin Şubat 1947'de yaptığı açıklama Amerika'nın fikrini değiştirecekti. İngiltere bozulan ekonomisi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı ekonomik yardıma 1 Nisan 1947'den itibaren artık devam edemeyeceğini, eğer Türkiye'ye yardım yapılırsa Sovyetler Birliği baskılarını bölgede önleyebilecek tek devlet olduğunu ve bu yardımların Amerika tarafından üstlenilmesinin uygun olacağını açıklıyordu¹¹². Bu ani İngiliz açıklaması Türkiye'nin talep ettiği kredi konusunda Amerika'nın fikirlerinin değişmesine sebep oldu. Türkiye'de Sovyetler Birliği baskıları ve ekonomik sıkıntılar yaşanırken, Yunanistan'da 1946'da seçimleri kazanan sağcılar ile komünistler

¹¹¹ Barış Ertem, "Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.Derg., Cilt XII, Sayı 21, Haziran 2009, s.384.

¹¹² Joseph Satterthwaite, *The Truman Doctrine: Turkey*, Sage, California, 1972, s.71.

arasında iç savaş devam ediyor, Yunanistan'daki Komünistler Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'tan destek görüyorlardı¹¹³. Yunanistan'daki iç savaştan komünistlerin galip çıkması ihtimalinde veya Sovyetler Birliğinin bir saldırı ile Türk boğazlarını ele geçirmesi durumunda Sovyetler Birliği Akdeniz'e inmiş olacaktı.

Amerika'nın Ortadoğu ve Akdeniz'deki çıkarları açısından Başkan Truman İngiltere'nin devam ettiremediği ekonomik yardımı Amerika'nın üstlenmesi ve Yunanistan ile Türkiye'ye mali yardım yapılması konusunda Amerikan kongresine başvurdu. Türkiye ve Yunanistan'a yapılması planlanan Amerikan yardımı konusunda kongrede fikir ayrılıkları vardı ve büyük tartışmalara sebep oluyordu. Amerikalı yöneticiler Yunanistan'a yardımı kabul ederken, Türkiye'ye yardım edilmesi konusunda şüpheli davranıyorlardı. Kongre üyeleri Türkiye'nin II. Dünya Savaşına katılmadığını, 245 milyon dolar değerinde altın ve döviz stokunun bulunduğunu, Türk yönetiminin demokratik değil otokritik olduğunu ve yapılacak yardımın otokritik yönetimi daha çok güçlendireceğini öne sürerek Türkiye'ye yardım yapılmaması gerektiğini savunuyorlardı. Başkan Truman ise Türkiye'nin II. Dünya Savaşında Almanların safında olmadığını, 1946 yılında Türkiye'nin artık çok partili rejime geçtiğini ve yardım yapılır ise herhangi bir otokritikleşmenin olmayacağını¹¹⁴, eğer Türkiye'nin ordusu modernize edilirse bölgede Sovyet yayılmasına karşı büyük bir güç olacağını savunuyor ve eğer bu ülkelere yardım yapılırsa Türkiye ile Yunanistan'ın savaş harcamalarından artan finansal kaynakları ekonomilerini kalkındırmada kullanabileceklerini değerlendiriyordu.

Yardımanın şartı olarak da Amerikalı yetkililer yardımların uygun yerlerde kullanıldığını denetlemek adına bir heyet oluşturacak ve Türk yetkililer de Amerikan heyetinin denetlemeleri sağlayabilmesi için gerekli kolaylıkları sağlayacaklardı. Denetleme heyeti konusu Türk kamuoyunda yeni bir Duyun-u

¹¹³ Yavuz Güler,A.g.m.,s.215.

¹¹⁴ Barış Ertem,A.g.m.,s.388.

Umumiye olarak algılandı ve yardıma muhalif görüşlerin doğmasını sağladı¹¹⁵. Tüm bu gelişmelerin ve tartışmaların ardından Amerikan kongresi Başkan Truman'ın teklifini kabul etti ve tarihe Truman Doktrini olarak geçecek öneriyi onayladı. Amerikan senatosunda 12 Mart 1947'de onaylanan doktrin başlangıçta Türkiye'de muhalif tepkiler olsa da 22 Mayıs 1947 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlandı. Amerikan yönetiminin onayladığı 400 milyon dolarlık mali yardımın 300 milyon doları Yunanistan'a, 100 milyon doları Türkiye'ye yapılacaktı¹¹⁶.

Türkiye Amerika'dan aldığı yardım ile ordusunu revize etmeye başlamıştı ancak kısa zaman içerisinde gerek Türkiye gerekse Amerika yardımların istenilen amaca ulaşmadığını fark ettiler. Amerikan dış siyaset hedefine göre yapılan yardımlar Sovyetler Birliğini güneye inmekten alıkoymalıydı ancak Amerika Sovyet yayılmasını sadece Türkiye ve Yunanistan ile önleyemeyeceğini anladı. Türkiye ise Truman Doktrini kapsamında Amerikan'dan aldığı askeri malzemenin idamesini sağlayabilmek için yılda 145 milyon dolar harcamak zorunda kalıyordu. Yardım yapılırken Türkiye'nin askeri harcamalardan arttıracığı kaynakları, ekonomik kalkınmasında değerlendirmesi öngörülüyordu ancak Türkiye Amerikan askeri malzemelerini idame ettirmeye çalışırken, ekonomisinde kaynak arttıramadığı gibi elindeki döviz ve altın stokunu da eritmişti¹¹⁷.

Türkiye'nin Amerikan malzemesini idame ettirmekte zorlanmasının sebepleri vardı. Yardım amaçlı gönderilen malzemenin büyük kısmı kullanılmış yada son kullanma tarihi yaklaşmış malzemelerdi. Malzemelerin çok az miktarı yeni idi ve bu malzemeler artık Amerika'nın kullanmadığı malzemelerdi. Amerika'nın yardım olarak gönderdiği malzemeler konusunda Amerikan yardım heyeti başkanı Pendleton'un yaptığı açıklamalarda *“1940'lı yılların sonundan 1950'li yılların ortasına kadarki dönemde Türk ordusu adeta yeniden inşa edildi diyebiliriz. Ortada büyük bir gereksinim vardı. Ancak bu programın*

¹¹⁵ A.g.m.,s.388.

¹¹⁶ Oral Sander,*Siyasi Tarih*,Cilt II,İmge Kitapevi,Ankara,2008,s.259.

¹¹⁷ Barış Ertem,A.g.m.,s.394.

*gerçekleşmesinin diğer ve en önemli nedeni de bizim elimizde silah, malzeme ve cephanenin çok olmasıydı, hem de ne yapacağımızı bilemeyecek kadar”*¹¹⁸ ifadelerini kullanması yapılan yardım konusunda daha net bilgiler sağlıyor, malzemeler ve idame maliyetleri incelendiğinde ise durum çok açık bir şekilde anlaşılabilirdi. Türkiye yardım aldığı malzemeler ile istediği askeri ve ekonomik hedeflere ulaşamamıştı ancak Amerika ile olan ilişkilerini sıcak tutmasını sağlamıştı. Aynı dönemde Amerikan dış siyaseti yeni politika arayışları içerisine girdi.

Belirli ülkelere sadece ekonomik yardım yaparak ile Sovyetler Birliği yayılmasının önüne geçemeyeceğini anlayan Amerika, bölgesel bir işbirliği ve kalkınma planı oluşturmanın peşine düştü. Amerika II. Dünya Savaşı ile siyasal, askeri, ekonomik ve psikolojik olarak yıpranmış olan Avrupa’yı eğer bir araya getirebilirse, Sovyet yayılmasına karşı sadece bir duvar yaratmaktansa, duvarın arkasında da bir güç yaratmış olacaktı. Avrupa ekonomik kalkınmasını sağlayabilir ise bağımsızlığını savunabilecek duruma gelebilirdi ancak Avrupa’nın ekonomik kalkınma dönemi Amerikan çıkarları açısından oldukça önemliydi. 5 Haziran 1947’de Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall Harvard Üniversitesi’ndeki bir konuşmasında Avrupa’nın kalkınması için bir işbirliği içerisine girilmesi gerektiğini ve bu konuda Amerika’nın gereken desteği sağlamaya açık olduğunu belirtti. Amerika’nın yaklaşımı Sovyetlerden tepki çekerken, Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall bu kalkınma planına dair fikirlerini “*Politikamız herhangi bir ülkeye yada doktrine karşı değil açlığa, yoksulluğa, ümitsizliğe ve kaosa karşıdır*”¹¹⁹ sözleriyle ifade ediyordu.

Amerika’nın işbirliği konusunda ateşlediği bu fitil Avrupa’da kısa zaman içerisinde siyasi hareketlenmeye sebep oldu ve 12 Temmuz 1947’de Paris’te aralarında Türkiye’nin de bulunduğu on altı devlet temsilcisinin bir araya geldiği bir görüşme düzenlendi. Görüşmeler Avrupa’nın kalkınmasını amaçlayan Avrupa

¹¹⁸ Yavuz Güler,A.g.m.,s.219.

¹¹⁹ http://turkish.turkey.usembassy.gov/marshall_plan_konusma.html,12 Aralık 2010.

Ekonomik İşbirliği Konferansı örgütünün kurulmasıyla sonuçlandı¹²⁰. Örgütün kurulması Avrupa'nın işbirliği içerisinde kalkınmaya açık olduğunu ortaya koyarken, Amerika işbirliğini desteklemek ve Avrupa'daki kalkınmayı sağlayabilmek için 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanununu çıkartmıştı. Amerika'nın bu kanun kapsamında yaptığı yardımlar planın fikir sahibi olan George Marshall'ın adıyla, "Marshall Planı" olarak tarihe geçecekti. Marshall planı kapsamında yapılacak yardımların tabii ki şartları vardı. Yardım yapılmasını isteyen ülke isteklerini Amerikan heyetine bildiriyor, istekler heyet tarafından Washington'a iletiliyor, eğer Washington uygun görür ise yardım Amerikan piyasasındaki şirketlerden satın alınarak ilgili ülkeye sevk ediliyor ve son olarak yardımı kabul eden ülke yetkilileri tarafından Amerikan hükümetine danışılarak yardımın hangi alanlarda kullanılacağına karar veriliyordu.

Yardım bürokrasisinde kesin bir Amerikan kontrolü oluşturulmuştu. Marshall Planı kapsamında Avrupa'ya yapılan yardımlar ilk yılında 6 milyar doları buluyordu ancak Amerika'nın yardımlar karşılığında kazandığı çok daha fazlasıydı. Amerika Avrupa'nın ekonomik kalkınmasıyla Sovyet yayılmasına karşı bir güç oluşturuyor, yardım yaptığı ülkelerin ekonomilerini denetler hale geliyor ve kendi ürünlerine pazar sağlayarak Amerikan ekonomisinin canlı ve güçlü kalmasını sağlıyordu¹²¹. Amerika Avrupa'da genel bir kalkınmayı hedeflerken, Türkiye'nin Truman Doktrini kapsamında yardım alması ile elinde bulundurduğu altın ve döviz rezervi nedeniyle Türkiye'yi yardım kapsamının dışında bırakmıştı. Amerika'ya göre Türkiye Avrupa'ya sadece hammadde sağlamalıydı.

Truman Doktrini ile Türkiye'nin Amerika'dan aldığı askeri malzemeyi idamede zorlanması ile elindeki altın ve döviz rezervini harcaması Türkiye'nin ekonomik durumunu eskisinden daha kötü hale getirmişti ve Türkiye Amerika'ya

¹²⁰ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilg.Fak.Derg., Cilt LI, Sayı 1, Ocak 1996, s.280.

¹²¹ Yavuz Güler, A.g.m., s.221.

Marshall Planına dahil edilmesi konusunda bireysel bir müracaatta bulundu. Amerikan Büyükelçisinin Türkiye hakkında verdiği olumlu rapor neticesinde Amerika Türkiye'yi de Marshall planına dahil etti. Türkiye Truman ve Marshall planı dahilinde Amerika ile ikili ilişkilerini arttırdı. Türkiye Amerikan yardımlarını tarım alanında kullandı ve zamanının önde gelen buğday üreticilerinden bir tanesi oldu. Amerikan yardımları ve Avrupa ile gelişen ticari ilişkiler Türkiye'nin batı yanlısı bir dış politika izlemesine sebep oldu. Amerikan yardımları ile tarımını geliştiren Türkiye yine Amerikan tavsiyesiyle ulaşımını demiryolundan otoyola çevirdi, dolayısıyla Türkiye'de daha çok petrol ihtiyacı baş göstermeye başladı ve tabii ki caddelerde artık daha çok Amerikan arabaları görülmüyordu¹²².

Türkiye'nin Amerika ile arasındaki siyasal yakınlık bir süre sonra Türkiye'nin dış siyasetinde Amerika ile tamamen paralel bir siyaset izlemesi halini aldı. Türkiye'nin batı ile olan yakınlığı, batı karşıtı politikanın hakim olduğu Ortadoğu ile olan ilişkilerinin değişmesine neden olacaktı. I. Dünya Savaşı sonrasında manda yönetimleri ile yeterince yorulmuş ve yıpranmış Arap ülkelerinin çoğuna batıya karşı tartışmasız bir tedirginlik hakimdi. Batıdan gelebilecek her türlü yaklaşımı süzüyor yada sömürgeci olarak değerlendiriyorlardı. Araplar bu muhafazakar tutumlarını sadece batıya karşı değil batı ile ilişkisi olan devletlere karşı da sergiliyorlardı. Arap devletlerinin sergilediği bu ortak tavra tabii ki Suriye de ortak oluyordu.

Sovyetler Birliğinin sıcak denizlere inme politikasının Türkiye'yi de kapsamaması Türkiye'nin Sovyet politikası karşısında batı devletleri ile yakınlaşmasını sağladı. Türkiye'nin batı ile olan yakınlaşması Amerika ile sınırlı kalmadı ve zaman içerisinde Türkiye Avrupa devletleri ile de ilişkilerini arttırdı. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin güvenlik politikası ile İngiltere ve Fransa'nın kalkınma politikaları aynı eksende birleşti. Fransa ve İngiltere II. Dünya Savaşına gelindiğinde Ortadoğu'da halen büyük yaptırımları olan

¹²² Barış Ertem,A.g.m.,s.391-395.

devletlerdi. Arap devletleri uzun yıllar manda yönetimlerinden kurtulmak adına bu iki devletle mücadele etmişlerdi ve durum ne olursa olsun yeni kazandıkları bağımsızlıklarından ödün vermek istemiyorlardı. Dolayısıyla İngiltere ve Fransa ile ortak müşterekte buluşan her devleti sömürgeci mantığın bir parçası olarak değerlendiriyorlardı. Türkiye terazinin bir tarafında Avrupa ile olan ilişkilerini kazanırken diğer tarafında Arap devletleri ile olan ilişkilerini kaybediyordu. Arap devletleri batı baskısından korunabilmek amacıyla bölgesel bir işbirliğine girmeye çabalıyordu ve bu işbirliğinin gereği de ortak dış politika izlemekten geçiyordu. Arap ortak politikası batı ile olan ilişkilerinde şüpheli davranırken Türkiye de batı ile yakınlaşmasının faturasını Arap devletleri ile uzaklaşmak olarak ödüyordu.

C. İsrail'in Kurulması

II. Dünya Savaşı sonrasında değişen dengeler Avrupa'dan sonra en büyük değişikliği Ortadoğu da yaratmıştı. I. Dünya Savaşı sonrasında özellikle İngilizlerin çabalarıyla Osmanlıdan ayrılan ve ayrıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanacaklarını zanneden Arap ülkeleri manda yönetimlerine boyun eğmek zorunda kalmışlardı. II. Dünya Savaşı sonlandığında çoğu Arap ülkesi bağımsızlığını yeni kazanmıştı ancak hemen hemen hepsi siyasi istikrarsızlık içerisindeydi. Filistin Ortadoğu'da manda yönetimi altında bulunan devletlerden sadece bir tanesiydi. Yahudi halkı yüzyıllarca kendilerine ait bir vatana sahip olamamışlardı ancak 19ncü yüzyılda özellikle İngiltere'de yaptıkları lobi faaliyetleri sonrasında İngiltere'den Filistin'de bir Yahudi devleti kurma sözünü almışlardı. İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki durumunu incelediğimizde aslında bu sonucun çok da şaşırtıcı olmadığını görüyoruz.

İngiltere uzun süren I. Dünya Savaşı sonrasında oldukça yıpranmış durumdaydı ve imparatorluğunun hammadde ile işgücü kaynağı olan sömürgelerinden eskisi gibi faydalanamıyordu. Savaş sonrasındaki durumun İngiltere aleyhinde gelişmesi İngiltere'yi yeni çözüm yolları aramaya sevk etti.

Artık dünyada 19nci yüzyılda olduğu gibi ülke bağımsızlıklarının önüne geçebilecek bir sömürgecilik anlayışı kalmamıştı. İngilizlerin Ortadoğu'daki sömürge faaliyetlerini idame edecek güçleri de yoktu ancak Ortadoğu'dan menfaatleri devam etmekteydi. İngiltere ikili antlaşmalar ile Ortadoğu'da askeri üslerinin varlığını halen sürdürüyor, ekonomik imtiyazlı durumunu devam ettiriyordu. İngiltere her ne kadar Ortadoğu'da varlığını sürdürse de ilerleyen zaman içerisinde aynı hakimiyete sahip olamayacağı açıktı.

Ortadoğu'da yükselen milliyetçilik anlayışı ve körüklenen batı düşmanlığı İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığı açısından diğer problemlerdi. Tüm bunlara ek olarak 1917 yayımlanan Balfour Deklarasyonu ile İngiltere Yahudilere bir Yahudi devleti kurma sözü vermişti¹²³. I. Dünya Savaşına kadar olan periyotta Filistin ve çevresinin Osmanlı toprağı olması sebebiyle bölgeye Yahudi göçü bir devlet kurabilecek seviyeye ulaşamamıştı ancak Osmanlının yıkılması ve Filistin'in İngiliz mandasına geçmesi Yahudilere devlet kurma yolunda büyük bir fırsat vermişti. Filistin'in İngiliz mandası olarak yönetilmesi sürecinde bölgeye Yahudi göçü artmıştı ancak Yahudi göçü halen bazı sınırlamalar dahilinde yapılabiliyordu. 1939 yılında dünyadaki siyasi dengeler savaş sinyalleri verirken, İngiltere Alman tehlikesine karşı Ortadoğu'da Arapların da desteğini sağlayabilmek amacıyla düzenlediğı konferansta 10 yıl içerisinde Filistin'deki manda yönetimini sonlandıracağını açıklamıştı. Filistin'e Yahudi göçü, İngiltere Filistin'deki manda yönetimini sonlandırana kadar belli sınırlamalar ve kurallar dahilinde gerçekleşmeye devam edecekti¹²⁴.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Filistin'deki manda yönetiminin kaldırılması konusu savaş sonlanana kadar askıya alındı. II. Dünya Savaşı sonlanırken 22 Mart 1945 günü Arap devletleri iki dünya savaşı arasındaki sürede manda yönetimlerini ve savaş yıllarındaki güvensizliğı yenmek adına Arap

¹²³ Tayyar Arı,A.g.e.,s.202.

¹²⁴ Artur Goldschmidt Jr-Lawrence Davidson,A.g.e.,s.376.

birliğini kurdular¹²⁵. Arap birliğinin kurulması elbette ki Filistin'deki Araplar üzerinde de etkili oldu. II. Dünya Savaşının sona erdiğinde İngiltere eski gücünü kaybetmiş ve yeni güç olarak Amerika ortaya çıkmıştı. İngiltere'de hükümete baskı yapan Yahudi lobileri Amerika'da da faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Yahudi lobilerinin etkisiyle Amerika'nın Yahudi devleti kurulması konusundaki yaklaşımı ve bu konuda İngiltere'ye baskı yapması Amerikan Başkanı Roosevelt'in ölümü ardından, Truman'ın başkanlık koltuğuna oturmasıyla hız kazandı¹²⁶.

Amerika İngiltere'ye Filistin'de uyguladığı sınırlı Yahudi göçü politikasını değiştirerek Filistin'e 100.000 Yahudi'nin göçüne müsaade etmesi konusunda baskı yapmaya başladı. Amerika'nın İngiltere'ye yaptığı bu baskı sadece Filistin ve diğer Arap devletlerinden değil Türkiye ve Hindistan'dan da tepki çekmiřti¹²⁷. Yahudilerin Amerika'dan aldıkları bu destek Filistin'de sadece Araplara karşı değil İngilizlere karşı da daha rahat hareket etmelerini sağladı. Amerika'nın baskıları bir Amerikan-İngiliz heyeti kurulmasını ve kurulan heyetin Filistin'de diplomatik incelemeler yapmasını ile sonuçlandı. Heyet yaptığı incelemelerin ardından hazırladığı raporda Filistin'de manda yönetiminin devamlılığının ve 100.000 Yahudi'nin Avrupa'dan bir seferde Filistin'e göçünün uygun olacağını açıkladı. Bu açıklama Filistin'deki tüm taraflar açısından bir dönüm noktası olmuřtu¹²⁸. Komisyon raporu sonrasında Yahudiler devlet kurma emellerine ulaşabilmek amacıyla Filistin'de Araplara ve İngilizlere karşı terör eylemlerine bařladılar¹²⁹. Yahudilerin terör eylemleriyle birlikte Filistin'deki durum her geçen gün kaosa doğru sürüklenmeye başladı.

¹²⁵ Tayyar Arı,A.g.e.,s.216.

¹²⁶ A.g.e.,s.217.

¹²⁷ A.g.e.,s.218.

¹²⁸ Artur Goldschmidt Jr-Lawrence Davidson,A.g.e.,s.376.

¹²⁹ A.g.e.,s.378.

Filistin'deki Yahudi nüfuzunun arttırmaya çabalayan Yahudi gizli servisi Mossad'ın 70.000 Yahudi'yi 1945-1948 yılları arasında Filistin'e gizli yollardan soktuğu ilerleyen zamanda anlaşılmıştı¹³⁰. Artan Yahudi nüfusu, İngiliz manda yönetiminin Filistin'deki kaosu sonlandıramaması ve Amerika'nın Yahudileri desteklemesi Araplar arasında bir karşı hareket oluşturdu. Araplar arasındaki karşı hareket sadece Filistinli Araplar arasında sınırlı kalmadı ve çevre Arap ülkelerine de sıçradı. Suriye'de de Filistin direnişi oldukça taraftar buluyordu fakat Suriye Araplarının konuya yakınlığının farklı sebepleri vardı. *“Suriyelilerin Filistinlilerle dayanışma duygusu, pek çok Suriyelinin, onların Arap olmasının yanı sıra Bilad el-Şam'ın (Büyük Suriye) güney kısmını meydana getirdiğini de düşünmesiyle büyüdü”*¹³¹. Suriyelilerin Bilad el-Şam fikrinin dışında Yahudi devletinin kurulması konusunda başka çekinceleri de vardı.

Filistin sürekli Yahudi göçü alıyordu ve eğer Yahudi devleti kurulursa Yahudi göçünün artarak devam edeceği öngörülüyordu. Bölgede artan Yahudi nüfusu ile kurulması planlanan Yahudi devleti gelecekte yayılma politikası içerisine girecek ve bu durum sadece Filistin için değil çevresindeki diğer devletler için de sorun oluşturacaktı. Suriye ve diğer Arap devletlerinin kurulması söz konusu olan Yahudi devletinin bölgeye getireceği ekonomik etki konusunda da çekinceleri vardı. Ekonomik çekinceleri oluşturan sebeplerden ilki Hayfa limanının bölge ticaretindeki hızlı yükselişiydi. Yahudi devleti kurulduğunda zengin Yahudi işadamları bölgesel üstünlüğü ele geçirirler ise Yahudi devletini çevreleyen Arap devletlerine ekonomik yaptırımlarda bulunabilme imkanları doğacak ve menfaatleri doğrultusunda ekonomik politikalar belirleyebileceklerdi¹³².

Arapların bu çekinceleri Filistin meselesinde Yahudi karşıtı bir tutum almalarını sağladı. Artan Filistin desteğiyle Suriye'de grevler yapılmaya, Yahudi

¹³⁰ Tayyar Arı, A.g.e., s.219.

¹³¹ Adid Davişa, A.g.e., s.100.

¹³² A.g.e., s.101.

malları boykot edilmeye, sokaklara Yahudi karşıtı afiş ve bildiriler asılmaya başlandı. Suriye'deki boykot ve gösterilerin haricinde, Suriyeli gönüllüler gerilla kuvvetleri oluşturarak Filistin'e geçmeye başlarken, Filistin için paradan mücevhere kadar birçok yardım toplanmaktaydı. Suriye'de Filistin mücadelesi halk arasında kuvvetle yaşanırken yönetim seviyesinde aynı sertlikte yaşanmıyordu. İngiltere'nin direkt olarak kendisinin yaptığı girişimlerin yanı sıra Fransızlar aracılığıyla da yaptığı girişimler, Suriyeli devlet yöneticilerini Filistin konusunda daha temkinli bir politika izlemeye zorlamış, Suriyelileri İngiliz ve Fransızlarla Filistin konusundaki ilişkilerinde sadece ılımlı tepkiler göstermeye mecbur kılmıştı¹³³. Filistin konusunda artan gerilim İngiliz yönetimini de yıpratmaktaydı ve *“Sonunda Britanya, Şubat 1947'de konuyu BM Genel Kuruluna taşıdı ve manda yönetimini daha fazla sürdüremeyeceğini kabul etti. Filistin'e yönelik İngiliz politikası iflas etmişti”*¹³⁴.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistin'in İngiliz mandası sonrasındaki durumunu değerlendirmek adına bir komisyon kurulmasına karar verdi¹³⁵. Kurulan komisyon yaptığı incelemeler neticesinde hazırladığı raporda Filistin'in üç ayrı statüye ayrılmasını öneriyordu. Komisyon raporu Filistin'de bir Arap devleti, bir Yahudi devleti ve Kudüs'te de uluslararası statüye sahip bir bölge oluşturulmasını öngörüyordu¹³⁶. Birleşmiş Milletlerin taksim planı Araplar tarafından hoş karşılanmamıştı çünkü Araplar tam bağımsız bir Filistin devleti kurmak istiyorlardı. Araplar itiraz etseler de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda taksim konusu görüşülmeye devam etti. Konseye fikir ayrılıkları hakim olsa da oylamaya gidildiğinde çoğunluk planı olarak adlandırılan 181(II) A sayılı

¹³³ A.g.e.,s.104.

¹³⁴ Artur Goldschmidt Jr-Lawrence Davidson,A.g.e.,s.379.

¹³⁵ *Yearbook of the United Nations*,1947-1948,s.404.

¹³⁶ Sabahattin Şen,A.g.e.,s.177.

Filistin’de taksimi öngören karar 29 Kasım 1947’de oy çokluğu ile kabul edildi¹³⁷.

Türkiye Birleşmiş Milletler kurulunda Filistin’in taksimi konusuna aleyhte oy kullanarak Arap devletleri ile aynı görüşü savunmuştu. Türkiye’nin Filistin ve diğer bölge devletleri ile tarihten gelen bağları vardı. Taksim kararı ile ortaya çıkan Yahudi devleti konusunda, Yahudilerin batıdan aldıkları destek açık bir şekilde görülüyordu. I. Dünya Savaşı yıllarındaki Osmanlı’nın batı ile olan münasebetleri, I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’daki manda yönetimleri ile Arap devletleri arasındaki münasebetler ve son olarak da Filistin konusu; Türkiye, Filistin ve Arap devletlerini aynı tarihi arka planda buluşturuyordu. Suriye’nin de içerisinde bulunduğu Arap siyaseti ile Türk siyaseti Filistin meselesinde paralellik göstermeye devam ederken, İngiltere 15 Mayıs 1948 günü Filistin’deki manda yönetimini sona erdireceğini açıkladı. Bu açıklamanın ardından İngiltere resmen Filistin’deki manda yönetimini sona erdirmemiş olmasına rağmen, 14 Mayıs 1948 günü Yahudi ulusal konseyi İsrail devletinin kurulduğunun dünyaya açıkladı.

İsrail’in bağımsızlık ilanı beraberinde savaşı da getirdi ve Mısır, Suriye, Ürdün, Irak ve Lübnan orduları İsrail’e saldırıya geçtiler¹³⁸. Arap devletlerinin İsrail’e saldırması ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi savaşı sonlandırmak için çalışmalara başladı. Birleşmiş Milletler savaşın taraflarına arabuluculuk etmesi için İsveçli Kont Bernadotte’u görevlendirmişti ancak Bernadotte’nin Yahudi terör örgütleri tarafından öldürülmesi Birleşmiş Milletler’i yeni çözüm yolları aramaya itti¹³⁹. Birleşmiş Milletler’in yeni girişimi Türkiye’yi Arap İsrail savaşı konusunda o zaman kadar üstlendiğinden çok farklı bir role bürüyordu. Birleşmiş Milletler Filistin için bir uzlaştırma komisyonu kurmak istiyordu ancak Arap devletleri böyle bir komisyon kurulmasına karşı çıkıyorlardı. Arapların

¹³⁷ Tayyar Arı,A.g.e.,s.219.

¹³⁸ Beril Dedeoğlu,A.g.e.,s.46.

¹³⁹ Ömer Kürçüoğlu,*Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası(1945-1970)*,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak.yay.,Ankara,1972,s.27.

kurulmasına dahi karşı çıktıkları bu komisyonda Türkiye'nin yer alması, Türkiye'nin Arap Ortadoğu'su ile ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdı.

Türkiye'nin bölge devletleri ile tarihsel bağları vardı ve bu bağlar Amerika ve diğer batı devletleri açısından Filistin meselesinde çözüm bulucu bir faktör olarak görülüyordu. Amerika'nın İsrail'in kurulması konusunda takındığı tavır oldukça netti. Türkiye Sovyetler Birliği yayılcılığı karşısında Truman Doktrini vasıtasıyla Amerika ile ikili ilişkilerini arttırmış, Sovyetler Birliği ve Amerika arasında kutuplaşan dünyada Amerika yanlısı tavır takınmıştı. Türkiye'nin Amerika ile olan ekonomik ve askeri münasebetleri, anlaşılacağı gibi Türkiye'yi Filistin konusunda da Amerikan yanlısı politika izlemeye itmişti ve Birleşmiş Milletlerin uzlaştırma komisyonunda Türkiye, Amerika ve Fransa ile birlikte görev aldı¹⁴⁰.

Türkiye ikili ilişkilerini arttırdığı batı ile tarihsel bağlarının bulunduğu Arap dünyası arasında köprü görevi görmeye çalıştı ancak izlemeye çalıştığı arabuluculuk görevi kendisini Arap dünyasından daha çok uzaklaştırdı¹⁴¹. Türkiye komisyona üye olarak, Arap dünyasının şiddetle uzak durduğu batı ile birlikte hareket eden bir görünüm sergiledi. Türkiye'nin komisyondaki görevinin niteliği ise Türkiye'yi Arap dünyasından uzaklaştıran diğer bir etmen oldu. İsminden de anlaşılacağı gibi komisyonun görevi savaşın taraflarını uzlaştırmaktı ve bu doğrultuda Türkiye'nin tarafsız olması gerekiyordu. Türkiye'nin komisyondaki görevinin tarafsızlığı Türkiye'yi Araplarla karşı taraf haline getirmişti. Türkiye komisyondaki görevi süresinde İsrail'e için telaffuz edilen Sovyetler Birliği uydusu bir devlet yorumunun gerçek olmadığına kanaat etti ve bu kanaat Türkiye'nin batı devletleri ile olan ilişkileriyle birleşince, Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet oldu¹⁴².

¹⁴⁰ A.g.e.,s.30.

¹⁴¹ Faruk Sönmezoğlu,*Türk Dış Politikasının Analizi*,Der yay.,İstanbul,2004,s.236.

¹⁴² Ömer Kürkçüoğlu,A.g.e.,s.30.

Türkiye'nin batı devletleri paralelinde gelişen siyaseti komşuları ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden oluyordu. Suriye'nin de dahil olduğu Arap devletleri Ortadoğu'da batı destekli bir devletin kurulmasının, kendi siyasetlerine etki etme olasılığı yüzünden tedirginlerdi. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz işgali altında bulunan Suriye'nin, Suriyeli yöneticilerin çabalarına rağmen Fransız manda yönetimine verilmesi, Suriye'de batı devletlerinin içerisinde buldukları organizasyonlara karşı güvensiz bir ortamın oluşmasını sağlamıştı. Arapların Filistin'de bağımsız Arap devleti kurulması yönündeki isteklerin İngiltere tarafından değerlendirilmemesi ve İsrail'in kuruluşundaki Amerikan desteği Arapların İsrail ile direkt veya dolaylı bağlantısı olan her devlete karşı tepki göstermelerine sebep oldu.

Araplar için bölgedeki ilk tehdit batı devletleri ve İsrail'di. Türkiye ise kendisine bölgesinde tehdit olarak Sovyetler Birliğini görüyordu. Sovyet yayılması karşısında Türkiye'nin batı devletleri ile olan ikili yada çok uluslu ilişkileri, bölgesel güvenlik konusunda Türkiye'nin Arap devletleri ile farklı bir politika izlemesine sebep oldu. Ortadoğu'daki dış etmenlerin haricinde Arap devletlerinin kendi aralarında da birbirleri ile örtüşmeyen fikirler ve politikalar vardı. Suriye'nin izlediği bölgesel güvenlik politikasının yanında Büyük Suriye ideali, İsrail'in varlığını Ortadoğu'da istememesi için ikinci büyük neden idi. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler komisyonunda arabulucu devlet sıfatı ile görev alması ve İsrail'i tanıması dış siyasette Suriye'nin politikaları ile uyum sağlamanın olasılıklarını ortadan kaldırmıştı. Türkiye batı devletleri ile ilişkilerini arttırdıkça Arap devletleri ile tezat yaşamış, farklılaşan siyasetler zamanla Türkiye ve Suriye'nin ikili ilişkilerinin soğuklaşması ile sonuçlanmıştır.

Ç. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması

II. Dünya Savaşı sonrasında kutuplaşan dünyada Truman Doktrini ve Marshall Planı, Amerika'nın Sovyetler Birliği yayılmasına karşı uygulamaya

çalıştığı siyasal ataklardı fakat kısa süre sonra iki girişiminde Sovyet yayılmasına engel olamadığı ortaya çıkacaktı. Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı sonrasında zayıflayan Avrupa'da rahatça hareket ediyor ve bu rahat tavırlar etrafında tedirginlik yaratıyordu. Balkan ülkelerinin çoğunda komünist partiler iktidarları ele geçirmişlerdi ve komünist iktidarlar Sovyetler Birliği ile yoğun işbirliği içindeydiler.

Sovyetler Birliğinin Avrupa'daki askeri kuvveti oldukça iyi durumdaydı. Avrupa'da gerek münferit gerekse müşterek olarak Sovyetler Birliğinin 200 tümenlik askeri kuvvetine karşı koyabilecek bir güç bulunmuyordu¹⁴³. Sovyetler Birliği tehdidi İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u ortak savunma konusunda Bürüksel Antlaşmasında bir araya getirse de, kurulan bu birlik oluşabilecek bir Sovyet tehdidine karşı koyabilecek güçten yoksundu. Avrupalıların oluşabilecek bir Sovyet saldırısına karşı kurdukları bu birlik, o dönemde Amerika'nın katılımı olmadan amacına ulaşabilmekten uzak görünüyordu. Sovyetler Birliği yayılmasını engellemek adına Avrupa'daki askeri savunma birliği Amerika'nın da katılımıyla, sorumluluk sahasını genişleterek 09 Nisan 1949'da "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü" (North Atlantic Treaty Organization) halini aldı¹⁴⁴. Türkiye ise bu çokuluslu savunma organizasyonuna ilk kuruluş aşamasında kabul edilmemişti.

II. Dünya Savaşının sonlanmasından, NATO kurulana kadar olan safhada Türkiye Truman Doktrini ile Amerika'dan Sovyetler Birliğine karşı yardım almış, bu yardımlar Marshall Planı kapsamında devam etmişti fakat ikili antlaşmaların ve yardımların devamlılığı konusunda Türkiye'nin çekinceleri vardı. Türkiye'nin Amerika ile imzaladığı ikili antlaşmaların sonlanması ve Türkiye üzerindeki Sovyetler Birliği tehditlerinin devamlılığı halinde, Türkiye kendi ülke savunmasını uluslararası savunma organizasyonlarının yardımları ile kuvvetlendirmek istiyordu. Bu doğrultuda Türkiye NATO'ya katılmak için

¹⁴³ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.223.

¹⁴⁴ A.g.e., s.224.

müracaatta bulunmuştu ancak müracaatına olumlu cevap alamamıştı. Türkiye'nin NATO üyeliği konusuna muhalif fikirler vardı ve bu fikirleri yaratanların başını İngiltere çekiyordu.

İngiltere NATO savunma organizasyonunun sorumluluk sahasının fazla genişlemesini istemiyordu. İngiltere'nin Ortadoğu'da halen menfaatleri vardı ve bu menfaatlerini devam ettirmeye çabalıyordu. İngiltere'nin planına göre Irak ve Mısır'daki üslerinin güvenliğini sağlayabilmek için sorumluluk alanı Ortadoğu olan farklı bir savunma organizasyonu kurulmalıydı. Kurulacak bu savunma organizasyonu ile İngiltere NATO'daki Amerikan üstünlüğünden kurtularak daha rahat hareket edebilecek ve kendi menfaat alanlarına diğer devletlerin müdahalesini önleyebilecekti. Kurulmasını savunduğu savunma organizasyonu ile NATO arasındaki bağı kurabilecek ve bölgesel ilişkilerde aracılık görevini üstlenerek menfaat elde edebilecekti. İngiltere ayrıca Irak ve Mısır'ın da organizasyona dahil olmaları durumunda bu ülkelerle de stratejik müttefik olacaktı. İngiltere II. Dünya Savaşı yıllarında Ortadoğu'da kendisine ait bir komutanlık teşkilatı organize etmişti. İngiltere Ortadoğu'da NATO dışında kurulmasını istediği komutanlık teşkilatını, kendisinin savaş yıllarında kullandığı teşkilata benzetmeye çalışıyordu. Kurulmasını planladığı Ortadoğu Komutanlığı ile İngiltere, Ortadoğu'daki sömürgeci imajı dolayısıyla alabileceği negatif tepkilerden uzaklaşmış olacak ve çok uluslu bir organizasyonun gölgesinde daha rahat hareket edecekti¹⁴⁵.

Ortadoğu Komutanlığı'nın içersinde stratejik konumu dolayısıyla Türkiye'nin yer alması planlanıyordu. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dünya düzeninde Arap ülkelerinin ve Türkiye'nin algıladıkları tehditler birbirlerinden farklı olmuştu. Araplar Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecinden itibaren batılı devletlerin işgalleri ve manda yönetimleri ile yüzleşmişlerdi. Manda yönetimlerinin sonlandığı dönemde ise batı desteği sayesinde Arap toprakları üzerinde İsrail devleti kurulmuştu. Araplar için

¹⁴⁵ Ömer Kürkcüoğlu, A.g.e., s.34.

bölgelerindeki iç tehdit İsrail, dış tehdit ise batılı devletlerdi. Araplar kendilerine sınır komşusu bile olmayan Sovyetleri tehdit olarak algılamıyorlardı. Türkiye için durum daha farklıydı. Türkiye için sınır komşusu olduğu Sovyetler Birliği yükselen bir tehdit durumundaydı ve boğazlar üzerindeki emellerini açık olarak ifade ediyordu. Sovyet tehdidi dolayısıyla Türkiye her geçen gün yüzünü batıya çevirirken, Araplara ise sırtını dönüyordu. Arap ülkelerinde oluşan batı karşıtlığı, batı ile ilişkide bulunan her devlete yansıtılıyordu. Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı'na katılması durumunda kendisinden beklenen köprü görevi görmesi durumu aslında sadece umuttan ibaretti.

Türkiye'nin batı ülkeleri paralelindeki dış siyaseti, Ortadoğu Komutanlığı projesi ortaya çıkmadan önce Arap ülkeleri ile arasının soğumasını zaten sağlamıştı ve bu durum ilk olarak Türkiye'nin Filistin meselesine yaklaşımında açık olarak ortaya çıkmıştı. Filistin meselesinde Türkiye Arap ülkeleri yanında olsa da, kurulan arabuluculuk komisyonunda yer alması Arapları kendisinden soğutmaya yetmişti. Araplar batı ve İsrail konusunda gergin bir dönem yaşarken Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet oldu ve buna ek olarak İsrail'le 1950 yılında ticaret antlaşması imzaladı. Arapların batı ve İsrail konusundaki görüşleri bilindiği halde Türkiye'den Araplar ile batı devletleri arasında oluşturulacak bir savunma organizasyonunda kilit rolü oynamasını istemek sadece hayalperestlikten ibaretti¹⁴⁶.

İngiltere'nin Ortadoğu Komutanlığı'nı kurma çabaları devam ederken Kore Savaşı çıktı. Kore Savaşı'nı Türkiye kendisine siyasal bir fırsat olarak gördü ve meclis kararıyla Kore'ye Birleşmiş Milletler kapsamında asker gönderdi¹⁴⁷. Kore Savaşı sadece Türkiye'de değil tüm dünyada büyük etkiler yarattı. Amerika çevreleme politikası ile Sovyetlerin yayılma politikasını engelleyebileceğini düşünürken, Kore Savaşı bu görüşün yanlışlığını Amerika'ya ispatladı. Kore Savaşı'nda görülen Sovyetler Birliği etkisinin yakın zamanda Ortadoğu'da da

¹⁴⁶ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.228.

¹⁴⁷ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s.455.

görülmesi muhtemeldi¹⁴⁸. Bu görüş İngiltere'nin Ortadoğu politikasına Amerika'nın eskisi kadar katı bakmasını engelledi ve Amerika İngiltere'nin Ortadoğu'daki üslerinin menfaatleri bakımından ehemmiyetinin farkına vardı fakat İngiliz ve Amerikan menfaatleri Ortadoğu'da kesişmişti¹⁴⁹. İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'daki menfaatlerinin korunması konusunda oluşturulacak organizasyona Ortadoğu'nun kuzeyindeki Türkiye'nin katılımı yeterli değildi çünkü Süveyş kanalı bölgede halen stratejik önemini koruyordu. Ortadoğu komutanlığı projesinde Mısır'ın varlığı sadece Süveyş kanalını topraklarında bulundurduğu için değil Arap Birliğinin merkezinin Kahire'de olması sebebiyle de oldukça önemliydi.

1951 yılında Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye ortak olarak Mısır'a organizasyona katılması konusunda teklif götürdüler. Mısır ise ülkesinde bulunan İngiliz varlığına son verme çabalıyordu. Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı projesine katılması İngiltere'yi Mısır üzerinde tekrar söz sahibi yapacaktı ve bu sebeple Mısır dörtlü teklifi reddetti¹⁵⁰. Mısır'ın teklifi reddetmesi sadece ülkesel bir karar değil bölgesel bir karar olmuş, Arap Birliği'nin görüşü halini almıştı. Mısır'ın kararının Arap Birliği ülkeleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu Komutanlığı'nın Ortadoğu'da destek görme ihtimali neredeyse sıfıra inmişti. Mısır'ın Arap ülkelerini batı karşıtı politikada arkasından sürüklemesi, Arap ülkelerinin organizasyona dahil edilememesi ile sonuçlandı. Ortadoğu Komutanlığı projesinin Arap ülkelerinde beklenen etkiyi yaratamaması, Amerika öncülüğündeki batılı devletleri Sovyetler Birliğini Akdeniz'e indirmemek konusunda farklı çözümler aramaya itti.

NATO ve Ortadoğu Komutanlığı politikasının ortak noktasında Türkiye vardı. Kore Savaşı'nda gösterdiği başarılar Türkiye'nin NATO'ya girmek

¹⁴⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İletişim yay. İstanbul, s.2008, s.549.

¹⁴⁹ Ömer Kürkçüoğlu, A.g.e., s.34.

¹⁵⁰ A.g.e., s.35-36 .

konusunda ne kadar istekli olduğunun göstergesiydi¹⁵¹. 1949'da Sovyetler atom silahına sahip olduklarını dünyaya açıklamışlardı. Amerika'nın Sovyetler Birliğinin bu tehdidine karşılık verebilecek stratejik üslere ihtiyacı vardı ve üs ihtiyacı konusunda Türkiye'ye başvuruda bulundu. Türkiye Amerika'nın üs talebine NATO'ya kabul edilmesi durumunda olumlu yönde cevap verebileceğini açıklayarak karşılık verdi. Kore Savaşı, Sovyetler Birliğinin nükleer tehdidi, Ortadoğu Komutanlığı projesi ve Arap Birliği ile gelişen uluslar arası siyasi durum NATO'ya katılmak konusunda dengelerin Türkiye'den yana ağır basmasını sağladı ve Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO üyesi oldu¹⁵². Türkiye'nin NATO üyesi oluşu ve oluşuna kadar izlediği dış siyaset Suriye ile olan ilişkilerini derinden etkiledi.

Suriye'de diğer Arap devletlerine olduğu gibi büyük bir batı karşıtlığı mevcuttu. Soğuk savaş yıllarında Amerika her ne kadar Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'dan uzak tutmak için çaba gösterse de her yeni organizasyon, her yeni siyasal girişim Ortadoğu'yu bir kat daha Sovyetler Birliğine yaklaştırıyordu. Mısır'ın batı devletlerinin müşterek savunma teklifini reddetmesi Arap ülkelerini batıya karşı cesaretlendirmiş, Suriye'nin dış politikada Mısır ile yakın politikalar izlemesine sebep olmuştu. Türkiye'nin NATO üyeliği ile Suriye bir anda kendisini ittifakından kaçındığı bir gruplaşmanın, yeni bir üyesiyle sınır komşusu halinde bulmuştu. Arap ülkelerinin batı karşıtlığı bir anda NATO karşıtlığı halini almış, Sovyetler Birliği ise bu durumu Arap ülkeleri ile yakınlaşmak için fırsat bilmiştir. O dönemde Türkiye, NATO ve batılı ülkeler ile paralel bir siyaset izledikçe, Suriye de Arap ülkeleri ile paralel bir siyaset izlemiştir. Bu durum sınır komşusu olan iki ülkenin ilişkilerine çok uluslu bir boyut getirerek oluşan gerginliklerin artık komşular arası algılanmasındansa, gruplar arası olarak algılanması dönemini başlatmıştır. Komşu ülkelerin siyasetlerini müttefik oldukları ülkelere göre düzenlemeleri ise buldukları coğrafyada istikrarsız bir

¹⁵¹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, Cilt II, Kısım I, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1986, s.212.

¹⁵² Baskın Oran, A.g.e., s.550.

ortam yaratmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği Suriye'de fiili etki yaratmasa da, iki ülkenin siyasetlerine dış etmenlerin girmesine sebep olmuş ve soğukluk yaratmıştır.

D. Bağdat Paktı

Kore Savaşı Amerika'nın Sovyetler Birliğine karşı uyguladığı dış politikayı sorgulamasını sağladı. Sovyetlerin yayılma politikasına karşı Amerika'nın uygulamaya çalıştığı caydırma politikası Amerika için istenilen sonuçlara ulaşamamış, Sovyetler Birliği Kore'de gösterdiği etkiyi Ortadoğu'da da gösterebileceğini tüm dünyaya ispatlamıştı¹⁵³. Amerika'nın Sovyetler Birliğine karşı uygulamayı planladığı yeni politika ise çevreleme politikasıydı. Amerika Sovyetler Birliğinin yayılmayı planladığı bölgelerde birbirlerinde farklı ve mümkün olduğu kadar çok uluslu savunma organizasyonlarının kurulmasına öncülük ederek Sovyetler Birliğini çembere almaya çalışıyordu. Sovyetler Birliğinin nüfuz sahibi olmayı arzuladığı bölgelerden biriside Ortadoğu idi.

Bilindiği üzere dünyanın en büyük petrol rezervleri Ortadoğu'da bulunmaktaydı ve bu enerji kaynaklarının Sovyetler Birliğinin etkisene girmesi, dünyadaki enerji dolayısıyla güç dengesini Amerika'ya karşı Sovyetler Birliği lehinde değiştirecekti. Ortadoğu'da oluşabilecek Sovyetler Birliği etkisi sadece petrol rezervlerini kontrol etmeyecek aynı zamanda dünyanın en büyük ticaret yollarından biri olan Süveyş Kanalı'nı da kontrol edecekti. Amerika için Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'ya inmesi sadece Türk boğazlarının savunulmasıyla mümkün olamazdı. Ortadoğu'da daha yeni ve kapsamlı bir işbirliği organizasyonuna ihtiyaç vardı. İngiltere kendi menfaatlerini canlı tutabilmek adına Ortadoğu Komutanlığı projesini savunmuştu ancak proje hayata geçirilememişti. Ortadoğu'da Arap devletlerini herhangi bir organizasyona dahil edebilmek için bu devletlerin kaygılarını da değerlendirmek gerekiyordu.

¹⁵³ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.251.

Arap devletleri için öncelikli tehlike Sovyetler Birliği değildi. Arap devletleri manda yönetimleri dolayısıyla her ne boyutta ve konuda olursa olsun, İngiltere ve Fransa'yla ilişkilerinde oldukça temkinli davranıyorlardı. Diğer tarafta ise bölgede bir İsrail gerçeği vardı ve bu gerçeğin yarattığı siyasal güvensizlik ortamı mevcuttu. Arap devletleri kendilerine öncelikli hedefi İsrail olarak belirlemişlerdi ve onlar için Sovyetler Birliği bir tehdit olmaktan uzaktı. Ortadoğu'da hakimiyeti elinde bulundurmak isteyen Amerika, bölge üzerine aktif politikalar üretmeye başladı. 1953 yılında Amerika Dışışleri Bakanı Dulles Ortadoğu ülkelerine ziyaretlerde bulundu. Dulles ziyaretlerinde bölge ülkelerinin ortak savunma organizasyonlarına karşı yaklaşımlarını değerlendirdi. Amerika bölgesel bir savunma organizasyonu kurarak Ortadoğu'da Sovyetler Birliği etkisini tamamen yok etmek istiyordu.

Dulles'in gezi planında başlangıçta Türkiye yoktu ancak Türkiye Başbakanı Menderes'in talebiyle Dulles gezi planına Türkiye'yi de dahil etti¹⁵⁴. Gezi sonrasında Dulles Sovyetleri kastederek "*Kuzey Seddi ülkeleri yani SSCB'ne komşu olan ülkeler bu tehlikenin farkında görünüyorlardı*"¹⁵⁵ yorumunu yaptı. Amerika bölge ülkelerinin yoğun katılımının organizasyonun etkinliğini arttıracakđını düşünürken, bölge ülkelerinin hassas dengelerini de korumaya özen gösteriyordu. Amerika'nın bölge halkları gözünde İngiltere ve Fransa gibi kötü bir geçmişi yoktu ve bu durum Ortadoğu politikaları konusunda Amerika'nın daha rahat hareket etmesini sağlıyordu. Amerika organizasyonun bölge ülkeleri arasından yükselmesini arzu ediyor, yükselişi hesaplar iken de Arap ülkeleri arasında kendisine karşı antipati oluşturan bir görüntü oluşmasını istemiyordu¹⁵⁶.

Dulles'in tabiriyle "Kuzey Kuşadı" ülkeleri Türkiye, İran, Pakistan Arap olmayan ülkelerdi ve Sovyetler Birliği tehdidini Arap ülkelere nazaran daha fazla hissediyorlardı. Amerika'ya göre "Kuzey Kuşadı" ülkeleri Ortadoğu

¹⁵⁴ Baskın Oran,A.g.e.,s.620.

¹⁵⁵ Ömer Kürkçüoğlu,A.g.e.,s.53.

¹⁵⁶ A.g.e.,s.52.

savunmasında öncelikli pozisyonda idiler. Organizasyonun Arap ülkelerini de kapsamayı Ortadoğu'da verimli bir işbirliği sağlayacaktı ancak ilk kademedeki hareketin "Kuzey Kuşağı" ülkeleri arasında başlatılması daha uygundu. Amerika Ortadoğu'da tam bir birlik kurmasa da Sovyetler Birliğinin güneye inmesini engelleyecek bir hat çiziyordu. NATO üyeliği ve Kore Savaşı'ndaki pozisyonu dolayısıyla Türkiye'nin Amerika ile sıcak ilişkileri bulunuyordu. Türkiye NATO'ya üye olmak için başvurduğu süreçte İngiltere, Türkiye'nin Ortadoğu'da kurulacak savunma organizasyonlarında aktif rol oynaması şartıyla, Türkiye'nin NATO'ya katılması konusunda olumlu oy kullanabileceğini bildirmişti. Türkiye ise NATO'ya katıldıktan sonra Amerika ve İngiltere merkezli savunma organizasyonlarında aktif rol almaya kendini mecbur hissediyordu¹⁵⁷.

Türkiye bozuk ekonomisi sebebiyle o yıllarda Amerika'dan daha fazla ekonomik yardım alabilmek amacıyla, Amerikan dış siyasetine yakın politikalar izlemeye özen gösteriyordu¹⁵⁸. Amerikan menfaatleriyle kesişen bir politika olarak Bağdat Paketi'ne giden ilk adım Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954 tarihinde imzalanan Karaçi Antlaşması ile atıldı¹⁵⁹. Sovyetler Birliğinin sert tepkilerine sebep olan antlaşma sadece iki devlet arasında kalmayacak ve bölgede yayılma eğilimi gösterecekti. Amerika'nın Ortadoğu planlarına göre Karaçi Antlaşması'nı imzalayan iki devlette Arap değillerdi ve Ortadoğu'da müşterek bir savunma sağlayabilmek için Arap devletlerinin de, Türkiye ve Pakistan arasında başlayan savunma organizasyona dahil edilmesi gerekiyordu. Arap devletlerinin katılımı önemliydi ancak Arap devletleri batı ile ilişkilerinde çekimser davranıyorlardı.

¹⁵⁷ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Derg., Sayı 41, Mayıs 2008, s.39.

¹⁵⁸ Baskın Oran, A.g.e., s.621.

¹⁵⁹ *Cumhuriyetin 75 Yılı*, Cilt II, Yapı Kredi kültür Sanat yay., İstanbul, 1998, s.396.

Mısır'ın Temmuz 1954'de İngiltere ile yaptığı antlaşma, Mısır ve diğer Arap devletlerinin artık çok uluslu savunma organizasyonlarına katılabilecekleri konusunda umut doğurmuştu ancak beklenen olmayacaktı. Türkiye, Pakistan ile kurduğu işbirliğine, Arap devletlerinin de katılması için ilk teklifi Mısır'a götürdü ancak Mısır'dan ret cevabı aldı. Mısır'ın İngiltere ile yapmış olduğu antlaşma Mısır'da Arap milliyetçiliğini körüklemiş ve Mısır Arap devletleri arasında liderlik yarışına soyunmuştu. O dönemde Arap devletleri arasında liderliğe en yakın konumda Mısır ve Irak vardı. Türkiye'nin teklifini Mısır'ın reddetmesi Türkiye'nin yönünü Irak'a çevirmesine sebep oldu. Irak Nisan 1954'de Amerika ile bir yardım antlaşması imzalamıştı ve bu durum Amerikan merkezli bu organizasyona Irak'ın yaklaşmasını sağladı¹⁶⁰. Başbakan Menderes savunma antlaşması konusunda Irak ile görüşmelerde bulundu ve olumlu tepkiler aldı. Irak'ın olumlu tepkisi ardından Başbakan Menderes Suriye ve Lübnan'a da ziyaretlerde bulundu ancak bu ülkelerden beklediği tepkileri alamadı¹⁶¹. Suriye ve Lübnan'ın, Türkiye'nin teklifini kabul etmemesinde Mısır'ın etkisi vardı.

Mısır'ın dönemsel hedefleri içerisinde Arap ülkeleri arasındaki liderlik sıfatına ulaşmak vardı ve bu konuda kendisine en büyük rakip olarak Irak'ı görüyordu. Irak'ın yapacağı ikili antlaşmalar Irak'ı bölgede daha gücü konuma getirebilir, Arap liderliği konusunda Mısır'dan bir adım öne geçirebilirdi. Mısır ülkesindeki İngiliz varlığından kurtulmaya çalışırken batı ülkeleri ile ittifak yapmak istemiyordu. Mısır böyle bir ittifakta yer alırsa İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı koruma bahanesiyle Mısır'a tekrar müdahale edebileceğinden korkuyordu. Ayrıca Mısır İngiltere'ye karşı bunca yıldır Arap milliyetçiliğini savunmuşken İngiltere ile ortak bir organizasyonda bulunmak istemiyordu. Irak'ın güçlenmesini de istemeyen Mısır, Suriye ve Lübnan'a baskı yaparak ittifaka katılmamaları konusunda karar aldırılmaya çalışıyordu. Bölgedeki diğer bir Arap devleti olan Suudi Arabistan'ın Haşimi ailesi yönetimindeki Irak ile ilişkileri iyi

¹⁶⁰ Baskın Oran,A.g.e.,s.622 .

¹⁶¹ A.g.e.,s.623.

değildi ve dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Irak ile ortak bir ittifakta yer alması beklenmiyordu. Suriye'nin Hatay sorunu sebebiyle Türkiye'den çekinceleri vardı ve bu sebeple Türkiye'ye karşı Mısır politikalarına daha yakın bir siyaset izliyordu¹⁶².

Başbakan Menderes'in görüşmeleri sonucunda Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'de antlaşma imzalandı ve antlaşma Bağdat Paktı adını aldı. Bağdat Paktı'nın bölgede birleştirici rol oynaması bekleniyordu ancak tam tersi oldu. Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye birlikte bir açıklama yaparak Bağdat Paktı'na katılmayacaklarını, katılmamanın yanı sıra Irak'ın dahil edilmeyeceği yeni bir askeri işbirliği organizasyonu kuracaklarını belirttiler¹⁶³. Anlaşıyor ki Irak Arap devletleri tarafından dışlanmıştı. Bağdat Paktı daha sonra İran ve İngiltere'nin de katılımıyla üye sayısını arttırdı ve son halini aldı ancak paktın Ortadoğu'da yarattığı etki kuruluş amacından uzaklaşmıştı. Paktın Ortadoğu'da Sovyetler Birliğine karşı bir birlik oluşturması beklenirken pakt Ortadoğu'yu üçe böldü. Birinci kısımda pakta üye olanlar, ikincisi pakta karşı çıkanlar ve son olarak da tarafsız kalanlar¹⁶⁴.

Paktın Türkiye ile Suriye ilişkilerine etkisi değerlendirildiğinde, paktın iki ülke ilişkilerini kötü yönde etkilediği görülmektedir. Türkiye NATO'ya üye oluşu, İsrail'i tanınması ve bölge politikalarında Amerikan yanlısı tavrını komşularına zaten belli etmişti ancak Türkiye'nin bu politikaları o zamana kadar komşularına direkt olarak yansımamıştı. Bağdat Paktı Türkiye ile Suriye'yi artık bir konuda iki karşıt görüşün savunucuları haline getirmişti. Suriye'nin pakta karşı duruşu ve Mısır ile yakınlaşması Türkiye tarafından hoş karşılanılmıyordu. Türkiye Suriye'nin Mısır yanında yer alması konusundaki görüşlerini sert bir notayla Suriye'ye bildirmiş, Türk notası iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da

¹⁶² Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.316.

¹⁶³ Baskın Oran, A.g.e., s.625.

¹⁶⁴ Beril Dedeoğlu, A.g.e., s.48.

gerginleşmesine sebep olmuştu¹⁶⁵. Ayrıca pakta karşıt görüş belirten ülkeler sadece Ortadoğu ülkeleri değildi.

Sovyetler Birliği paktın kurulmasından sonra 16 Nisan 1955’de yaptığı açıklama ile rahatsızlığını açığa vuruyordu. Sovyetler Birliği açıklaması pakta Amerikan politikalarının bir unsuru olarak nitelendiriyor ve pakt üyeleri ile Sovyet ilişkilerinin olumsuz etkileneceğini belirtiyordu¹⁶⁶. Pakta karşı olan devletler değerlendirildiğinde, Arap devletleri ile Sovyetler Birliği farklı sebeple olsa da paktın varlığına karşı çıkıyorlardı. Soğuk savaş yıllarında ise dünyada üç kutup oluşmuştu. Amerikan yanlıları, Sovyetler Birliği yanlıları ve bağlantısızlar. Arap devletleri başlangıçta bağlantısız politikalar izleseler bile, Bağdat Paktı Suriye’nin de içerisinde bulunduğu Arap devletlerinin Sovyetler Birliği politikalarına yakınlaşmalarını sağladı. Bağdat Paktı aslında II. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin kurmaya çalıştığı Ortadoğu Komutanlığı projesinin geliştirilmiş bir versiyonu oldu. Bu yeni versiyon ittifakta ağırlık merkezi İngiltere’den Amerika yönünde yer değiştirdi ve amaç İngiliz şahsi menfaatlerini korumaktan çıkarak Sovyetler Birliğinin Ortadoğu’ya inmesini engellemek olarak değişti. Amacı her ne olursa olsun Bağdat Paktı Ortadoğu’da kuruluş amacının tam tersi bir etki yaratarak Sovyetler Birliğinin Ortadoğu’ya inmesini hızlandırdı. Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye bölgede Sovyetler Birliği yayılmasına karşı etkin rol oynamaya çalışırken komşuları ile ilişkileri değişti ve Suriye ile olan ilişkileri olumsuz yönde yol aldı.

Türkiye ile Suriye Hatay meselesi yüzünden halihazırda birbirlerine temkinli davranıyorlardı. Türkiye’nin Bağdat Paktı’na üye olmasıyla Türkiye ve Suriye artık iki farklı ittifakın üyeleri olmuşlardı. İki ülkenin de içinde bulunduğu ittifaklar Ortadoğu konusunda farklı politikalar izlemekteydi ve dolayısıyla Türkiye ve Suriye dış ilişkiler boyutunda karşı karşıya geldiler. İttifaklar arasında gerilen ilişkiler iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştı ve sıkıntılar sadece

¹⁶⁵ Baskın Oran,A.g.e.,s.625.

¹⁶⁶ Hüseyin Bağcı,*Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*,ODTÜ yay.,Ankara,2007,s.67.

Türkiye ve Suriye arasında çözülebilecek boyuttan çıkmaya başlamıştı. Türkiye'nin Bağdat Paktı'na üye olması ve ardından Suriye'nin Mısır ve Suudi Arabistan ile ittifak yapması Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiyi hasım hane bir boyuta getirdi.

E. Süveyş Krizi

Soğuk savaş ile birlikte dünya düzenindeki siyasal değişimler Ortadoğu'ya da etki etmişti, Arap ülkeleri arasında batı karşıtı düşünceler hızla yükselirken, sömürge zihniyetinin liderleri İngiltere ve Fransa ise Ortadoğu'daki imtiyazlarını kaybetmemek adına büyük gayretler sarf eder hale gelmişlerdi. Ortadoğu'daki gelişmeler sadece İngiliz ve Fransız girişimleri ile sınırlı değildi. Hür Subaylar hareketiyle birlikte yükselen Mısır lideri Nasır Mısır'da krallık yönetimine son verdiği gibi Mısır'daki İngiliz varlığına da son vermek niyetinde idi. Mısır yönetiminin bu konudaki yoğun politikası İngiltere'yi Mısır ile antlaşma masasına oturmaya mecbur bıraktı. Mısır ile İngiltere arasında yapılan antlaşma ile İngiltere Mısır'daki üslerini Mısır hükümetine devretmeyi belli şartlar dahilinde kabul etti. Antlaşma şartlarına göre İngiltere barış zamanında üslerin idamesine devam edecek, Arap Birliği devletlerinden bir tanesine veya Türkiye'ye yabancı bir devlet tarafından bir saldırı yapılması halinde bu üsleri İngiltere tekrar kullanabilecekti. İngiltere üsleri kullanabilme hakkına yedi yıl süreyle sahip olacaktı¹⁶⁷.

Antlaşma İngiltere'nin Mısır ve Ortadoğu'daki varlığının giderek sonlandığını gösteriyordu. İngiltere'nin Mısır'dan askeri varlığını çekmesi ticari ve stratejik öneme sahip olan Süveyş Kanalı üzerinde güvenlik kaygıları yarattı. Mısır yönetimi Amerika'dan askeri yardım istemişti ancak Mısır yönetiminin Bağdat Paktı'na katılmayışı Amerikan yönetiminin konuya temkinli yaklaşarak

¹⁶⁷ Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, A.g.e., s.277.

askeri yardımın şartlarında değişiklik yapmasına neden oldu¹⁶⁸. Amerikan askeri yardımının şartlarının değişmesi ise Mısır'ın askeri yardım konusunda Sovyetlere yakınlaşmasını sağladı. Sovyetler Birliğinin Bağdat Paktı'nın kuruluşuna ve varlığına karşı çıktığı biliniyordu ve Mısır'ın Bağdat Paktı'na üye olmaması sebebiyle Amerika'dan gerekli yardımı alamaması, Sovyetler Birliği ile Mısır'ı yardım konusunda bir araya getirdi¹⁶⁹.

Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki askeri yardım konulu yakınlaşmanın bir diğer sebebi ise Amerikan İsrail ilişkileri idi. Mısır'ın Amerika'dan askeri yardım talep ettiği süreçte, Mısır ile İsrail kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanıyordu¹⁷⁰. Mısır, İsrail ile olan çatışmalarına da destek arıyordu ancak Amerika'nın Mısır'a İsrail'e karşı kullanılmak üzere silah satışında bulunması pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca Mısır Amerika'dan silah satın almak istediğinde Amerika ödemeleri Mısır'dan nakit olarak istemiş, Mısır ise ödemeleri vadeli olarak ve para yerine ürün karşılığında ödemeyi teklif etmişti. Amerika silahların bedelini ürün olarak almayı kabul etmeyince, Mısır Sovyetler Birliğiyle yakın ilişkiler içerisinde olan Çekoslovakya ile silah antlaşmasına imza attı¹⁷¹.

Nasır yönetimindeki Mısır'ın devlet politikaları arasında sadece askeri konular yoktu ve reform hareketleri ekonomik konuları da kapsıyordu. Mısır'ın Nil nehri üzerinde bir baraj projesi vardı ve bu projeyle tarımını geliştirerek ülke kalkınmasını hızlandırmak istiyordu ancak Mısır projeyi hayata geçirebilecek finansal yeterliliğe sahip değildi. Mısır'ın baraj projesinin finansmanında kredi arayışı Amerika ve İngiltere'yi harekete geçirdi. Amerika Mısır'ın Sovyetler Birliği ile daha çok yakınlaşmasını önlemek, Mısır'ı kendisine borçlandırmak ve Mısır ekonomisini kontrol edebilmek adına baraj projesinin finansmanı için

¹⁶⁸ A.g.e.,s.278.

¹⁶⁹ *The Middle East*,Congressional Quarterly Inc.,Washington,1986,s.43.

¹⁷⁰ Fred Halliday,*The Middle East In International Relations*,Cambridge University yay., Cambridge,2005,s.113.

¹⁷¹ Fahir Armaoğlu,A.g.e.,s.497.

Mısır'a yardım teklifinde bulundu. Amerika'nın teklifine göre Mısır'a Amerika tarafından 55 Milyon Dolar, İngiltere tarafından 15 Milyon Dolar ve Dünya Bankasından da 200 Milyon Dolar yardım yapılacaktı¹⁷². Bu gelişmeler yaşanırken Mısır Sovyetler Birliğinden de baraj projesi için kredi talebinde bulundu. Sovyetler Mısır'a 30 yıl vadeli %2 faizle pamuk ve pirinç olarak geri ödenmek koşuluyla 200 Milyon Dolar kredi sağlamayı kabul etti. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Mısır, Mayıs 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıkladı¹⁷³.

Nasır yönetimindeki Mısır'da yaşanan gelişmeler ardından Amerikan senatosu Mısır'a yapılması vaat edilen yardımdan vazgeçti¹⁷⁴. Amerikan senatosunun baraj finansmanı konusundaki kararı ardından Mısır hükümeti yıllık 100 milyon dolar getirisi olan kanal şirketini millileştirdiğini açıkladı¹⁷⁵. Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirdiğini açıklamasının ardından, kanal şirketinin hisselerinin sahibi İngiltere ve Fransa büyük tepkiler gösterdiler. Amerika, İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirilmesi konusunu görüşmek üzere Londra'da bir toplantı düzenleyeceklerini açıkladılar ve konuyu görüşmek üzere toplantıya Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 22 ülke çağırıldı. Görüşmelerde ana fikir kanalın uluslararası bir kuruluş tarafından yönetilmesi idi. Görüşmelerin sonuçlarını konferansa katılmayan Mısır hükümeti ile paylaşmak adına beşli bir komite kuruldu ve bu komite Mısır'a giderek konferansın sonuçlarını Mısır hükümeti ile paylaştı. Mısır'ın kendisine yapılan teklifleri reddetmesi üzerine, kanal hususunu görüşmek üzere Londra'da ikinci bir konferans düzenlendi. İkinci Londra konferansında Kanalı Kullananlar Birliği adı altında bir birlik kurulmuş ve birinci konferansta alınan kanalın kullanım

¹⁷² Ömer Kürkçüoğlu, A.g.e., s.81.

¹⁷³ Walter LaFaber, *America Russia And The Cold War 1945-2000*, McGraw-Hill Inc.yay., Boston, 2002, s.190.

¹⁷⁴ Lester H. Brune, *Chonological History Of United States Foreign Relations Cilt II*, Garland Publishing inc.yay., New York, 1985, s.933.

¹⁷⁵ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s.499.

şartlarının belirlenmesi konulu kararlar tekrarlanmıştı. İngiltere ve Fransa Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin toplanması konusunda teklifte bulunmuş, Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan görüşmede ise durumu çözüme kavuşturacak bir sonuç ortaya çıkarılamamıştı.

İngiltere ve Fransa uluslararası ortamda konuya açıklık getiremeyeceklerine kanaat ettikten sonra, İsrail ile aralarında gizli bir antlaşma yaparak olayı askeri bir müdahaleyle sonuçlandırmaya karar vermişlerdir. 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırması savaşın başladığının işareti oldu. İngiltere ve Fransa, Mısır ile İsrail'e göstermelik bir ultimatoma verdiler. Bu ultimatoma İsrail kabul etti ancak Mısır'ın kabul etmemesi üzerine, amaçlarının çatışmalara son vermek ve kanalın güvenliğini sağlamak olduğu beyan edilen İngiliz ve Fransız birlikleri kanal bölgesine müdahale ettiler. İngiliz ve Fransız müdahalesi Mısır'a açık bir saldırı şeklinde olmuştu¹⁷⁶. Kanala müdahale eden İngiliz ve Fransız birlikleri 7 Kasım'da kanalın kontrolünü ele geçirdiler. Mısır'ın direnişi ise Devlet Başkanı Nasır'ın siyasi yükselişi halini almıştı. Arap devletleri arasında batıya karşı verilen bir özgürlük mücadelesi boyutunu alan direniş Mısır'ın Arap devletleri arasından destek bulmasını sağladı¹⁷⁷.

Mısır'a karşı girişilen harekatta İngiltere, Fransa ve İsrail Amerika'dan destek göreceklarını bekliyorlardı ancak beklediklerinin tersi oldu. Amerika Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonrasında yaşanan tüm gelişmelerin kuvvet kullanmadan siyasal olarak sonuca ulaştırılmasını istiyor İngiltere, Fransa ve İsrail'in tutumunu ise kınıyordu¹⁷⁸. Nasır'ın kanalı millileştirme hareketi kanal bölgesine yabancı müdahalesini engellemeyi amaçlıyordu ancak millileştirme hareketi kanala bölgesine hem savaşı hem de Mısır'ın beklemediği kadar yabancı müdahalesini getirdi. Amerika, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki sömürgeci

¹⁷⁶ Ömer Kürkçüoğlu, A.g.e., s.84-87.

¹⁷⁷ *The Middle East*, A.g.e., s.43.

¹⁷⁸ Tomas Parker, *America's Foreign Policy 1945-1976*, Facts on File Inc.yay., New York, 1980, s.185.

imajlarının farkındaydı. İsrail ise Arap devletleri tarafından ortak düşman ilan edilmişti. Amerika'nın İngiltere, Fransa ve İsrail yanında askeri veya siyasal duruşu Arap devletlerini direkt olarak karşısına alması anlamına geliyordu. Bölgede menfaatleri olan Amerika'nın Arap devletlerini karşısına alma ihtimali Ortadoğu'ya inmeye çalışan Sovyetler Birliğine Ortadoğu'da tüm kapıların açılması demekti. Sovyetler Birliği ise kanal krizi doğmadan önce yakınlaştığı Mısır ve diğer Arap devletlerinin, savaş esnasındaki en büyük destekçisi konumuna geldi.

Sovyetler Birliğinin desteği artık gizli yada diplomatik yollarla değildi. Sovyet yardımı o kadar açıktı ki Mısır'a kanal bölgesinin savunmasına yardım etmek için gönüllüler göndermeyi teklif ediyordu¹⁷⁹. Sovyetler her ne kadar Macar ihtilali ile meşgul olsa da kanal bölgesine olan emelleri açıktı ve bu sebeple Amerika krizin üçüncü dünya savaşına neden olmadan sonlanmasını istiyordu. Bekledikleri Amerikan desteğini bulamayan İngiltere ve Fransa, uluslararası baskıların da artmasıyla kanal bölgesinden çekileceklerini açıkladılar. İsrail kuvvetlerinin de Sina yarımadasından çekilmesi ile bölgeye Birleşmiş Milletler kuvvetleri yerleştirildi. Savaşın sona ermesiyle Mısır hükümeti kanalın yönetimi konusunda 1888 İstanbul Antlaşması'nın hükümlerini kabul ettiğini ve uygulayacağını açıkladı.

Savaştan Mısır kuvvetleri mağlup olarak ayrılmış olsalar da krizin siyasi galibi Mısır devleti oldu ve Süveyş Kanalı'nın millileşmesini tüm dünyaya kabul ettirdi¹⁸⁰. Süveyş krizi her ne kadar Mısır topraklarında cereyan etse de yarattığı siyasal ortam Türkiye'yi de derinden etkiledi. Türkiye bölgesel dış politikasını şekillendirirken Bağdat Paktı üyeliği dolayısıyla İngiltere'nin, NATO üyeliği dolayısıyla Amerika'nın bölgesel politikalarının etkisinde kalmıştı. Türkiye askeri ve siyasi işbirliği içerisinde olduğu İngiltere'ye karşı, Süveyş krizi sebebiyle farklı

¹⁷⁹ Cecil V.Crabb,*The Doctrines Of American Foreign Policy*,Lousiana State University yay., Lousiana,1982,s.161.

¹⁸⁰ Ömer Kürkcüoğlu,A.g.e.,s.90.

bir politika izlemekten kaçınmıştır. Soğuk savaşın etkilerinin yoğun yaşandığı kriz yıllarda Türkiye batı karşıtı her politikayı Sovyetler Birliği yanlısı bir politika olarak değerlendirme hatasına düşmüştür¹⁸¹. Mısır'ın izlediği siyasetin çıkış noktası değerlendirildiğinde Sovyetler Birliği yanlısı bir politika değildir ancak gelişen uluslararası siyasi durum Mısır ile Sovyetler Birliğinin yakınlaşmasını sağlamıştır.

Mısır'ın batı devletleri ile mücadelesi Arap devletleri arasında Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin sembolü haline gelmesini sağlamış, savaş yıllarında ve sonrasında Nasır'ı Arap dünyasının lideri konumuna getirmiştir. Nasır'ın politikalarına bu dönemde en çok destek bulduğu devlet ise Suriye olmuştur. Nasır'ın izlediği devlet politikasının merkezinde Arap sosyalizmi vardır¹⁸². Arap milliyetçiliğinin koyu savunucusu olan Nasır, Arap sosyalizmi ile Arap devletleri arasında eşitlik unsurunu vurguluyordu ancak bu sırada kendine yakıştırılan liderlik vasfından da vazgeçmiyordu. Zaman içerisinde Nasır'ın Arap sosyalizmi Sovyetler Birliğinin de etkisi ile komünizme yönelmeye başladı. Türkiye'nin her batı karşıtı politikayı Sovyet yanlısı olarak değerlendirmesi Nasır'ın Arap sosyalizmi ile birleşince, kriz yıllarında Türkiye'nin duruşunun Amerika ve İngiltere'ye yakınlaşmasını sağladı. Türkiye, İngiliz ve Amerika yanlısı duruşunu kanalın kullanım usullerinin görüşüldüğü Londra konferansına katılmasıyla belli etmişti. Mısır konferansa katılmayı reddederken Türkiye'nin kabul etmesi ve konferansta Dulles'in politikasını onaylaması Arap devletleri ile olan ilişkilerinin bozulmasına sebep oldu¹⁸³.

Türkiye'nin Kanalı Kullanıcılar Birliği'ne dahil olmasından sonra Mısır Türkiye'yi batı devletlerinin bölgedeki polisi olarak nitelendirmeye başladı. Arap devletlerinin liderliğini üstlenen Mısır'la Türkiye'nin antlaşmazlığı Suriye ile Türkiye'nin ilişkilerinin bozulmasına hız kazandırmıştı. Arap milliyetçiliğinin

¹⁸¹ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, Der yay., İstanbul, 2006, s. 103.

¹⁸² Fred Halliday, A.g.e., s. 114.

¹⁸³ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, A.g.e., s. 107.

etkisi Mısır'dan sonra Suriye'de de oldukça fazla yaşanıyordu. Mısır'ın Sovyetler ile olan yakınlaşması Suriye'nin de Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasını muhtemel duruma getirmişti. Suriye ile Sovyetler Birliğinin yakınlaşması Türkiye'yi tedirgin ediyor Türkiye uluslararası platformlarda Mısır ve Suriye'yi Ortadoğu'da istikrarı bozmak ve sorun yaratmakla suçluyordu. Türkiye'nin tedirginliği sadece ülkeler arasındaki siyasal anlaşmazlıktan kaynaklanmıyordu. Suriye'de her geçen gün artan Sovyet danışmanlar Türkiye'nin tedirginliğinin diğer sebeplerinden bir tanesiydi.

Sovyetler Birliği Süveyş Krizi dolayısıyla Arap devletleri ile yakınlaşmak istiyor, bölge ülkelerine gönderdiği danışman, teknisyen ve silahlar ile Arap ülkelerini etki altına almaya çalışıyordu. Suriye'de artan Sovyet silahları da bu yöndeki Sovyetler Birliği politikasının bir parçasıydı. Yakınlaşmanın ilk aşamasında Sovyetler Birliğinin Suriye'ye sağladığı 100'den fazla tank bölgede tehdit oluşturmaya başlamıştı bile¹⁸⁴. Suriye'de yaşanan Sovyet yanlısı gelişmeler diğer çevre ülkeler kadar Türkiye'yi de rahatsız ediyordu ve Türkiye bu rahatsızlığını artık açık bir şekilde belirtmekten çekinmiyordu¹⁸⁵. Süveyş Krizi Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'ya inmesini sağlarken bağlantısızlar tarafında olan Suriye'nin ise giderek Sovyetler Birliğinden yana tavır sergilemesini sağlamıştı. Suriye'nin Sovyet yanlısı tavırları sınır komşusu olan iki ülkenin siyasetlerine olumsuz yönde yansıyor. Artık ne Suriye nede Türkiye karşılıklı siyasetlerinde yumuşak politikalar izlemiyor, tarafında oldukları büyük devletlerin politikalarını tamamen birbirlerine yansıtıyorlardı. Amerika ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaş artık Türkiye Suriye sınırına kadar indirgenmişti.

¹⁸⁴ Hüseyin Bağcı,A.g.e.,s.80-83.

¹⁸⁵ George Lenczowski,A.g.e.,s.338.

III. TÜRKİYE-SURİYE BUNALIMI

A. Ortadoğu'da Uluslararası Bloklaşma Dönemi

Soğuk savaş yıllarında oluşan uluslararası siyasal ortam ülkeler arasında kutuplaşmalara sebep olmuş, bu kutuplaşma Türkiye ve komşularına da yansımıştı. Türkiye'nin Bağdat Paktı üyeliği Arap devletleri ile arasındaki kutuplaşmanın hızlanmasını sağladı. Türkiye sınır komşusu olduğu Arap devletlerinden Irak ile Bağdat Paktı dolayısıyla işbirliği halindeydi ancak diğer bir sınır komşusu olan Suriye için aynı olumlu ilişkilerden söz etmek mümkün değildi. Suriye'de sosyalist fikirleri benimseyen Baas partisi¹⁸⁶ halk ve yönetim üzerinde etkinliğini arttırmaktaydı. Baas partisinin dış politikasını etkileyen iki büyük unsur vardı; Türkiye ve İsrail. Baas partisinin bölgesel siyasetine göre İsrail bölgede Arap devletlerinin toprak bütünlüklerini tehdit eden bir unsur olarak Filistin'de batı yardımı ile meydana gelmişti. İsrail'in Suriye sınırındaki varlığı Baas partisi ve güdümündeki Suriye yönetimi için potansiyel bir savaş tehdidi anlamını taşıyordu. Baas partisinin bölgesel siyasetine diğer bir engel ise Türkiye idi. Türkiye Hatay meselesi nedeniyle Suriye siyasetinde antipati yaratıyor, ilerleyen zaman ve politikalarla Suriye'den daha fazla toprak talebinde bulunması muhtemel bir ülke olarak görülüyordu.

O dönemde Arap halklarının geneline sirayet etmiş olan batı karşıtı görüş Suriye'de de kuvvetli şekilde mevcuttu. Suriye dış siyasetinin içerisinde Türkiye ve İsrail'in varlığı, bu iki ülke içerisinde gerçekleşen herhangi bir siyasal veya askeri durumun Suriye tarafından direkt olarak kendisine yönelik faaliyetler olarak algılanmasını sağlıyordu. Türkiye'nin Bağdat Paktı ve NATO üyeliği sebebiyle batı ile olan ilişkilerine ek olarak İsrail'in batı ile ilişkileri birbirleriyle bağdaştırılıp Suriye'deki batı karşıtı politikanın bir unsuru haline getirilmişti. Ortadoğu'da batı müttefikliği nedeniyle Arap ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerde soğukluk yaşıyordu. Türkiye müttefiki olduğu İngiltere ve Amerika

¹⁸⁶ Sabahattin Şen, A.g.e., s.194.

ile Arap devletleri arasında dengeli bir siyaset ortaya koymakta zorlanırken, Türkiye Arap devletleri ile olan ilişkilerini koparmak da istemiyordu. Türk hükümetin Arap devletleri ile ilgili görüşünü Türkiye Başbakanı Menderes Hatay'da yaptığı konuşmada "*Arap milletlerine karşı büyük bir muhabbet duymaktayız; emniyet ve istiklal davamız müşterektir*"¹⁸⁷ sözleri ile ifade etmişti. Türkiye Arap devletleri ve dolayısıyla Suriye ile ilişkilerini düzene sokmak niyetinde iken Mısır'ın dış politikası Türk dış politikasını olumsuz yönde etkiliyordu.

Türkiye Suriye ile yakınlaşmaya ve ilişkilerin düzene sokmaya çalıştıkça Suriye üzerindeki Mısır etkisi bir kat daha artıyordu. Mısır'ın Suriye üzerinde kurmak istediği siyasal etkinliğin ilk adımlarını atan Mısır lideri Nasır, izlediği politikanın işareti olarak Mısır'ın Suriye ile birleşme emelini basına açıklamış ve bu birleşmenin kısa zaman içerisinde gerçekleşeceğini belirtmişti¹⁸⁸. Mısır ile Suriye'nin birleşmesi zaman alacak olsa da siyasal yakınlaşma içerisinde oldukları kesindi. Mısır ve Suriye aralarındaki ilişkileri uluslararası gündeme taşıyarak birleşme konusundaki kararlılıklarını göstermeye çalışıyorlardı. Ülkelerin birleşmesi konusunda Mısır ve Suriye'nin eşdeğer kararının söz konusu olacağı açıklı ancak Mısır müşterek politikaların oluşturulmasında ve izlenmesinde Suriye'ye nazaran daha etkin rol oynuyordu.

Süveyş Krizi'nin Mısır ile Sovyetler Birliğini birbirine yakınlaştırdığı biliniyordu. Mısır ile yakın hatta ortak politikalar izleyen Suriye'nin de Sovyetler ile ilişkisinin olmaması beklenemezdi ki, Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkisi artık sadece Mısır vasıtasıyla olmaktan çıkmıştı. Suriye Devlet Başkanı Şükrü El Kuvvetli Moskova'ya giderek Sovyet yöneticiler ile bir görüşme yaptı ve görüşmelerde Suriye Sovyetlerden geniş kapsamlı yardım sözü aldı¹⁸⁹. Suriye devlet başkanının Moskova'ya yaptığı ziyaret , Türkiye ve Suriye'nin karşılıklı

¹⁸⁷ Cumhuriyet,5 Ekim 1956.

¹⁸⁸ Hürriyet,8 Ekim 1956.

¹⁸⁹ Hürriyet,4 Kasım 1956.

ilişkilerinde birbirlerine bakış açılarını ortaya çıkarmıştı. Suriye Sovyetler Birliği yakınlaşmasının Suriye’de sadece devlet yönetimi seviyesinde yaşandığı düşünülürken , Suriye basını konunun sadece devlet yönetiminde değil ülke gündeminde yaşandığını ispatlar haberler yayınlıyordu. Suriye basını artık Türkiye’yi sıcak ilişkilerin kurulabileceği bir komşudan çok Suriye topraklarında gözü olan bir ülke olarak nitelendiriyordu.

Başbakan Menderes’in Antakya’da Arap devletleri hakkında iyi niyet görüşleri ile dolu konuşması Suriye tarafından çok inandırıcı bulunmamıştı. Suriye basınının bir kısmı bu konuşmaları sadece gerçekçi bulmaz iken bazı gazeteler buna ek olarak Türkiye’yi İsrail dostu olarak nitelendiriyorlardı. Suriye’de siyasi görüşleri birbirlerinden farklı olan Suriye Halkçı Partisi ile Arap Sosyalist Partisi arasındaki çatışmaları Türkiye’nin gizlice desteklediği ve çıkan çatışmalarda kullanılmak üzere Türkiye’nin Suriye Halkçı Partisi’ne silah sağladığı çıkan haberler arasındaydı. Suriye’de oluşan Türkiye aleyhindeki kamuoyu ve bu doğrultudaki haberler Türkiye basınına “*Suriyede Türk düşmanlığı yaratmağa matuf kampanya*”¹⁹⁰ başlığıyla ve “*Bilhassa komünistlerin Türkiye ile Suriye arasında bir ihtilaf çıkarmaya çalıştıkları ve bu sebeble de gazeteleri Türkiye aleyhinde tahrik ettikleri anlaşılmaktadır*”¹⁹¹ yorumuyla karşılık bulmaktaydı. Türkiye, Suriye basınında kendisi hakkında çıkan haberleri her ne kadar tahrik edici ve gerçekdışı olarak nitelendirse de Suriye basınında Türkiye aleyhinde çıkan haberler yayımlanmaya devam etmekte ve Türkiye’nin Suriye sınırında askeri yapılanma içerisinde olduğu iddia edilmekteydi¹⁹².

Suriye ve Mısır politikaları birbirlerine paralel olarak Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaktaydı. Süveyş Krizi esnasında Mısır hava kuvvetlerinin neredeyse tamamı İngiliz ve Fransız saldırılarında yok edilmişti ve Sovyetler Birliği Mısır savunmasına yardım etmek maksatlı Rus gönüllülerini göndermeyi teklif etmişti.

¹⁹⁰ Cumhuriyet, 20 Ekim 1956.

¹⁹¹ Cumhuriyet, 20 Ekim 1956.

¹⁹² Cumhuriyet, 6 Kasım 1956.

Mısır'a gelebilecek yardımların Mısır'a ulaşabilmesi için İngiliz ve Fransızlar tarafından tahrip edilmiş hava limanlarının tekrar inşa edilmesi gerekiyordu. Sovyetler Birliğinin Mısır'a yardım teklifinin ardından, Mısır'daki tahrip olmuş havaalanlarının yeniden inşasını Sovyetler Birliğinin üstlendiği, Mısır'ın Sovyetler Birliğinden havaalanlarının inşası haricinde yeni uçaklar alacağı İngiltere basınında yer almaktaydı. Ayrıca İngiliz basınında Suriye'ye Sovyet jet uçaklarının iniş yaptığı bilgisi veriliyor, bu haber ise Mısır ile Suriye'nin siyasal etkileşimini herkesin gözleri üzerine seriyordu¹⁹³.

Sovyetler Birliği Ortadoğu'daki güç boşluğundan yararlanarak Mısır ve Suriye'ye yakınlaşmaya devam ederken bu ülkelerdeki askeri varlığını giderek arttırıyordu. Suriye ve Mısır'da artan Sovyet askeri malzemeleri bölgedeki batı kaynaklı malzeme altyapısını kırmaya yönelikti. İlişkilerin gerginleşmesiyle Türkiye basınında "*Rusyanın, Mısır ve Suriyeye 200 milyon Sterlin değerinde silah verdiği açıklandı*"¹⁹⁴. Bu ülkelerde artan Sovyet silahları, bölgedeki batı askeri tekeli ortadan kaldırırken ileriye dönük olarak da Sovyet ilişkilerinin devamlılığını sağlıyordu. Süveyş Krizi'nin Ortadoğu'da yarattığı kaos ortamı Suriye ve Mısır politikalarını da değişken hale getirmişti.

Suriye ve Mısır Süveyş Krizi'nde Amerika'nın İsrail, Fransa ve İngiltere ile aynı politikayı izleyeceğini düşünmüşlerdi. Amerika'nın kanal sorununda silah kullanılmasına karşı çıkması ve İngiltere, Fransa, İsrail üçlüsüne askeri harekati bitirmeleri konusunda baskı yapması Mısır ve Suriye'nin Amerika'ya olan görüşlerinin değişmesini sağladı. Savaşın sonlanması ve kanal bölgesine Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin tahsis edilecek olması Mısır ve Suriye'de dış politika değişimlerinin sinyallerini vermeye başladı. Mısır ve Suriye için bölgedeki öncelikli tehdit İsrail'di. Savaş sırasında Mısır, İsrail kuvvetlerine karşı kullanılmak üzere Sovyet gönüllülerin Mısır'a gelmelerini kabul ederken, Amerika'nın kanal meselesi hakkındaki politikasını net bir şekilde açıklaması ve

¹⁹³ Milliyet, 11 Kasım 1956.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 12 Kasım 1956.

olayın Birleşmiş Milletler nezdinde sonuçlanacağını kesinleşmesi ardından, Sovyet gönüllülerin Mısır'a gelmelerini bir anda reddetti¹⁹⁵. Ortadoğu'daki istikrarsızlık Mısır'da olduğu kadar, Suriye'nin dış siyasetine de büyük ölçüde etki ediyordu ve Suriye değişen dengelere uygun politikalar izlemekte zorlanıyordu.

Suriye Devlet Başkanı Şükrü El Kuvvetli kanal bunalımının çözümlenmesi adına ilerleme kaydedilen günlerde yaptığı bir açıklamada, silah satın almak konusunda tek tercihlerinin Sovyetler Birliği olmadığını, Amerika'dan da silah alabileceklerini beyan etmişti. Kuvvetli'nin beyanatları Suriye yönetiminin sadece gelişen siyasal ortam nedeniyle Sovyetler Birliğine yakınlaştığını "*henüz kızıl elbiseler giymiyoruz, giymeyeceğimizi de ümit edelim. Eğer İsrail mevcut olmasa idi silah yerine traktör almayı tercih ederdik*"¹⁹⁶ kelimeleriyle ifade ediyor ve şartların sağlanması halinde Amerika ile de ilişki kurabileceğinin sinyallerini veriyordu.

Suriye'nin Sovyetler Birliği ve Amerika arasındaki kararsız politikası Türkiye ile olan ilişkilerini de etkiliyordu. Suriye'nin İsrail'e olan düşmanlığı netti ancak Suriye Türkiye ilişkileri Ortadoğu'daki gelişmelerle birlikte sürekli değişmekteydi. Bu durum iki ülkenin de sağlıklı politikalar üretememelerine ve diğer ülke siyasetlerinin etkisinde kalmalarına sebep oluyordu. Suriye'nin politikası sadece ikili ilişkiler boyutunda değil, uluslararası boyutta da değişiklik göstermeye başlamıştı. İngiliz basını tarafından yayınlanan Sovyet uçaklarının Suriye hava sahasını ve hava limanlarını kullandıkları iddialara karşılık, Suriye İngiliz, Fransız ve İsrail savaş uçaklarının Süveyş Krizi sırasında kendi hava sahasını ihlal ettiklerini beyan ederek Birleşmiş Milletlere bir şikayette bulunmuştu¹⁹⁷. Suriye'nin Birleşmiş Milletlere yapmış olduğu şikayet ile dış

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 16 Kasım 1956.

¹⁹⁶ Milliyet, 21 Kasım 1956.

¹⁹⁷ Hürriyet, 20 Kasım 1956.

siyasetini uluslararası hukuka uygun icra ettiğini ve bu doğrultuda beklentileri olduğunu göstermeye çalışıyordu.

Soğuk savaşın Ortadoğu'ya yansımalarından biri olan ülkeler arası kutuplaşma Süveyş Krizi ile artarak devam etmekteydi. Bağdat Paktı üyesi devletler ile Bağdat Paktına kesinlikle katılmayacağını açıklayan Suriye ve Mısır Ortadoğu'daki kutuplaşmanın başlıca saflarını oluşturuyorlardı. İki taraf arasında kalan devletler ise kutuplar arasındaki ağırlık merkezini her an değiştirebilecek özellik taşıırken, kutuplaşan devletler, kararsız devletleri kendi taraflarına çekebilmek için yoğun çaba gösteriyorlardı. Kriz yıllarında Ürdün ve Suudi Arabistan Bağdat Paktı ile Mısır-Suriye cephesi arasında sıkışmış durumdaydı. Ürdün ve Suudi Arabistan İsrail konusunda Arap devletleri ile aynı politikada olsalar da, Amerikan-Sovyet kutuplaşmasında bölgedeki diğer devletler kadar açık politika izlemekten çekiniyorlardı.

Arap devletleri Ortadoğu'da sömürgecilik karşısında birleşseler de kendi aralarındaki rekabet devam ediyordu. Ürdün'de Haşimi ailesi Suudi Arabistan'da ise Suud ailesi Arap liderliğine soyunan başlıca Arap aileleriydi. İsrail savaşında ve Süveyş Krizi sırasında Suud ve Haşimi aileleri batı karşıtı politika sebebiyle Mısır ve Suriye'nin yanında yer almışlardı ancak Süveyş Krizi'nde Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın yıldızının parlaması, Nasır yönetimindeki Mısır'ın Arap dünyasının gayri resmi lideri konumuna gelmesini sağladı. Suud ve Haşimi aileleri artan Mısır ve Suriye prestiji karşısında bu ülkelere yakın politikalar izlemekten vazgeçmeye başladılar. Suudi Arabistan ve Ürdün dış politikalarında değişikliğe giderken, bölgede etkinliği hızla yükselen Sovyetler Birliğini de değerlendirilmek zorundaydılar. Arabistan ve Ürdün Arap liderliği, Bağdat Paktı, Arap-İsrail sorunu, batı karşıtlığı, sömürgecilik, kutuplaşan dünya, Amerika, komünizm, petrol satışları gibi birçok değişkenin etkisinde politika üretmekte hayli zor günler yaşıyorlardı.

Suudi Arabistan ve Ürdün Arap devletleri arasında yapılan toplantıda Sovyetler Birliği ile olan sıcak ilişkilerini gizlemeyen Mısır ve Suriye ile aynı politikayı izlemeyeceklerini belli etmişlerdi. Ürdün ve Arabistan'ın Mısır ile Suriye politikalarından uzaklaşması, Türkiye ve diğer Bağdat Paktı ülkeleri tarafından Bağdat Paktı'na yaklaşma olarak algılandı¹⁹⁸. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak Bağdat Paktı üyelerinden Türkiye, İran, Pakistan ve Irak temsilcileri kendi aralarında görüşmelerde bulunmaktaydılar. Suudi Arabistan ve Ürdün'ün Mısır politikasından uzaklaşmasını fırsat olarak değerlendiren Bağdat Paktı üyeleri, paktın Ortadoğu'da daha çok üye devlet ile etkinliğinin artırılması için çaba göstermeye başladılar. Bu çabalar neticesinde Pakistan Devlet Başkanı İskender Mirza Suudi Arabistan ve Ürdün'e Bağdat Paktı'na katılmaları yönünde teklif götürmüştü¹⁹⁹. Ortadoğu'daki kararsız devletlerin Bağdat Paktı'na katılmaları için girişimlerde bulunulurken basın organlarına Suriye ve Mısır'ın Sovyetler ile olan yakınlaşmaları yansıtıyordu.

Mısır ve Suriye'nin Sovyet yaklaşması Türkiye tarafından yakından takip ediliyor, Suriye'deki gelişmeler sınır komşusu olması itibariyle Türkiye için Mısır'daki gelişmelerden daha fazla önem taşıyor ve Türkiye'de Suriye'nin bir Sovyet uydusu olduğu konusundaki görüş gün geçtikçe artıyordu²⁰⁰. Türkiye'de Sovyetler Birliği tarafından Karadeniz'den Suriye'ye silah sevkiyatının yapıldığı, sevk edilen silahların gemiler vasıtasıyla Suriye'nin Lazkiye limanına getirildiği açıklanmaktaydı. Sovyet silahlarının Suriye'ye sadece Lazkiye limanı vasıtasıyla taşınmadığı, Sovyetlerin tankları parçalara ayırarak Beyrut limanına getirdiği, getirilen tank parçalarının taşındığı sandıkların ise “*Şam Beynelmilel Ticaret Fuarında teşhir edilmek üzere ağır makine!*”²⁰¹ ibaresiyle Suriye'ye sevk edildiği alınan haberler arasındaydı. Haberlerde Suriye'nin silah sevkiyatını gizlemek için

¹⁹⁸ Cumhuriyet,21 Kasım 1956.

¹⁹⁹ Milliyet,25 Kasım 1956.

²⁰⁰ BCA,030/01-111-701-7.

²⁰¹ Cumhuriyet,23 Kasım 1956.

Lazkiye limanı etrafında ve Türkiye yakınındaki Cezire eyaletinde yasak bölgeler oluşturduğu da belirtilmekteydi²⁰².

Suriye’de Süveyş krizi sonrasında Mısır hayranlığı giderek artarken, Suriye Mısır’ı dış politikada kendisine lider tayin etmişti fakat Suriye’nin iç politikasında değişiklikler olmaktadır. Suriye’de örfi idare ilan edilmiş, başkanlığına ise Başbakan Şükrü El Assali getirilmişti²⁰³. Sovyet yanlısı bir politika izleyen Assali’nin örfi idarenin başında olması, Suriye devlet politikasına ve ordu yönetimine Sovyetler Birliği politikalarının hakim olmasını sağladı²⁰⁴. Suriye yönetiminde askeri idarenin etkinliğini arttırması yönetime ordu hakim oldu yorumlarının oluşmasına neden olurken²⁰⁵, bu durum Amerikan büyükelçiliği raporlarında Suriye’nin ordusunu Mısır komutasına bıraktığı şeklinde yorumlanıyordu²⁰⁶.

Türkiye, Ürdün ve Suudi Arabistan’ın Mısır ve Suriye’den uzaklaşmalarını dolaylı olarak Sovyetler Birliğinden de uzaklaşmaları, olarak değerlendirmekteydi. Suudi Arabistan ve Ürdün’ün Bağdat Paktı’na girmeleri için yapılan görüşmeler, Türkiye için Arap devletleri ile olan ilişkilerini geliştirmek adına bir fırsattı. Türkiye Arap devletleri ile arasındaki buzları eritmek için İsrail’in Süveyş Krizi esnasındaki saldırılarını tasvip etmediğini açıklayarak Arap devletleri ile bölgede aynı kaygılara sahip olduğunu göstermeye çalışmış, İsrail’e karşı olan tavrını belli etmek adına da İsrail büyükelçisini geri çekmişti.²⁰⁷ Türkiye İsrail’e karşı takındığı tavrın Arap devletleri tarafından olumlu karşılanmasını ve tekrar sıcak ilişkiler kurulmasını beklemişti.

²⁰² Cumhuriyet,23 Kasım 1956.

²⁰³ Hürriyet,25 Kasım 1956.

²⁰⁴ Cumhuriyet,25 Kasım 1956.

²⁰⁵ Hürriyet,25 Kasım 1956.

²⁰⁶ Keessing’s Contemporary Archives,1955-1956,s.15211.

²⁰⁷ Hürriyet,27 Kasım 1956.

Türkiye her ne kadar Arap devletleri ile arasını iyi tutmaya çalışsa da kendi görüşüne karşıt politika izleyen Suriye aynı yapıcı tavırları sergilemiyor, Suriye’de yaşanan iç ve dış politika gelişmeler Türkiye’de tedirginlik yaratıyordu. Suriye’deki gelişmeler Türkiye tarafından dikkat ile incelenirken Türkiye’nin Suriye hakkındaki yorumu, Suriye’nin artık bir Sovyetler Birliği uydusu konumuna geldiği yönünde yoğunlaşmaya başlamıştı. Suriye Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya başladıktan sonra kendi yurt savunmasında kullanılabilir miktarın çok üstünde silah temin etmeye başlamıştı. Lübnan’daki terörist saldırılar Suriye ve Sovyetler Birliği ile bağdaştırılıyor, Sovyetler Birliğinin Mısır ve Suriye vasıtasıyla Ortadoğu’da hakimiyet kurmaya çalıştığı yorumları haber kaynaklarına yansıyor. Suriye’deki gelişmeler sadece komşuları tarafından değil, Amerika ve İngiltere tarafından da büyük itina ile takip ediliyordu.

İngilizler Suriye’nin Irak petrolünün Akdeniz’e Suriye üzerinden naklini engelleyerek, Fransa ve İngiltere’nin petrol kullanımını sekteye uğratmaya çalıştığını düşünürken Amerika Suriye’ye dair daha farklı yorumlar yapmaktaydı. Amerika Sovyetler Birliğinin Mısır ve Suriye vasıtasıyla İsrail’e bir saldırı planladığını, Mısır ve Suriye’yi bir savaşa sürükleyerek silah satışı sayesinde Ortadoğu’da hakimiyet kurmak istediğini öngörüyordu. Türkiye Amerika ve İngiltere ile müttefik konumundaydı fakat müttefikler arasında Sovyetler Birliği ve Suriye ile tek sınır komşusu olan ülke kendisi idi²⁰⁸. Amerika ve İngiltere Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki gelişmeleri Ortadoğu’daki menfaatleri çerçevesinde izlerlerken, Türkiye durumu yurt savunması olarak değerlendiriyordu. Aynı dönemde Macaristan’ın Sovyetler tarafından işgali ise Sovyet yayılma siyasetinin bir örneğiydi. Sovyetlerin aynı siyaseti Ortadoğu’da hayata geçirmek istemesi halinde, sıkı ilişki içerisinde olduğu Suriye ile arasında sadece Türkiye kalıyordu.

²⁰⁸ Milliyet, 26 Kasım 1956.

Sovyetler tarafından Suriye'ye silah ve teknisyen sevkiyatı yapıldığı Türkiye tarafından bilinen bir konuydu. Sovyetler Birliği Türk boğazlarından 1955 yılında 2.330.000 ton yük nakletmişken, 1956 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yıl rakamlarının üzerine çıkarak 2.714.000 ton yük nakletmişti. Türkiye Sovyetler Birliğinin yük naklindeki artışı, Suriye ve Ortadoğu'da komünist rejimler kurabilmek amaçlı yaptığı yardımlar olarak yorumluyordu²⁰⁹. İngiliz dış basın kaynaklarının açıkladıklarına göre Sovyetler Birliğinin Suriye'ye yaptığı askeri yardım iki kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısımda Suriye MIG-15 savaş uçaklarını, T-34 tanklarını, uçaksavar toplarını, hafif silahları ve diğer askeri malzemeyi içeren Sovyet silahlarını Çekoslovakya ile yapmış olduğu antlaşma neticesinde almıştı. Suriye Sovyet askeri yardımının, 60 savaş uçağını, en az 6 torpido botunu, 200 T-34 tankını, 200 zırhlı personel taşıyıcıyı, 150 top ve 200 hava savunma silahını içeren ikinci kısmında ise almaya devam ediyordu²¹⁰ Suriye yönetiminin Sovyetler Birliği tarafından yapılan silah ve teknisyen sevkiyatını gizleyebilmek için ülkede geceleri sokağa çıkma yasağı koyduğu, gündüz sevkiyatlarında ise hava taarruzu alarmı yaparak halkın sığınaklara girmesini sağladığı haber kaynaklarına yansıyan diğer bilgiler arasındaydı²¹¹.

Suriye yönetimi Irak petrollerini Akdeniz'e taşıyan ve zarar görmüş durumda olan petrol hatlarının tamirine, Mısır'daki yabancı kuvvetlerin tamamen tahliye edilmesinden sonra müsaade edeceğini açıklamıştı. Suriye Irak petrolünün sevkiyatını engelleyerek İngiliz ve Fransızlara karşıt bir siyaset izlediğini göstermekle birlikte, "*Suriye Hariciye Vekili Salâh Bittar, Rusya'dan Suriye'ye silah, cephane ve Sovyet öğretmenlerinin geldiği yolunda çıkan haberleri yalanlamış ve bunların kötü niyetle çıkarıldığını ileri sürmüştür*"²¹². Suriye yönetimi Sovyetler Birliği ile benzer yada bütünleşik politikalar izlemediğini beyan etse de, Suriye'nin Çin ile arasındaki görüşmeler ve Suriye yetkililerinin

²⁰⁹ Keesing's,1955-1956,A.g.e.,s.15211.

²¹⁰ A.g.e.,s.15813.

²¹¹ Cumhuriyet,25 Kasım 1956.

²¹² Milliyet,27 Kasım 1956.

Çin ile Suriye arasında karşılıklı büyükelçilerin tayin edileceği yönündeki açıklamaları, Suriye'nin Sovyetler Birliğinin yönetim ve politikalarına yakınlığının göstergesiydi²¹³.

B. Uluslararası Bloklaşmanın Gerginliğine Dönüşmesi

Ülkeler arasındaki bloklaşma önceleri ülkelerin kınama ve tenkitlerini karşılıklı olarak bildirmeleri seviyesinde iken, bloklaşmanın seviyesi arttıkça ülkelerin tavırlarında da değişmeler olmaya başladı. Artık bloklaşan ülkelerdeki her iki cephe de birbirlerine sert tavırlar sergilemekten, tehditkar davranmaktan çekinmiyordu. Sınır komşusu olan Türkiye ve Suriye arasında gerginlikler yaşanmaya başladığında Amerika, Rusya, Mısır, İngiltere ve diğer bloklaşan ülkeler iki ülke arasındaki bu gerginliklere uzaktan bakmayı, yorum yapmamayı yada bekleyip gelişmeleri görmeyi tercih ederlerken şimdi gelişmelere müdahale etmeyi, destek vermeyi ve karşıt politika üretmeyi kendilerine görev edinmişlerdi. Suriye'ye Sovyet silah sevkiyatının devam etmesi, Ortadoğu'da menfaatleri olan Amerika'nın Suriye konusunda daha aktif politika bir izlemesine sebep oldu.

Suriye'deki Amerikan dış işleri yetkilileri Suriye hükümeti ile görüşerek, silah sevkiyatından Amerikan hükümetinin duyduğu rahatsızlıkları bildirmişlerdi²¹⁴. Amerika Sovyetler Birliğine ve Suriye'ye resmi bir nota göndermemişti fakat Amerikan dış işleri yetkililerinin Suriye hükümeti ile görüşmesine ek olarak Amerikan Dışişleri sözcüsü Lincoln White bir basın açıklaması yapmış, bu açıklamada White Amerikan hükümetinin konu hakkındaki görüşlerini "*Suriye'ye son aylar zarfında çeşit çeşit ve külliyetli miktarda Rus silahlarının gönderildiğini biliyoruz. Bu sevkiyata Birleşmiş Milletlerin Orta-Doğu memleketlerine silah sevkiyatını yasak eden 4 kasım tarihli kararından sonra da devam edilmiştir. Bu silahların cins ve miktarını açıklayamam. Fakat*

²¹³ Milliyet,27 Kasım 1956.

²¹⁴ Cumhuriyet,29 Kasım 1956.

bunların kıymet bakımından 30 milyon doları geçtiğini ve bunların hafif tank, zırhlı otomobil, makineli tüfek, bir miktar top ve diğer hafif silahları ihtiva ettiğini söyleyebilirim."²¹⁵ sözleri ile ifade etmiştir. Yapılan açıklamanın satır aralarında Amerikan hükümeti silah sevkiyatını resmen takip ettiğini, bu sevkiyata sıcak bakmadığını ve konuyu uluslararası hukuk ilkelerine dayandırarak, durumu sadece Amerikan hükümeti olarak değil çok uluslu bir organizasyonun üyesi olarak değerlendirildiğini ifade ediyordu. Amerika'nın yapmış olduğu açıklama aslında bölgede uzun zamandır gizlice devam eden gerginliğin artık tüm taraflar tarafından açık şekilde yaşanmasına zemin hazırlamıştı.

Amerika'nın Suriye'deki gelişmeleri takip ettiğini belirtmesi, Suriye vasıtasıyla Sovyetler Birliğini harekete geçirmiş ve Sovyetler Birliği Türkiye'nin Suriye'ye karşı bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğu iddiasını Ortadoğu gündemine sokmaya başlamıştır. Sovyet siyasal girişimleri Suriye tarafından çabuklukla izlenmiş ve Suriye Başbakanı Amerikan hükümetinin Suriye ve silah sevkiyatı hakkında yaptığı açıklamalar ardından bir karşı açıklama yapmıştır. Suriye Başbakanı Assali açıklamalarında Amerikan hükümetinin açıklamalarını yalanlayarak verilen bilgilerin asılsız olduklarını bildirmiş²¹⁶ ve Türkiye'nin Suriye'ye saldırı hazırlığında olduğu fikrini yinelemiştir²¹⁷. Türkiye-Suriye gerginliğinde Suriye'nin yanında yer alacağını ifade etmek isteyen Mısır ise Türkiye'ye Sovyetler üzerinden mesaj göndermekteydi. Mısır eğer Türkiye Suriye'ye saldırır ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile sıkıntı yaşayacağını bildirirken Mısır, Sovyetler Birliği ve Suriye üçgenindeki ilişkiyi gözler önüne seriyordu²¹⁸.

Suriye'deki gelişmeler Arap dünyası ile Bağdat Paketi arasında oluşan bir anlaşmazlık boyutuna da bürünmüştü. Suriyeli yetkililer Irak veya Türkiye ile

²¹⁵ Hürriyet,29 Kasım 1956.

²¹⁶ Milliyet,29 Kasım 1956.

²¹⁷ Cumhuriyet,29 Kasım 1956.

²¹⁸ Milliyet,29 Kasım 1956.

aralarında yaşanan antlaşmazlıkları Bağdat Paktı ile Arap dünyası arasındaki bir meseleymiş gibi yansıtıyorlardı. Bu politika Suriye'nin Türkiye ve Irak ile yaşadığı problemlerde kendisine, Arap devletlerinden politik destek bulma amacını güdüyordu. Bağdat Paktı'nın kuruluş amacı Ortadoğu'da Sovyetler Birliği yayılmasını önlemek idi ve bu sebeple Sovyetler Birliği doğrudan Bağdat Paktı karşıtı bir politika sahibiydi. Suriye'nin Bağdat Paktı'na karşı izlediği her politika dolaylı olarak Sovyetler Birliğinin menfaatine hitap ediyordu. Sovyetler Birliği Bağdat Paktı karşıtı her girişimde Suriye'nin Arap devletlerinden bulamadığı desteği fazlasıyla sağlamaya hazırdı. Suriye Dışişleri Bakanı, yaptığı basın açıklamasında *“Arab milletleri için Bağdat Paktı emperyalist bir pakttır ve bunun gayesi Arab milletlerini parçalamaktır. Bu pakt bizim için komünizm kadar tehlikelidir”*²¹⁹ ifadelerini kullanarak Bağdat Paktı'na karşı politikasını açıkça ifade etmiştir. Bakan konuşmasında Bağdat Paktı hakkındaki görüşlerine ek olarak komünizm karşıtı görüşlerini de belirtmesine rağmen, Sovyetler Birliğinden silah ve teknisyen yardımı konusuna sadece *“Bu mesele, yalnız Suriye'yi alakadar eder”*²²⁰ yorumunu yaparak Suriye-Sovyet ilişkileri konusunda kesin fikirler ifade etmekten kaçınmıştır.

Gerginliğin Bağdat Paktı karşıtı bir şekil alması Amerika'nın konuyu ikili ilişkiler boyutunda değerlendirmekten vazgeçerek daha sert tavırlar sergilemesine sebep oldu. Amerikan dışişleri Bağdat Paktı üyesi olan *“Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ın toprak bütünlüklerine, İstiklallerine karşı vuku bulabilecek herhangi bir tecavüzü «Çok ağır ve ciddi bir durum» olarak telakki edeceğini, böyle bir hareketin çok vahim neticeler verebileceğini açıklamıştır”*²²¹. Tüm bu gelişmeler sonrasında Suriyeli yetkililer Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini her ne kadar yok saysalar veya görmezden gelseler de, Türk yöneticiler durumu görmezden gelmeyerek girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Amerika Bağdat Paktı vasıtasıyla Türkiye'ye teminat vermiş olsa da Amerika Bağdat Paktı'na üye bir

²¹⁹ Cumhuriyet,30 Kasım 1956.

²²⁰ Cumhuriyet,30 Kasım 1956.

²²¹ Milliyet,30 Kasım 1956.

devlet değildi²²². Türkiye oluşan gerginlikte Bağdat Paktı'na üye devletler olarak ortak bir politika izlemek amacıyla, karşılıklı mutabakatı sağlamak için Bağdat Paktı'nın diğer bir üyesi olan İngiltere'den görüşme talep etti. Ortadoğu'daki gündem Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmelerin içeriğinin anlaşılması için yeterli olsa da Türkiye'yi temsilen Londra'ya gidecek olan Ethem Menderes görüşmenin içeriği hakkında “*Suriye, tabiatıyla esas mevzu olup şimdiki halde en önemli meselelerden biridir*”²²³ ifadesini kullanmıştır. İngiltere'deki Türk İngiliz görüşmeleri Suriye gündemini de etkilemişti ve Suriye Türkiye gibi gerginliği uluslararası platforma taşımaya çalıştı.

Suriye yetkilileri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne Türkiye hakkında bir şikayette bulunarak konunun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda görüşülmesi talebinde bulundular. Suriye'nin Birleşmiş Milletlere yaptığı müracaatta Türkiye'nin hudut bölgesinde Suriye'ye saldırı amaçlı kuvvetler hazırladığı konu edilmişti. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Suriye'nin müracaatı ardından yaptığı inceleme sonrasında, Suriye sınırlarının da normal dışı bir oluşuma rastlamadığını belirtmiştir²²⁴. Türk dışişleri yetkilileri Paris'te yapılan NATO toplantısına katıldıktan sonra İngiltere'ye geçerek Suriye konusunu görüşmüşlerdir. Türk heyeti, Türkiye'ye dönüşünde İngiltere ile yapılan görüşmeler konusunda tam bir antlaşmaya varıldığı yorumlarını yapsa da çok açıklayıcı ifadeler kullanılmaktan kaçınmıştır²²⁵.

İngiltere'deki görüşmelerden sonra Türkiye'nin Suriye'ye öncekine nazaran daha ılımlı bir siyaset izlediği, direkt olarak Suriye'yi hedef alan tavırlar sergilemediği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin ılımlı siyasetine örnek olarak basına Türkiye Suriye ilişkilerinin düzelmesine zemin hazırlayabilecek dostluk mesajlı haberler yansımaya başlamıştır. Basın vasıtasıyla halk arasındaki Suriye

²²² Keating's, 1955-1956, A. g. e. s. 15231.

²²³ Milliyet, 30 Kasım 1956.

²²⁴ Cumhuriyet, 2 Aralık 1956.

²²⁵ Cumhuriyet, 3 Aralık 1956.

aleyhtarı hava kırılmaya çalışılırken “*Suriye’de Türk düşmanından ziyade Türk dostu daha çoktur*”²²⁶ başlıkları atılmıştır. Türkiye’de Suriye’ye karşı ılımlı bir atmosfer yaratılmaya çalışılırken aynı atmosferin Suriye tarafında da yaratılabilmesi için Türk Büyükelçisi Suriye Başbakanı Assali ile görüşme yaparak Suriye basın ve radyolarında Türkiye’yi hedef alan yayınlar veya açıklamalar yapılmaması konusunda isteklerde bulunmuştur²²⁷. Türkiye’nin Suriye’den talep ettiği ılımlı politika Suriye’den cevap bulmuş ve Suriye Dışişleri Bakanı Salâh El Bitar Türkiye’den bir saldırı beklemediklerini açıklayarak, kendilerine bölgede tehdit unsuru olarak gördükleri tek devletin İsrail olduğunu “*Orta-Doğu’da sulhü bozacak huzuru kaçırarak yegâne millet İsrail’dir*”²²⁸ sözleriyle ifade etmiştir. Bitar Türkiye’den tehdit beklemediklerini beyan ederken Sovyetlerden silah aldıklarını da yalanlamamış, duruma “*Bu silahları kendimizi müdafaa için almak mecburiyetindeyiz*”²²⁹ ifadeleriyle konuya bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Suriye’deki ılımlı politika adımları sadece bölge devletleri ile alakalı konularla sınırlı kalmamıştı. Suriye Başbakanı Assali daha önce hava trafiğine kapatılmış olan Suriye hava sahasının yabancı uçakların kullanımına açıldığını, Suriye Savunma Bakanlığı kontrolünde yabancı askeri uçakların da artık Suriye havalimanlarına iniş yapabileceklerini açıklıyordu²³⁰.

Suriye her ne kadar bölgesel barış ve işbirliği için girişimlerde bulunsa da bu politikaları izlemek konusunda kendi içerisinde ikilemler yaşıyordu. Suriye yönetiminde Sovyetler Birliği yanlısı yöneticilerin olması, Sovyetler Birliğinden silah alımı ile gelişen ikili ilişkiler ülkede Sovyetler Birliği ile ilişkilere sıcak bakmayan kesimler tarafından tepkiyle karşılanıyor, oluşan tepkiler Suriye yönetimi ve halkı arasında uzlaşmazlıkların oluşmasına sebep oluyordu. Artan uzlaşmazlıklarla birlikte Suriye’de Sovyetler Birliği yanlısı ve karşıtı taraflar

²²⁶ Hürriyet,3 Aralık 1956.

²²⁷ Milliyet,3 Aralık 1956.

²²⁸ Milliyet,4 Aralık 1956.

²²⁹ Milliyet,4 Aralık 1956.

²³⁰ Cumhuriyet,5 Aralık 1956.

arasında silahlı çatışmalar olduğu basına yansımaktaydı²³¹. Halk arasındaki çatışmaların yanı sıra Halep'te “*Hükümet konağı önünde toplanan büyük bir halk kalabalığı «Kahrolsun Rusya!», «Memleketi Ruslara sattınız!» diye bağırmıştır*”²³² ve Sovyetler Birliğinin Suriye'deki etkinliğinden yöneticileri sorumlu tutmuşlardır. Suriye içerisindeki gerginlikler her geçen gün artarken yerel aşiretler silahlanmakta ve Sovyetler Birliği Rus yanlısı olarak değerlendirilen ordu kuvvetleri ile aralarında çatışmalar yaşanmaktaydı²³³.

Suriye'deki gelişmeler Suriye iç siyasetinde gerginlik yarattığı kadar uluslararası siyasete de etki etmiştir. Paris'te düzenlenen NATO toplantısına katılan Türkiye Başbakanı Adnan Menderes Suriye'deki iç gelişmeler ile Sovyetler Birliğinin Suriye'deki varlığını, tehlikeli ve değerlendirilmesi gereken hususlar olarak nitelendirmiştir²³⁴. Mısır ile dış politikada paralel hareket eden Suriye yönetimi, ülkesindeki gerginlikler sürerken Irak petrolünün Akdeniz'e sevk edildiği hatların tamiratına müsaade etmemeye devam ediyordu. Suriye'nin petrol hatlarına kurduğu ambargo, Amerika'nın konuya müdahale ederek Suriye'ye hatların tamirata için baskı yapmasına sebep oldu²³⁵. Türkiye'nin Suriye ilişkilerine düzen getirmek ve gerginliği önlemek amaçlı yaptığı girişimler Suriye'de Türkiye'nin istediği sonuçları vermemiş, Suriye hükümetinin Türkiye ile dostane ilişkiler kurmak adına yaptığı beyanatlar icraata geçememişti. Suriye'de artan bloklaşma çatışmaların başladığı günlerde Sovyetler Birliği yanlısı ve karşıtı iki blok halinde cereyan ederken, artık Sovyetler Birliği yanlısı blok sadece Sovyet karşıtı gruplarla değil, Bağdat Paktı üyesi Irak ve Türkiye ile de çatışma haline gelmişti.

²³¹ Cumhuriyet,6 Aralık 1956.

²³² Hürriyet,9 Aralık 1956.

²³³ Cumhuriyet,10 Aralık 1956.

²³⁴ Hürriyet,13 Aralık 1956.

²³⁵ Cumhuriyet, 16 Aralık 1956.

Suriye'deki gerginlikler Suriye sınırlarının dışına taşarak Mısır ve Ürdün'ü de etkilemiş²³⁶, Mısır ve Ürdün'de de Türkiye karşıtı gösteriler yapılmaya başlamıştı. Gerginliğin gündemine Bağdat Paktı ülkeleri oturmuş olsa da, Sovyetler Birliği politikalarını Mısır ve Suriye kadar izlemeyen Lübnan gerginliğin kendisini de hedef alabileceğini değerlendirerek temkinli davranıyordu²³⁷. Suriye'de Türk Büyükelçiliği aleyhinde gösteri yapılmış²³⁸, Türk ve Irak yanlısı oldukları öne sürülen 13 Suriyeli çıkan çatışmalarda öldürülmüştü²³⁹. Halk arasındaki bloklaşma Suriye yönetiminde de yaşanıyordu. Başbakan Assali önderliğindeki hükümet kendi görüşlerine karşıt fikirli sivil ve askeri yöneticileri tasfiye ettiği gerekçesiyle muhalefetten baskı görüyordu ve bu baskılara dayanamarak istifa etti²⁴⁰.

Assali için mevcut hükümetin istifası kendi istekleri doğrultusunda hazırlanabilecek yeni hükümet için bir şans anlamına geliyordu. Assali yeni hükümetin kendi fikirlerini savunacak vekillerden oluşabilmesini sağlamak için Suriye meclisinde çoğunluğu sağlamaya çalıştı. Suriye meclisinde Assali'nin oluşturduğu grup 140 millet vekilinden 80'inin katılımını sağlamıştı. Assali'nin siyasi atağı muhalefetin tepkilerini daha da arttırdı ve hazırlanan koalisyonun Suriye anayasasına aykırı olduğu görüşleri savunulmaya başlandı²⁴¹. Suriye'de hükümetin kurulamaması gerginliği daha da arttırdı ve artan gerginlik ortamında Assali istediği hükümeti kuramayacağını anlayınca başbakanlıktan istifa etti. Assali'nin istifasıyla Suriye hem hükümete hem de başbakanı kalmıştı. Suriye Devlet Başkanı Şükrü El Kuvvetli Suriye'deki siyasi parti liderleri ile acil bir toplantı düzenleyerek başbakan seçimi için görüşmelerde bulundu. Askeri kanatta

²³⁶ Hürriyet,18 Aralık 1956.

²³⁷ Cumhuriyet,15 Aralık 1956.

²³⁸ Hürriyet,18 Aralık 1956.

²³⁹ Cumhuriyet,19 Aralık 1956.

²⁴⁰ Cumhuriyet,24 Aralık 1956.

²⁴¹ Hürriyet,24 Aralık 1956.

ise Albay Saraç vekillere baskıda bulunarak boşalan başbakan koltuğuna Sovyetler Birliği yanlısı bir vekilin getirilmesi için çabalamaktaydı²⁴².

Devlet Başkanı Şükrü El Kuvvetli'nin hükümetin kısa zamanda kurulması yönündeki girişimleri sonuç verdi ve Suriye 1957 yılına yeni hükümetiyle girdi. Yeni hükümet ile askeri kanatta söz sahibi olan Albay Saraç'ın adamı olarak nitelendirilen Halid El Azim'in Suriye savunma bakanlığına getirilmesi, Assali'nin yeni hükümette de yer almasından daha çok dikkat çekmişti²⁴³. Suriye'de yeni kurulan bakanlar kurulunun beş üyesinin Sovyetler Birliği yanlısı olarak değerlendirilmesi Suriye'nin tamamen Sovyetler Birliği uydusu haline geleceği yönünde görüşlerin artmasını sağladı²⁴⁴.

Kurulan yeni hükümetin meclisten güvenoyu istemesiyle Suriye Başbakanlığına tekrar sahip olan Assali hükümetin yeni kalkınma politikalarını açıklamış²⁴⁵, öncelikle sanayileşmeyi hedeflediklerini belirtmişti. Assali'nin açıkladığı hükümet politikalarına paralel olarak dışişleri bakanı Salâh El Bitar da Suriye'nin sanayileşmesi için kaynağı fark etmeksizin Suriye'ye gelebilecek her yardımı kabul edebileceklerini açıkladı²⁴⁶. Bu açıklamalar Suriye yönetiminin dış ilişkilerde tarafsız davrandığı izlenimini yaratsa da²⁴⁷, yeni hükümetle birlikte Sovyetler Birliğinin Suriye yönetimindeki etkinliğinin arttığına dair haberler her geçen gün artmaktaydı²⁴⁸. Suriye'de iç karışıklıklar devam ederken çevre ülkelerde bölgesel siyasete karşı bir tedirginlik hakimdi. Sovyetler Birliği bölgesel karışıklıkları fırsat bilmiş ve Süveyş Krizi'nden itibaren Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmış durumdaydı. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki sömürge yönetimlerinin son bulması, İsrail devletinin kurulması, II. Dünya Savaşı öncesi

²⁴² Milliyet,30 Aralık 1956.

²⁴³ Milliyet,1 Ocak 1957.

²⁴⁴ Cumhuriyet,2 Ocak 1957.

²⁴⁵ Ulus,4 Ocak 1957.

²⁴⁶ Milliyet,6 Ocak 1957.

²⁴⁷ BCA,030/01-131-850-2.

²⁴⁸ Cumhuriyet,4 Ocak 1957.

ile kıyaslandığında Ortadoğu'da bir güç boşluğu oluşturmuş, bu güç boşluğunu doldurmak konusunda Amerika ve Sovyetler Birliği birbirleriyle mücadele etmeye başlamışlardı.

C. Eisenhower Doktrini ve Gerginliğe Etkisi

Sovyetler Birliğinin bölgesel kargaşalıklardan yararlanarak Ortadoğu'da hakim güç olmasını istemeyen Amerika Ortadoğu'da farklı politikalar izlemenin yollarını arıyordu. Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower 5 Ocak 1957'de Amerikan meclisinden Ortadoğu'da Amerika'nın etkinliğini arttıracak ekonomik ve askeri politikaları izleyebilmek için yetki talebinde bulundu²⁴⁹. Eisenhower'ın yeni Ortadoğu politikası eğer ülkeler isterlerse ekonomik yardımı, askeri yardım ve son olarak askeri müdahale unsurlarını içeriyordu. Amerika izlemek istediği politikayı Ortadoğu'da hayata geçirip geçiremeyeceğini görmek ve bu politikanın esaslarını bölge devletlerine açıklamak adına bir heyet görevlendireceğini bildirildi²⁵⁰. Eisenhower'ın yeni Ortadoğu politikasının ekonomik yardımı içermesi, henüz plan hayata geçmeden Ortadoğu'da sempati ile karşılandı.

Amerika bu politikayı Ortadoğu'da Sovyetler Birliği yayılmasını önlemek amaçlı hayata geçirmeye çalışıyordu ancak Suriye bu politikanın sadece Amerikan yardımları kısmı ile ilgileniyordu. Suriye Dışişleri Bakanı Amerikan yardımlarından faydalanmak isteyeceklerini ancak yardımların kullanımında Amerika'nın herhangi bir şart koşmaması gerektiğini açıkladı. Suriyeli yetkililere göre askeri yardımlar ülke savunmasında kullanılabilirmeli ve tehdidin tanımını Amerika değil yardımı alan ülke yapmalı²⁵¹ ve Amerika yardımında bulunduğu

²⁴⁹ Richard B.Morris,*Encyclopedia of Amerikan History*,Harper&Row Press,New York,1982, s.488.

²⁵⁰ Cumhuriyet,6 Ocak 1957.

²⁵¹ Yeni Asır,6 Ocak 1957.

ülkenin iç işlerine hiçbir şekilde karışmamalıydı²⁵². Suriyeli yetkililer Amerikan politikasına ve Suriye'deki uygulanış şekline kendi istekleri doğrultusunda şekil vermeye çalışırken, Türkiye'deki Amerikan büyükelçisi ile görüşmelerde bulunan *“Başvekil Adnan Menderes de, hükümetin Eisenhower doktriniyle memnuniyetle karşıladığını ve bu planın Türkiye tarafından desteklendiğini belirtmiştir”*²⁵³.

Eisenhower Doktrini henüz Amerikan senatosu tarafından onaylanmadan uluslararası ortamda doktrini kabul eden ve reddeden iki cephe oluşmuştu. İtalya, Türkiye, Irak ve Pakistan doktrine olumlu yaklaştıklarını belirtirken, Sovyetler Birliği, Çin, Hindistan ve Mısır doktrine muhalif tavırlar sergiliyorlardı²⁵⁴. Amerika Sovyetler Birliğine karşı ittifak kapsamında bazı ülkelere ekonomik yardım yapmaya devam ediyordu ve bu ülkelerin arasında Türkiye'de vardı. Amerikan yardımlarının antlaşmalarla belirlenen alanlarda kullanılıp kullanılmadığını ve yardım yapılan ülkenin beklenen ekonomik gelişmeleri sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek adına bir Amerikan heyeti yardım yapılan ülkelere gezi düzenliyor, Amerikan yardımlarının kullanılış şekillerini inceliyordu. Bu incelemeler kapsamında Türkiye'ye Amerikan heyeti gelerek²⁵⁵ incelemelerde bulunmuştu.

Amerikan heyeti Türkiye'de incelemelerde bulunurken Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles yaptığı bir konuşmada yardım yapılmaz ise Ortadoğu'nun herhangi bir savaşa gerek kalmadan Sovyetlerin kontrolüne geçeceğini belirtiyordu²⁵⁶. Türkiye'de incelemelerini sonlandıran Amerikan heyeti yapılan ziyaretin asıl sebebini düzenlenen basın toplantısında *“Hiçbir şey bilmeden buraya gelmiş değiliz, bütün malumat ve rakamlara esasen sahibiz,*

²⁵² Milliyet,9 Ocak 1957.

²⁵³ Milliyet,11 Ocak 1957.

²⁵⁴ Cumhuriyet,8 Ocak 1957.

²⁵⁵ Cumhuriyet,11 Ocak 1957.

²⁵⁶ Yeni Asır,14 ocak1957.

gelişimizin sebebi şahsiyetlerin Amerikan Yardımındaki düşüncelerini öğrenmek içindir”²⁵⁷ kelimeleriyle ifade etmiştir. Amerikalı yetkililer Türkiye'nin Eisenhower Doktrini konusundaki olumlu yaklaşımı kendileri teyit etmek istemişlerdi. Amerikan'ın Eisenhower doktrini kapsamında yaptığı girişimler doktrini destekleyenlerin de, karşı çıkanların da izledikleri politikalara hız vermelerine sebep oldu.

Amerikan heyetinin görüşmelerinden sonra Türkiye'de Bağdat Paktı üye devletlerinin temsilcilerinin katılacağı bir toplantı düzenlendi. Diğer tarafta Sovyetler Birliği ve Çin Ortadoğu'da Eisenhower doktrini kapsamında ortaya çıkacak yeni oluşuma karşı koyacaklarını açıklıyorlardı²⁵⁸. Türkiye'de yapılan ve İngiltere'nin katılmadığı Bağdat Paktı üye devletlerinin görüşmesinde ülkelerin bireysel konularının haricince, Bağdat Paktı üye devletleri bir bütün olarak Eisenhower Doktrini'ne karşı olumlu politika izleyecekleri konusunda ortak görüş bildirmişlerdi²⁵⁹. Eisenhower'ın Ortadoğu konusundaki politik girişimi uluslararası platforma hareketlilik kazandırmış, ülkeler siyasetlerini bu değişime uyarlamak zorunda kalmışlardı. Sovyetler Birliği kendi yapılanması karşısında hızlanan bu siyasal akımı sert tavırlar sergileyerek durdurmaya veya etkisini azaltmaya çalışıyordu. Sovyetler Birliğinin sergilediği sert tavırlar karşısında Türkiye, Eisenhower Doktrini'ni destekleyen bir ülke olarak Sovyet tehdit ve baskılarına maruz kalıyordu.

Sovyetler Birliği Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu Eisenhower Doktrini'ni destekleyen ülkeleri tehdit etmeye devam ederken²⁶⁰ Amerikan Başkanı Eisenhower, yeni politikası hakkında “*Orta-Doğuya yapılması tasarlanan iktisadi yardım, askeri yardım kadar ehemmiyetlidir. Barış yalnız*

²⁵⁷ Ulus,16 Ocak 1957.

²⁵⁸ Cumhuriyet,19 Ocak 1957.

²⁵⁹ Ulus,21 Ocak 1957.

²⁶⁰ Ulus,24 Ocak 1957.

silahla değil, insanlara daha iyi şartları bahşetmek suretiyle kazanılabilir”²⁶¹ ifadelerini kullanarak ılımlı beyanatlar vermeye dikkat ediyordu. Bloklaşan ülkeler birbirlerine karşı alternatif politikalar üretmeye başlamışlardı. Türkiye ile Yunanistan Kıbrıs konusunda gergin bir dönem geçiriyorlardı. Sovyetlerin Yunanistan’a Kıbrıs meselesinde destek vermek karşılığında, Yunanistan’dan Ortadoğu meselelerinde destek talep ettiği haberleri basına yansımaktaydı²⁶². Uluslararası dengeler Ortadoğu konusunda sürekli değişirken Suriye’nin işlerinde de taraflar arasında denge kurulamamaktaydı.

Suriye’de hükümetinin kuruluşu aşamasında Albay Saraç hükümet üyelerinin Sovyet yanlısı vekillerden seçilebilmesi için baskı ortamı kurmuştu ancak hükümetin kurulmasından sonra mevcut Suriye yönetiminden de memnun olmayan Albay Saraç *“Suriye parlamentosunu feshederek yerine Mısırda olduğu gibi bir ihtilal konseyi kurmak niyetindedir”*²⁶³. Albay Saraç taraftarlarının hükümete muhalif tavırları halk hareketine dönüşmüş, Haleb’de çatışmalar meydana gelmiş ve çatışmalarda hükümet binası bombalanmıştır²⁶⁴. Suriye’de karışıklıklar devam ederken Türkiye meclisinde uluslararası durum değerlendirilmişti. Türk vekillerin değerlendirmelerine göre eğer Eisenhower Doktrini ile Türkiye’ye yardım yapılmaz ise Türkiye’nin savunma masraflarını karşılayabilecek gücünün olmadığı ve diğer NATO devletleri gibi ordusunda küçültmeye gitmeyi düşünmesi gerektiği fikirleri ortaya çıkıyordu²⁶⁵. Ekonomik olarak sıkıntı yaşayan Türkiye, Eisenhower Doktrini’ni destekleyerek Amerika’dan yardım almayı ve bu sayede sıkıntıda olan ülke ekonomisini biraz rahatlatmayı planlıyordu.

²⁶¹ Ulus,24 Ocak 1957.

²⁶² Cumhuriyet,1 Şubat 1957.

²⁶³ Yeni Asır,6 Şubat 1957.

²⁶⁴ Milliyet, 8 Şubat 1957.

²⁶⁵ Milliyet,16 Şubat 1957.

Türkiye'nin ekonomik yardım alabilmek için Amerikan siyaseti paralelinde siyaset izlemesi, o günlerde Birleşmiş Milletler gündeminde olan Kıbrıs melesinde Sovyetlerin Yunanistan lehinde tavır sergilemesini sağladı²⁶⁶. Süveyş Krizi'nde Arap ülkeleri ile ilişkileri, Ortadoğu'da Sovyetler ile olan münasebetleri ve son olarak da Kıbrıs konusunda Yunanistan ile olan gerginlik Türkiye'nin ekonomik siyasal ve ekonomik olarak yorulmasına ve yıpranmasına sebep olmuştu. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu durum Ortadoğu konusunda Türkiye ile menfaatleri kesişen Amerika tarafından dikkatle takip ediliyordu. Amerika'nın Türkiye hakkında yaptığı incelemeler neticesinde Norman Armour Amerikan meclisine beyanatta bulunarak Türkiye'nin içinde bulunduğu durum itibariyle oldukça yorulmuş olduğunu, Amerika ve NATO'nun Sovyetler Birliğine karşı yürüttükleri politikanın önemli bir parçası olduğunu ve bu politikaların yürütülebilmesi için Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımın kesilmemesi gerektiğini ifade ediliyordu²⁶⁷.

Eisenhower Doktrini Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower tarafından Amerikan meclisine sunulduğu andan itibaren etkilerini Ortadoğu ve dünya üzerinde göstermiş, doktrine taraf ve karşıt politikaların oluşmasına neden olmuştu. Amerikan kongresi doktrin konusundaki inceleme ve düzenlemelerini tamamlayarak, 7 Mart 1957 günü Ortadoğu'ya yapılabilecek silahlı müdahalelere karşı, bağımsızlık ve bütünlüğü sağlamak görevi adı altında Amerika'nın Ortadoğu'ya müdahale yetkisini tanıyan ve Dwight Eisenhower'ın adı ile anılan doktrini onaylamıştır²⁶⁸. Amerikan kongresinin Eisenhower Doktrini'ni onayladığı gün, NATO Başkomutanı Lauris Norstad Türkiye'ye bir ziyarette bulunmaktaydı. Türk ve Amerikan yetkililer arasında gerçekleşen görüşmelerde Eisenhower Doktrini kapsamında yapılacak yardımlar ve izlenecek politikalar konusunda prensip kararları alınırken²⁶⁹, Norstad yaptığı açıklamalarda

²⁶⁶ Milliyet,22 Şubat 1957.

²⁶⁷ Milliyet,3 Mart 1957.

²⁶⁸ Tomas Parker,A.g.e.,s.186.

²⁶⁹ Milliyet,8 Mart 1957.

Türkiye'nin NATO için önemli bir müttefik ve stratejik bir ortak olduğunu vurguluyordu²⁷⁰. Norstad Türkiye ziyaretini tamamladıktan sonra Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e bir telgraf yollayarak ziyaret müddetince kendisine gösterilen ilgi için teşekkürlerini iletmişti²⁷¹.

Türk yöneticiler Amerikan yöneticiler ile ilişkileri sıcak tutma çabasında idiler ve bu doğrultuda Truman Doktrini'nin 10ncu yıldönümünü kutlamak adına Amerika ile karşılıklı telgraf gönderimleri söz konusu oldu. Türkiye Devlet Başkanı Celal Bayar'ın tebrik mesajı Amerikan Devlet Başkanından aynı şekilde karşılık görmüştü²⁷². Devlet başkanlarının mesajlaşmalarından sonra Türkiye Başbakanı Adnan Menderes tarafından Amerikalı Ordu Komutanları ve Amerikalı diğer yöneticilere Truman Doktrini konulu kutlama mesajları gönderilmişti²⁷³. Amerika ile Türkiye arasında işbirliği mesajları verilirken, Amerika bölgedeki aktif siyasetinin ve Türkiye ile olan işbirliğinin göstergesi olarak Akdeniz'de olan bir uçak gemisi ve iki muhribini nezaket ziyareti adı altında İstanbul'a gönderdi²⁷⁴. İstanbul'a demir atan Uss Forrestal büyük ilgi görmüş ve uçak gemisinden kalkan jet uçakları İstanbul üzerinde gösteri yapmıştı²⁷⁵.

Türkiye ile Amerika arasındaki bu münasebetlerle işbirliği mesajları verilirken, diğer bir Amerikan heyeti de Ortadoğu ülkelerini ziyaret ederek Eisenhower Doktrini'nin esaslarını açıklıyordu²⁷⁶. Amerikan heyetinin Ortadoğu'da yaptığı ziyaretler, Eisenhower Doktrini'ne sıcak bakan Suriyeli yöneticilerle Sovyetler Birliği yanlısı olanların arasının açılmasını hızlandırdı. Suriye hükümetindeki Sovyetler Birliği yanlısı vekiller Eisenhower Doktrini'nin

²⁷⁰ Ulus,9 Mart 1957.

²⁷¹ BCA,030/01-6-32-25.

²⁷² Milliyet,13 Mart 1957.

²⁷³ BCA,030/01-6-32-31.

²⁷⁴ Cumhuriyet,13 Mart 1957.

²⁷⁵ Milliyet,17 Mart 1957.

²⁷⁶ Cumhuriyet,15 Mart 1957.

reddedilmesi gerektiğini savunmakta ve aksi söz konusu olursa istifa edeceklerini açıklamaktaydılar. Vekillerin istifası 1957 yılı başında yeni kurulan hükümetin tekrar dağılması ihtimalini ortaya çıkarmaktaydı. Hükümetin dağılmasını isteyen taraflar, Sovyetler Birliği yanlısı Suriye Savunma Bakanı Halid El Azim başkanlığında yeni bir hükümet kurmak istemekte, Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli ise hükümette doğan bu gerginliği uzlaştırmaya çabalamaktaydı²⁷⁷.

Eisenhower Doktrini'ni bölge ülkeleri ile görüşen Amerikan heyeti Türkiye'yi de ziyaret kapsamına dahil etmişti. Amerikan heyeti Türk yöneticiler ile görüşerek Türkiye'nin Doktrini destekleme konusundaki düşüncelerini teyit ettiler. Amerikan heyeti Türkiye'ye yapılan ziyaret sonucunda yaptığı açıklamada *“İki hükümet bahis mevzuu edilen gayelerin tahakkukunu temin için aralarında mevcut işbirliğine devam etmek hususunda mutabık kalmışlardır”*²⁷⁸ yorumunu yapmıştır. Amerikan hükümet yetkilileri doktrin hakkında bölgesel işbirliği konularını incelerken, Amerikan Başkanı Eisenhower Amerika'nın *“Bağdat Pakti Askeri Komitesine gireceğini açıkladı”*²⁷⁹. Tüm bu gelişmeler Amerika'nın Ortadoğu'daki yeni siyasetinin belirtileriydi..

Amerika-Türkiye ilişkileri Suriye tarafından yakından takip ediliyordu. Suriye Türkiye'nin bölgedeki siyasal durumunu değerlendirerek Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ı desteklemeyi seçti. Suriye Ordu Kurmay Başkanı Yunanlılara hitaben yaptığı konuşmada *“Kıbrısın kurtuluşu ile bilhassa alakadarsınız, çünkü bu kurtuluş bizim gayelerimize de yardım edecektir. Emperyalistler bu adayı Arap bölgelerini işgal ve tecavüz için bir üs olarak kullandılar. Size hitap ederken hissediyorum ki hürriyet uğrunda müşterek düşmana mukavemet eden bir dosta hitap ediyorum”*²⁸⁰ ifadeleriyle Suriye'nin Kıbrıs meselesindeki fikrini açıkça ortaya koyuyordu. Kıbrıs konusundaki Yunan

²⁷⁷ Demokrat İzmir,20 Mart 1957.

²⁷⁸ Milliyet,23 Mart 1957.

²⁷⁹ Cumhuriyet,23 Mart 1957.

²⁸⁰ Demokrat İzmir,23 Mart 1957.

tezinin en büyük temsilcisi olan ve bir senedir sürgünde bulunan Rum başpiskopos Makarios'un İngiltere tarafından serbest bırakılacağı haberi ardından, Suriye Savunma Bakanı Halid El Azim Makarios'u devlet misafiri olarak Suriye'ye davet ederek Kıbrıs konusunda Ordu Kurmay Başkanının açıklamalarının arkasında durmuştu²⁸¹.

Ç. Gerginliğin Ortadoğu'da Yayılması

Suriye yönetimi çeşitli beyanatlar ile Amerika'dan da yardım alabileceğini ifade etse de Sovyetler Birliği politikalarına her geçen gün biraz daha yaklaştığı gözlemlenmekteydi. Suriye içerisinde mevcut olan Sovyet ve Amerikan bloklaşması komşu Arap ülkesi olan Ürdün'de de yaşanmaktaydı. Ürdün'de Amerikan yanlısı Kral Hüseyin ile Sovyetler Birliği yanlısı Ürdün Başbakanı Nablusi önderliğindeki hükümet arasında gerginlikler yaşanıyordu. Kral Hüseyin Nablusi hükümetine Ürdün'de milliyetçilik adı altında yapılan Sovyet propagandalarının engellenmesi konusunda gerekli tedbirlerin alınmasını ikaz etmişti²⁸². Nablusi hükümeti ise Kral Hüseyin'in ikazına Ürdün'de Sovyet propagandası yapan yayın organlarını kamulaştırarak cevap verdi. Hükümetin bu tavrı Ürdün yönetimindeki gerginliği daha da arttırdı. Kral Hüseyin hükümetin bu tavrına karşılık ülke konularına hükümete danışmadan ve haber vermeden müdahalelerde bulunmaya başladı ve yine hükümetten habersiz Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan devlet başkanlarına kişisel bir mesaj yollayarak Ürdün'ün de dahil olacağı dörtlü bir konferans düzenleme teklifinde bulundu²⁸³.

Hükümet 10 Nisan günü Ürdün kabinesindeki Kral taraftarı 20 vekilin istifasını veya emekliye ayrılmasını talep etti. Hükümetin bu girişimine Kral

²⁸¹ Milliyet,1 Nisan 1957.

²⁸² Keesing's Contemporary Archives,1957-1958,s.15561.

²⁸³ A.g.e.s.15561.

Hüseyin'in hükümetin istifasını isteyerek karşılık vermesiyle²⁸⁴, 11 Nisan günü Nablusi hükümeti bütün üyeleri ile istifa etti²⁸⁵. Kral Hüseyin ile Sovyetler Birliği yanlısı hükümet arasındaki gerilim devletin diğer kurumlarına da sıçradı. 13 Nisan günü Amman'ın kuzeyinde Zerka'da bulunana ordu karargahında krala bağlı birlikler ile Sovyetler Birliği yanlısı birlikler arasında çatışma çıktı²⁸⁶. Kral Hüseyin yönetimini devirmek için çabalayan Ürdün Genel Kurmay Başkanı Ali Abu Nuwar, başarılı olamayınca Ürdün'ü terk ederek Suriye'ye sığındı²⁸⁷. Nuwar'dan boşalan Genel Kurmay Başkanlığı makamına ise general Hayari atandı²⁸⁸. Ürdün'de tüm bu karışıklıklar devam ederken Filistin asıllı Dr. Halidi önderliğinde yeni Ürdün hükümeti kuruluyor, eski hükümetin başbakanı Nablusi ise yeni hükümette dışişleri bakanlığı koltuğuna oturuyordu²⁸⁹.

Ürdün yönetiminde gerginliğin sona erdiği düşünülürken Nuwar'ın Suriye'ye kaçmasından sonra, 18 Nisanda Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirilen General Hayari resmi bir ziyaret için gittiği Suriye'den, 20 Nisan günü Ürdün yönetimini arayarak görevinden istifa ettiğini açıklamıştır²⁹⁰. Ürdün'ün iki eski Genel Kurmay Başkanı Şam'da bir açıklama yaparak Ürdün Kralı Hüseyin'e karşı olduklarını, Suriye ve Mısır ile yakın ilişkiler içerisinde olan Nablusi yönetimini desteklediklerini açıklamışlardır²⁹¹. General Nuwar ve Hayari'nin açıklamalarına Kahire ve Şam radyolarında büyük yer verilirken, Ürdün Genel Kurmay Başkanının istifasını 24 Nisan günü yeni kurulan Dr. Halidi hükümetinin istifası izledi²⁹². Dr. Halidi hükümetinin istifası sonrasında İbrahim Haşim yeni

²⁸⁴ A.g.e.,s.15561.

²⁸⁵ Cumhuriyet,11 Nisan 1957.

²⁸⁶ Keesing's,1957-1958,A.g.e.s.15561.

²⁸⁷ Ulus,15 Nisan 1957.

²⁸⁸ Hürriyet,15 Nisan 1957.

²⁸⁹ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15562.

²⁹⁰ A.g.e.,s.15562.

²⁹¹ A.g.e.,s.15562.

²⁹² A.g.e.,s.15562.

bir hükümet kurdu ve Ürdün’de sıkı yönetim ilan edildi. Sıkı yönetimle birlikte “Ürdünde bütün siyasi partiler lağvedildi”²⁹³.

Ürdün’de sıkıyönetim ilan edilmesi ülkedeki gerginliğin biraz olsun durulmasını sağlamıştı²⁹⁴ ancak Amerika yanlısı Ürdün yönetimi kendisini yıkmak için niyetlenen kuvvetlerin Suriye ve Mısır ile olan ilişkilerinden rahatsızdı. Krala karşı başkaldıran kuvvetlerin başında olan General Nuwar’ın Suriye’ye kaçıışı, ardından general Hayari’nin Suriye’de iken istifa ettiğini açıklaması Ürdün ile Suriye ilişkilerini gerginleştirmişti. Ürdün, kendisine muhalif generallerin Suriye topraklarından Ürdün karşıtı siyaset yürütmelerine izin verilmemesi konusunda Suriye yönetiminden talepte bulundu. Ürdün’ün talebi sonrasında General Nuwar ve Hayari Şam’dan ayrılarak Kahire’ye geçtiler²⁹⁵. Ürdün artık yönetimini yıkmaya yönelik girişimlerin Mısır ve Suriye tarafından desteklendiğini değerlendiriyordu²⁹⁶.

D. Amerika ve Sovyetler Birliğinin Gerginliğe Dahil Olması

Suriye, Ürdün konusunda uluslararası gerginliğin bir parçası olurken kendi iç siyasetinde de gergin bir dönem geçiriyordu. Suriye’de “*Darbei hükümete teşebbüs suçundan idam cezasına çarptırılan 4 milletvekilinden boşalan yerler için yapılan*”²⁹⁷ ara seçimlerde Şam, Humus ve Süveyde şehirlerinde milliyetçi taraflar ile Sovyetler Birliği yanlısı taraflar arasında çatışmalar çıkmıştı²⁹⁸. Seçimlerde çıkan çatışmalar nedeniyle Suriyeli seçmenlerin %80’e varan kısmı oylarını kullanamamış ve Suriye yönetimi tarafından seçimler yenilenmişti²⁹⁹.

²⁹³ Demokrat İzmir,26 Nisan 1957.

²⁹⁴ Ulus,27 Nisan 1957.

²⁹⁵ Keesing’s,1957-1958, A.g.e.,s.15562.

²⁹⁶ A.g.e.,s.15563.

²⁹⁷ Cumhuriyet,6 Mayıs 1957.

²⁹⁸ Demokrat İzmir,6 Mayıs 1957.

²⁹⁹ Ulus, 6 Mayıs 1957.

Yenilenen seçimlerde dört koltuktan üçünü Sovyetler Birliği yanlısı adayların kazanmasıyla seçimler sonlanmış³⁰⁰, Suriye dikkatini tekrar iç siyasetten dış siyasete çevirmişti.

Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli, Türkiye'nin Suriye sınırına askeri yığmak yaptığı gerekçesiyle Şam'da bulunan Türk yetkililerden duruma dair bir açıklama talep etti. Türk yetkililerin durum konusunda bilgilerinin olmadığı yönündeki açıklamalarına karşılık, Kuvvetli Şam'da bulunan yabancı devlet temsilcilerini, iddiasını ispat etmek istercesine Türkiye Suriye sınırına bir geziye davet etti³⁰¹. Suriyeli yetkililer Türkiye hakkındaki konularla yakından ilgilendiklerini bu şekilde belli ederlerken, Türkiye'nin de Suriye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerini incelediğine dair haberler basına, boğazlardan Suriye ve Mısır'a silah ve malzeme sevk eden Rus gemilerinin sayılarının arttığının tespit edildiğini belirten haberlerle yansiyordu³⁰². İki ülke arasındaki gergin ilişkiler devam ederken Türkiye Başbakanı Adnan Menderes Pakistan'da düzenlenen Bağdat Paktı toplantısına katılmaktaydı.

Bağdat Paktı askeri komitesine katılımı için davet edilen Amerika, daveti kabul ederek Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson'u Amerikan hükümetini temsilen Bağdat Paktı toplantısına göndermişti³⁰³. Amerika pakta resmen üye olmasa da paktnın askeri komitesine katılması diğer pakt üyeleri tarafından olumlu karşılandı. Amerikan Başkanı Eisenhower'ın döneminde hız kazanan aktif Ortadoğu siyaseti Amerika gündemini meşgul etmekte ve eski Amerikan başkanı Truman tarafından da desteklenmekteydi³⁰⁴. Bağdat Paktı'nın askeri komitesine Amerika'nın katılımının dışında, toplantıda Türkiye için olumlu bir gelişme de oldu ve Irak Başbakanı Nuri Said Paşa Irak'ın Kıbrıs meselesinde Türk siyasetini

³⁰⁰ Cumhuriyet,7 Mayıs 1957.

³⁰¹ Ulus,7 Mayıs 1957.

³⁰² Cumhuriyet,8 Mayıs 1957.

³⁰³ Cumhuriyet,4 Haziran 1957.

³⁰⁴ BCA,030/01-68-429-5.

desteklediğini açıkladı³⁰⁵. Bağdat Paktı'nın askeri komitesine Amerika'nın katılması ve Irak yönetiminin Kıbrıs meselesi konusunda Türkiye'yi desteklediğini açıklaması Türk dış siyasetine güç kazandıran unsurlardı.

Türkiye dış siyasetinde ikili ilişkilerini arttırma yolunu izlerken aynı politika Suriye için de söz konusuydu. Suriye meclisinde sosyalist fikirli vekiller gün geçtikçe daha etkin hale gelirlerken, bu vekillerin meclisteki etkileri ülke siyasetine de yansıyor ve Suriye'de artan düşünce farklılıkları ülkede istikrarsızlıklara sebep oluyordu. Suriye meclisindeki fikir ayrılıkları 22 Halk Partili vekilin görevlerinden istifası ile sonuçlandı³⁰⁶. Vekillerin istifaları Suriye hükümetinde de değişikliklerin olabileceği söylentilerini çıkartırken, Suriye Başbakanı Assali Halk Partili vekillerin istifalarının "*hükümetin istifasına sebep olmayacağını bildirdi*"³⁰⁷. Assali'nin yapmış olduğu açıklamalarda hükümetin istifa etmeyeceği belirtilerek Suriye devlet yönetimine problem olmaksızın mevcut sistemle devam edileceği belirtilmişti. Hükümetteki istikrar arayışlarının Suriye halkına da yansması bekleniyordu ancak beklenen olmadı. Halk Partisi cephesinde vekillerin istifa etmeleri ve bu istifalar üzerine kendilerine yapılan ısrarlara rağmen istifalarını geri almamaları, Halk Partisi taraftarlarının hükümetteki sosyalist görüşlü vekiller karşısı gösteriler yapılmasına neden oldu.

Suriye meclisindeki gerilim ile birlikte Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli'nin hükümetindeki fikir ayrılıklarını görüşmek üzere Mısır'a yaptığı gezi³⁰⁸ ise Suriye devlet yönetimindeki istikrarsızlığın diğer bir işaretiydi. Suriye devlet başkanı kendi iç meselesi için bir başka devlet ile görüşme yapıyor, mecliste fikir ayrılıkları bitmiyor, askeri yöneticiler diğer devlet yöneticilerine devlet politikalarında kendi fikirlerinin hayata geçirilebilmesi için baskıda bulunuyorlardı. Tüm bu etkiler birleştiğinde Suriye iç ve dış siyasetinde istikrarlı

³⁰⁵ Milliyet,4 Haziran 1957.

³⁰⁶ Cumhuriyet,4 Haziran 1957.

³⁰⁷ Ulus,4 Haziran 1957.

³⁰⁸ Milliyet,9 Haziran 1957.

bir politika izleyemiyor, bu durum Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu çevre ülkelerde tedirginlik yaratıyordu. Sovyetler Birliğinin Suriye'ye silah yardımı yaptığı bilinen bir konuydu. Suriye yönetimindeki Sovyetler Birliği yanlısı taraf Suriye yönetimde söz sahibi olsa bile, milliyetçi taraftan yoğun şekilde muhalefet görmekteydi.

Suriye yönetimindeki Sovyetler Birliği yandaşlarının yönetime tamamen sahip olmaları durumunda ve ileri düzeydeki Sovyetler Birliği Suriye ittifakında, Sovyetler Birliği Suriye yönetimindeki etkinliğini arttıracak ve Akdeniz'e inmiş olacaktı ki, bu durum Türkiye, Bağdat Paktı ve NATO tarafından istenilen bir şey değildi. Suriye Sovyetler Birliği ilişkisi, bozulan ülkelerarası ilişkiler sayesinde diğer ülkeleri içerisine alacak bir silahlı çatışmaya dönüşebilirdi. Tüm bu stratejik hesaplar tarafların silahlı mücadeleye gerek kalmadan, karşılıklı siyasi ataklarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmalarına neden oluyordu. Sovyetler Birliği Suriye yaklaşmasına karşılık NATO'dan gelmişti ve NATO'nun İzmir'deki karargahının komutanı Amerikalı Korgeneral Read bir basın açıklaması ile Amerikan ve NATO siyasi girişiminin mesajını gerginliğin tüm taraflarına ulaştırmıştı³⁰⁹. General Read'in açıklamasında “*Türkiye, Boğazları kayıtsız şartsız müdafaa edebilecek kudrettedir*”³¹⁰ ifadeleri kullanılırken, Türkiye'ye Sovyetlerden gelebilecek olası saldırılarda karşı “*Türkiyenin bütün hudutları Nato kuvvetleri tarafından garantiye alınmıştır*”³¹¹ yorumlarıyla da Türkiye'ye verilen destek vurgulanmıştır. İzmir'deki Amerikalı Korgeneral Read olası bir Sovyet saldırısına karşı NATO adına Türkiye'ye teminat verirken, askeri hususları görüşmek üzere Amerika'da bulunan Türk Tuğgeneral İhsan Besergil açıklamasında Sovyetler ile olabilecek bir savaşa Türkiye'nin hazır olduğunu

³⁰⁹ Milliyet,18 Haziran 1957.

³¹⁰ Yeni Asır,18 Haziran 1957.

³¹¹ Yeni Asır,18 Haziran 1957.

belirterek NATO ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği konusundaki fikir birliğini ortaya koyuyordu³¹².

Ortadoğu'da II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve yavaş yavaş büyüyen bu gerginlik Suriye ile Sovyetler Birliği arasında 6 Ağustos 1957'de imzalanan işbirliği antlaşmasıyla büyümesine hız kazandırdı. Son yıllarda Suriye yönetiminde Sovyetler Birliği yanlısı düşüncelerin etkin olmaya başladığı bilinmekteydi. Sovyetler Birliği yanlısı fikirlerle birlikte Suriye Savunma Bakanı Halid El Azim Moskova'ya resmi bir ziyarette bulundu. Sovyet yönetimi ile Azim arasında yapılan görüşmelerde Suriye'ye demiryollarının, karayollarının, hidroelektrik santrallerinin tesis edilmesini, sulama sistemlerinin, endüstriyel tesislerin kurulması ile makine, ekipman, materyal ve diğer malzemelerin satışlarını kapsayan bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı³¹³. Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki işbirliği antlaşmasının ardından Suriye yönetimi Şam Amerikan Büyükelçiliği personeli iki sivil diplomat ve bir askeri ataşeyi Suriye rejimini yıkmak için faaliyetlerde bulunmak gerekçesiyle sınır dışı etti. Amerikalı diplomatlar ile askeri ataşenin Suriye'den sınır dışı edilmesi olayı Amerikan yönetimi tarafından cevap buldu ve Vaşington'daki Suriye Büyükelçisi istenmeyen kişi ilan edildi³¹⁴. Amerikan yönetimi Suriye'deki Amerikan büyükelçisinin de görevinden çekilerek Suriye'ye bir daha gitmeyeceğini açıkladı³¹⁵. Suriye Sovyetler Birliği antlaşması sonrasında Suriye iç ve dış siyasetinde birbiri ardına olaylar meydana gelmeye devam ediyordu.

Suriye ile Amerika arasında yaşanan diplomatik problem sonrasında Suriye Başbakanı Assali Suriye Genel Kurmay Başkanı General Nizameddin'in emekliye sevk edildiğini açıklanmış, General Nizameddin'in görevine Sovyetler Birliği yanlısı olarak bilinen General Bizri getirilmişti. Suriye yönetiminin askeri

³¹² BCA,030/01-68-430-8.

³¹³ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15705.

³¹⁴ A.g.e.,s.15721.

³¹⁵ Ulus,16 Ağustos 1957.

kanadındaki bu önemli değişiklik için herhangi bir resmi gerekçe gösterilmemişti³¹⁶. Suriye Genel Kurmay Başkanlığında yapılan değişiklik etkilerini vakit kaybetmeden göstermiş, Suriye ordusunda Sovyetler Birliği yanlısı olmayan iki general ve yedi albayın ordudaki görevlerine son verilmişti. Suriye ordusundaki yönetimden rahatsız olan birçok subay da Suriye'yi terk ederek Lübnan'a kaçıma başlamıştı³¹⁷.

Suriye'de yaşanan gelişmeler İsrail de dahil olmak üzere çevre ülkeler tarafından tedirginlikle izleniyordu³¹⁸. Suriye'ye deki gelişmelerin çevre ülkelerde yarattığı gerginlik bu ülkelerin kendi aralarında görüşme yapmaları ihtiyacını doğurdu. Bu ihtiyaç doğrultusunda Ürdün Kralı Hüseyin ile Irak Kralı Faysal Suriye'deki gelişmeleri görüşmek üzere Türkiye'ye geldiler³¹⁹. Türkiye'deki Suriye görüşmelerine Arap liderlerine ek olarak 24 Ağustos 1957 günü Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Handerson'da katıldı³²⁰. Görüşmelerin içeriği açısından resmi bir açıklama yapılmasa da Suriye-Ürdün gerginliği, Suriye-Sovyet antlaşması ve Suriye-Amerikan gerginliği ardından yapılan bu görüşmenin Suriye'yi konu aldığı değerlendirilmekteydi. Türkiye'de yapılan görüşmeler Sovyetler Birliğini de Suriye konusunda harekete geçirmiş ve işbirliği içerisinde bulunduğu Suriye'yi desteklediğini bildirmişti.

Sovyetler Birliği Suriye konusunda Amerika ve Türkiye'yi kendi politikasına tehdit olarak algıladığından, Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e bir mesaj göndermiş ve mesajında Suriye konusunda Sovyetler Birliğinin takınacağı tavrı belirtmişti. Bulganin 10 Eylül 1957 tarihli mesajında, Amerika'nın Suriye'nin iç işlerine müdahale edebilmek konusunda planları olduğunu, bu planlar doğrultusunda bir askeri hareket

³¹⁶ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15721.

³¹⁷ Cumhuriyet,19 Ağustos 1957.

³¹⁸ Yeni Asır,19 Ağustos 1957.

³¹⁹ Milliyet,23 Ağustos 1957.

³²⁰ Cumhuriyet,25 Ağustos 1957.

planladığını, askeri hareketi Amerikan silahları ile Türkiye'nin icra edeceğini, Türkiye'nin icra edilmesi planlanan bu askeri hareket için Suriye sınırına askeri yığınak yapmakta olduğunu belirlemekteydi. Bulganin Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Handerson'un Suriye'ye yapılacak saldırıyı organize etmek amacıyla Türkiye'ye ziyarette bulunduğunu ve olası saldırının Amerikan menfaatlerine hizmet edeceğini de ifade ediyordu. Sovyetler Birliği son haftalarda Türkiye'ye Amerikan silahlarının nakledildiğini ve Türkiye'nin Suriye sınırına askeri kuvvet aktardığını dikkatle takip ettiğini ifade ediyor, Türk yetkililere kendi sınırlarında yabancı devletlerin baskısını hissetmeleri durumunda ne yapacaklarını soruyordu. Suriye üzerindeki baskıların tehlikeli seviyeye ulaştığını belirten Bulganin, I. ve II. Dünya savaşlarının iki ülke arasındaki gerginliklerden başladığını, Suriye ve Türkiye arasındaki durumun savaşa dönüşmesi halinde bölgede yayılma eğilimi göstereceğini, bu durumda ise Sovyetler Birliğinin tepkisiz kalmayarak Suriye'nin yanında yer alacağını belirtiyordu³²¹.

Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin'in Suriye hakkında Türkiye'ye gönderdiği mesaj içeriği, bir kez de Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko tarafından açık bir şekilde dile getirildi. Gromyko açıklamasındaki *“Türkiye, Suriye'ye karşı harekete geçerse kendini uçurumda bulacaktır”*³²² ifadeleri ile Türkiye'yi tehdit ederken, *“Suriye'nin güvenilir dostları olduğunu”*³²³ belirterek Suriye konusundaki Sovyet desteğini bir kez daha vurgulamıştı. Gerilimin artmasıyla Sovyetler Birliğinin Suriye'ye olan desteği sadece Sovyet yöneticilerin mesaj ve konuşmalarında sınırlı kalmamış, icraata geçmişti. Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki ekonomik ve askeri işbirliği konularını görüşmek üzere, 19 kişiden oluşan Sovyetler Birliği temsil heyeti 18 Eylül 1957 tarihinde Şam'a varmış, Sovyet temsil heyetinin ardından 21 Eylül 1957 tarihinde Koramiral Kotov komutasındaki Zhdanov kruvazörü ve Svobodny destroyeri Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret etmişti. Koramiral Kotov ve heyeti

³²¹ Keesing's, 1957-1958, A. g. e., s. 15811.

³²² Milliyet, 12 Eylül 1957.

³²³ Milliyet, 12 Eylül 1957.

Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli, Başbakan Assali, Genel Kurmay Başkanı Bizri ve Suriye devlet yönetiminin ileri gelen diğer yöneticileri tarafından ağırlandı. Sovyet heyetlerin Suriye ziyaretleri, Suriyeli yetkililer tarafından ilgi ile karşılanmış ve Sovyetler Birliği-Suriye işbirliği karşılıklı olarak bir kez daha dikte edilmişti³²⁴.

Bulganin'in mesajına cevap veren Menderes, Türkiye'nin Suriye dahil hiçbir devlete karşı saldırıyı esas alan bir planı olmadığını belirtmiştir. Menderes açıklamasında Sovyetler Birliğinin Suriye meselesini sahiplenirken Suriye'nin Türkiye hakkında herhangi bir şikayette bulunmadığının altını çizmiş, Suriye'nin ülke savunmasında kullanılabilir limitin üzerinde silahlanarak farklı ülkelerin ihtiyaç duymaları durumunda kullanabileceği bir silah deposu halini aldığını ifade etmiştir. Sovyetler Birliğinin Türkiye'yi Ortadoğu'da barışı bozmakla suçlamasına karşılık, Menderes Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yapılmış olan 1925 tarihli saldırmazlık antlaşmasının, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği tarafından tek taraflı olarak tanımadığını ve Sovyetler Birliğinin antlaşmanın yenilenebilmesi için Türkiye'den toprak talep ettiğini hatırlatmıştır. Suriye'nin sınır güvenliği konusunda Türkiye sebebiyle yaşadığı ifade edilen tedirginliklerin asılsız olduğu ve bu tedirginliklerin aslında Sovyetler Birliği nedeniyle Türkiye tarafından yaşandığı, Menderes'in açıklamaları arasındaki diğer ifadelerdendi. Ayrıca Başbakan Menderes Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Handerson'un Türkiye'ye yaptığı ziyaret konusuna da değinmiş ve ziyaretin amacının herhangi bir saldırıyı planlamak olmadığını, Ortadoğu'da oluşan gerilim sonrasında yapılan bir savunma ve koordinasyon görüşmesi olduğunu belirtmişti³²⁵. Menderesin Sovyetler Birliği ve Suriye hakkındaki açıklamaları bu sefer Suriye Başbakanı Assali tarafından cevap buldu ve "*Assali, Türkiye'nin teminatına rağmen tedbir alacaklarını söyledi*"³²⁶.

³²⁴ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15811.

³²⁵ A.g.e.,s.15812.

³²⁶ Milliyet,20 Eylül 1957.

Türkiye, Suriye ve Sovyetler Birliği arasında gerginlik karşılıklı mesajlar yoluyla devam ederken konu hakkında diğer bir görüş Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles tarafından geldi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada “Sovyetlerden silah alan memleketlerin tecavüz hareketlerine girişmelerinden endişe ettiğini söyleyen Dulles, Türkiye'nin güney hududunda, Suriyede silah yığılmasından ve kuzey hududunda Sovyet silahlı kuvvetlerinden ötürü bilhassa tehdiye maruz bulunduğunu”³²⁷ belirtmiştir. Dulles'in Suriye konusundaki fikirlerine katılmayan Suriye Genel Kurmay Başkanı General Bizri, Suriye'nin Türkiye sınırında normal dışı herhangi bir askeri faaliyette bulunmadığını, Suriye'nin saldırgan bir tavrı olmadığını ve Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson'un Ortadoğu gezisine Suriye'yi dahil etmediği için Suriye'nin bu durumu Amerikalı yöneticilere açıklayamadığını belirtiyordu. Bizri Amerikalı yöneticilerin Suriye ile görüşmek istemeleri durumunda Suriye'nin görüşmelere açık olduğunu açıklıyordu ancak Amerika'nın bu konuda tavrı açık ve sertti. Amerikalı yöneticiler Suriye'nin teklifini reddederek “Suriyeli hükümet liderleriyle görüşmek üzere yakın bir gelecekte Şama kimseyi göndermek niyetinde olmadıklarını söylemişlerdir”³²⁸.

E. Suudi Arabistan'ın Arabuluculuk Girişimi

Suriye konusunda gerginleşen ilişkiler Suudi Arabistan'ı harekete geçirdi ve Kral Suud ülkeler arasında gerilime son vermek için arabuluculuk görevini üstlendi. Kral Suud'un arabuluculuk teklifi öncelikle Suriye-Ürdün gerginliğini daha sonra Suriye-Türkiye gerginliğini gidermeyi amaçlıyordu. Arabuluculuk teklifi Türkiye tarafından kabul edildi ancak Suriye tarafından kabul edilmedi. Görüşmeler için 25 Eylül'de Suriye'ye giden Kral Suud Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli ve Suriye Başbakanı Assali ile görüşmelerde bulundu. 26 Eylül günü Irak Başbakanı Ali Cevdet de Suriye'ye giderek görüşmelere katıldı. Görüşmeler

³²⁷ Demokrat İzmir,21 Eylül 1957.

³²⁸ Cumhuriyet,24 Eylül 1957.

sonrasında Suudi Arabistan'a dönen Kral Suud görüşmelerin neticesi hakkında *"Suriyenin komşularından herhangi biri için hiçbir suretle tehlike teşkil etmediğinden ve böyle bir niyeti bulunmadığından eminim"*³²⁹ ifadeleri ile Türkiye'yi de ilgilendiren bir açıklama yapmıştı. Suriye Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifini reddetmiş olsa da Kral Suud'un Suriye'den ayrıldıktan sonra yaptığı açıklamalar Suriye tarafında gergin atmosferi biraz da olsa hafifletmişti.

Oluşturulmak istenen ılımlı havaya Türkiye de katkıda bulunmuş ve Birleşmiş Milletler toplantısında Türkiye temsilcisi Arap milletleri hakkındaki olumlu fikirlerini *"Biz Türkler, bütün Arab memleketleri gibi kendileriyle kültürel, dini ve tarihi bağlarımız olan Suriye halkına karşı muhabbet ve hürmet hisleri beslemekteyiz. Onların istiklaline, hükümranlığına ve tamamiyeti mülkiyetine kıymet verdiğimiz gibi kuvvetli, muammer, müstakil bir Suriyenin cenub hududlarımızda kendi emniyetimiz bakımından da munzam bir garanti teşkil edeceğini müdrikiz"*³³⁰ kelimeleri ile ifade etmişti. Suriye Türkiye arasındaki ilişki görüldüğü gibi çok uluslu bir hal almıştı. Kral Suud'un girişimleri gerginlik havasını yumuşatmaya yetmemiş, Sovyetler Birliği komünist partisi lideri Nikola Kruşçev'in açıklamaları gerginliği bir üst safhaya taşımıştı.

Kruşçev açıklamalarında *"Türkiyenin Suriyeyi «tehdid» için Suriye hududuna askeri kuvvetlerini sevketmekle Rus toprakları boyunca uzanan kendi öz hududlarını hemen hemen «çıplak» bıraktığını söylemiştir"*³³¹ ve konuşmasına *"Türkiye bu hususu göz önünde tutsa daha iyi eder. Zira topar gürelemeye ve roketler uçmaya başladığı zaman pek geç olacaktır"*³³² sözleriyle devam ederek Türkiye'yi açık bir şekilde tehdit etmiştir. Sovyet yetkili konuşmasında sadece Türkiye'ye ithamda bulunmamış aynı zamanda Türkiye'nin Suriye'ye karşı

³²⁹ Cumhuriyet,28 Eylül 1957.

³³⁰ Cumhuriyet,29 Eylül 1957.

³³¹ Cumhuriyet,9 Ekim 1957.

³³² Hürriyet,9 Ekim 1957.

izlediği politikanın bir Amerikan planı olduğunu, Loy Handerson'un Irak ve Lübnan'ı Suriye'ye karşı kışkırtmakta başarısız olması üzerine³³³ Ortadoğu'da savaş çıkarabilmek için Türkiye'yi Suriye'ye karşı kışkırttığını ifade etmiştir³³⁴. Kruşçev'in Amerika ve Türkiye hakkındaki beyanatlarına bir gün sonra 10 Ekim tarihinde Amerikan hükümetinden karşı açıklama geldi. Amerikan karşı açıklamasında Sovyetlerin, Amerika'nın Türkiye'yi Suriye'ye saldırması yönünde kışkırttığı konulu beyanatları saçma ve asılsız bulunurken, beyanatlarında barıştan söz eden Sovyetler Birliğinin Türkiye'yi açık bir şekilde tehdit etmesindeki çelişkinin altı çizilmiş, Amerika ile Türkiye'nin dost ve müttefik iki devlet olduğu ifadeleri vurgulanmıştı³³⁵. Amerikan açıklaması ile eş zamanlı olarak Türkiye hükümeti de Sovyetler Birliği açıklamalarını gülünç kabul etmiş, Sovyetler Birliği açıklamalarının Türkiye'nin güvenlik konusunda bölgede duyduğu tedirginlikleri haklı çıkarttığını belirtmişti³³⁶.

F. Birleşmiş Milletler Görüşmeleri

Ülkelerin karşılıklı itham ve beyanatları devam ederken Suriye Birleşmiş Milletler toplantısında Türkiye-Suriye ilişkileri ile ilgili bir şikayete bulundu³³⁷. Suriye'nin şikayeti Türk birliklerinin Suriye sınırında saldırı amaçlı faaliyetlerde bulunduğunu, Suriye hava sahasının ihlal edildiğini, Suriye'ye sınır ötesinden ateş açıldığını, tüm bu faaliyetlerin yabancı ülkelerin yönlendirmesi ile olduğunu ve mevcut Suriye yönetimini yıkmak amacını güttüğünü belirtiyordu. Suriye Türkiye hakkında yaptığı şikayete ek olarak Birleşmiş Milletlerden bir komisyon kurulmasını ve komisyonun konu hakkında incelemelerde bulunarak, hazırlayacağı raporu Birleşmiş Milletlere sunmasını talep etti. Gerilim Birleşmiş

³³³ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15812.

³³⁴ Cumhuriyet,9 Ekim 1957.

³³⁵ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15812.

³³⁶ Milliyet,11 Ekim 1957.

³³⁷ Yearbook of the United Nations,1957,s.53.

Milletler gündeminde görüşülmeye devam ederken, Suriye yönetiminin gerilime çözüm bulmak için dış siyasette ve iç siyasette izlediği çözümlerin birbirinden farklı olduğu gözlemlenmekteydi. Suriye ordusunda izinler kaldırılmış, ülkede alarm ilan edilmiş ve sivil savunma örgütlerine silah dağıtılmaya başlanmıştı³³⁸

Birleşmiş Milletler toplantısında 16 Ekim günü Sovyetler Birliği delegasyonu Suriye konusuna değinerek gerilimin her an bir savaşa dönüşebileceğini, Türk Genel Kurmayının Amerikalı danışmanlar ile birlikte çalıştıklarını ve 27 Ekimde Türkiye’de yapılacak seçimler sonrasında Suriye’ye bir saldırı planladıklarını belirtti. Sovyetler Birliği delegasyonu herhangi bir savaş durumunda Suriye’nin yalnız kalmayacağını ifade ederek, Birleşmiş Milletler toplantısı öncesi basın yoluyla verdiği mesajları bir kez de Birleşmiş Milletler toplantısında tekrarlıyordu. Sovyetler Birliği Türkiye’yi tehdit etmeye devam ederken, Türkiye eğer Suriye’ye saldırır ise Birleşmiş Milletler üye devletlerinin Suriye’ye askeri yardımda bulunması gerektiğini savunuyordu³³⁹. Türkiye’ye karşı tekrarlanan Sovyetler Birliği tehditleri ardından Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles yaptığı basın açıklamasında Sovyetler Birliğinin Türkiye’ye saldırması durumunda, Amerika’nın sadece savunma durumunda kalmayacağını belirterek Suriye ve Sovyetler Birliği konusunda, Amerika’nın Türkiye’yi destekleyeceğini açık bir şekilde ifade etmişti³⁴⁰.

Gerginliğin seviyesi arttıkça bölgedeki taraflaşmalarda kedisini daha fazla belli etmeye başlamıştı. Suudi Arabistan Suriye-Ürdün ve Suriye-Türkiye ilişkilerinde gerginliklere son vermek amacıyla arabuluculuk girişiminde bulunduğu Kral Suud Suriye’de görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşmelerde Türkiye’nin de konu edildiği değerlendirilmişti. Bu değerlendirmelerin oluşmasına sebep olan durum ise Suriye görüşmeleri sonrasında Kral Suud’un Türkiye’yi de içeren açıklamalarıydı ancak Ürdün Kralı Hüseyin’in açıklamaları

³³⁸ Keesing’s,1957-1958,A.g.e.,s.15813.

³³⁹ Yearbook of the United Nations,1957,A.g.e.,s.53.

³⁴⁰ Keesing’s,1957-1958,A.g.e.,s.15812.

görüşmelerin bölgesel gerginliği konu almaktan çok Ürdün-Suriye gerginliğini konu aldığını açığa vuruyordu. 16 Ekim 1957 günü Ürdün Kralı Hüseyin Amman'da bulunan Amerika, İngiltere ve Türkiye Büyükelçilerini kraliyet sarayına davet ederek Suriye konusunda görüş bildirmişti. Kral Hüseyin görüşlerinde Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı tüm Arap devletlerine yapılmış bir saldırı olarak kabul edeceğini belirtirken³⁴¹, Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerinin sadece Ürdün-Suriye ilişkileri konusunda sınırlı kaldığını anlaşıldığını sağlıyordu. Ürdün yaptığı resmi açıklama ile Suriye'yi desteklerken Mısır Suriye'ye olan desteğini daha farklı şekilde belirtti.

Mısır ve Suriye'nin imzaladıkları müşterek savunma antlaşması uyarınca Mısır, Suriye'nin Lazkiye limanına askeri kuvvet gönderiyor ve bu kuvvetlerin amacının Suriye savunmasını desteklemek olduğunu açıklıyordu. Mısır kuvvetlerinin Suriye'ye gelişi ise Mısır deniz kuvvetleri ile Suriye ve Mısır hava kuvvetlerinin müşterek kontrol ve korumasında gerçekleşiyordu³⁴². Bölgede gerilim artarken Türkiye bölgede istikrarı bozacak herhangi bir emelinin olmadığını belirtiyor ve hakkında yapılan iddiaları kabul etmiyordu³⁴³. Durum artık ülkeler arasında gövde gösterisi halini almıştı ve Mısır kuvvetlerinin Suriye'nin Lazkiye limanına gönderilmesine karşılık, Amerika da Türkiye'yi desteklediğinin göstergesi olarak 6ncı Akdeniz Filosuna ait Cambera gemisini İzmir limanına gönderiyordu. Cambera gemisinin İzmir ziyaretine ek olarak Cambera gemisinde bulunan güdümlü füzelerin teşhir edilmesi, güç gösterisinin diğer bir unsuru olmuştu³⁴⁴. Bu gelişmeler yaşanırken Birleşmiş Milletler toplantısı devam etmekteydi ve Birleşmiş Milletler Genel Komitesi Suriye'nin yapmış olduğu şikayeti değerlendirerek 18 Ekim 1957'de konuyu ele aldı.

³⁴¹ A.g.e.,s.15813.

³⁴² A.g.e.,s.15813.

³⁴³ A.g.e.,s.15813.

³⁴⁴ Demokrat İzmir,20 Ekim 1957.

Toplantıda Suriye delegasyonu Türkiye hakkındaki şikayetlerini tekrarlarken, Türk delegasyonu da Suriye'nin güvenlik ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek herhangi bir girişimleri bulunmadığını tekrarlamış, mevcut durumun Sovyetler Birliği tarafından Türkiye ve müttefiklerine karşı girişilmiş bir propaganda faaliyetinin unsuru olduğu beyan edilmişti. Ayrıca Türk delegasyonu Sovyetler Birliğinin Türkiye'yi roket kullanarak tehdit ettiğini ve yaklaşmakta olan seçimleri engellemeye çalıştığını ifade etmiştir³⁴⁵. Karşılıklı beyanlar devam ederken Suudi Arabistan Türkiye ve Suriye arasında arabuluculuk görevini üstlenmeyi tekrar teklif etti. Arabistan'ın arabuluculuk teklifi Türkiye tarafından kabul edildi ancak Suriye için aynı durum yine söz konusu değildi. Suriye ilk arabuluculuk teklifini başlangıçta kabul etmesine rağmen daha sonra teklifi kabul etmediğini belirtmişti. Suriye'nin bu fikir değişikliğindeki asıl sebep bilinmemekle birlikte Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli'nin arabuluculuğu kabul etmek istediği ancak Suriye'deki Sovyetler Birliği yanlısı askeri kanadın baskısı ile teklifi reddettiği tahmin edilmektedir³⁴⁶.

Kral Suud Birleşmiş Milletler toplantısında Suriye ile Türkiye arasında arabuluculuk görevini üstlenmeyi teklif ederken, konunun Birleşmiş Milletler Konseyinde görüşülmesine ara verilmesini ve arabuluculuk girişimleri sonrasında gerekirse Birleşmiş Milletler gündeminde görüşülmeye devam edilmesini de teklif etmişti. Suriye kendisine daha önce de arabuluculuk teklif edildiğini ancak geçerli bir arabuluculuk girişiminin olmadığını gerekçe göstererek Suudi Arabistan'ın teklifini reddetmiş ve konunun Birleşmiş Milletler gündeminden ertelenmesine karşı çıkmıştı. Sovyetler Birliği de ertelemeye karşı çıkarak Suriye'nin yanında yer almıştır³⁴⁷. Suriye delegasyonu Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifini reddederken yaptığı açıklamalarda, bazı dış müdahalelerin yönetimdeki Suriye hükümetini Haziran 1956'daki kuruluşundan itibaren devirmeye çalıştığını belirtmiştir. Amerika'nın 1957 yılında hayata geçen Eisenhower doktrini ile

³⁴⁵ Yearbook of the United Nations,1957,A.g.e.s.53.

³⁴⁶ Keesing's,1957-1958,A.g.e.,s.15813.

³⁴⁷ Yearbook of the United Nations,1957,A.g.e.s.54.

Ortadoğu'daki Arap devletlerini Suriye'ye karşı birleştirmeye çalıştığını ancak, başarılı olamayınca Türkiye'ye yönelerek Türk ordusunu Amerikan emelleri doğrultusunda Suriye'ye karşı bir baskı unsuru olarak kullandığını ifade eden Suriye delegasyonu, Birleşmiş Milletler konseyinden konuyu yerinde incelemek üzere bir inceleme komisyonu kurmasını ve bu komisyonun en fazla 10 gün içerisinde bir rapor hazırlayarak Birleşmiş Milletlere sunmasını talep etmiştir³⁴⁸.

Birleşmiş Milletler konseyinde üyeler arasında da fikir ayrılıkları oluşmaya başladı ve Paraguay delegesi konu hakkında yeni bir teklif sundu. Teklife göre Türkiye-Suriye arasındaki arabuluculuk görüşmeleri sonuçlanana kadar konunun Birleşmiş Milletler Konseyinde görüşülmesine ara verilmesi isteniyordu³⁴⁹. Paraguay delegasyonunun yaptığı teklif ardından toplantıdaki bir kısım üyeler Paraguay'ın teklifini savunmaya başlarken, diğer üyeler ise Suriye delegasyonunun teklifini makul bularak konu hakkında bir araştırma komisyonu kurulmasını ve komisyon hazırlayacağı sonuçlara göre konunun ele alınmasını savunuyorlardı³⁵⁰. Çözülemeyen gerginlik Birleşmiş Milletler gündeminde yaşandığı kadar ülkelerin gündeminde de yaşanmaya başlamıştı. Devlet yöneticileri tarafından gerginliğin çözülemediğine kanaat eden bir grup Suriyeli çözüme katkıda bulunmak adına Türk yönetimine bir telgraf göndererek, iki ülke arasındaki gerginliğin artık sonlanmasını istediklerini belirtmişlerdi³⁵¹.

Suriyeli grubun gerginliğin sonlanması için Türk hükümetine çağrıda bulunması, Türk hükümetinin kararlarına etkide bulunmuş mudur bilinmemekle birlikte, Birleşmiş Milletler Konseyi'ndeki Türk temsilcisi M.Seyfullah Esin Suriyeli grubun isteklerini yerine getirilmesine Türk hükümetinin Suriye ile ilişkilerinde gerginliğe son vermek istediğini ifade eden bir konuşma yaptı. Esin konuşmasında Türkiye'nin Suriye'ye sevgi ve saygı beslediğini, Türkiye ve

³⁴⁸ A.g.e.s.54.

³⁴⁹ A.g.e.s.55.

³⁵⁰ A.g.e.,s.55.

³⁵¹ BCA,030/01-7-36-35.

Suriye'nin birbirlerine tarihi, kültürel ve dini bağlarla bağlı olduğunu, Suriye'nin bölgedeki istikrarını ve güvenliğini Türkiye'nin kendi sınırındaki güvenliğin garantisi olarak gördüğünü ifade etti³⁵².

G. Gerginliğin Sona Ermesi

Birleşmiş Milletler konseyine gerginliğe çözüm bulmak için sürekli yeni öneriler getiriliyordu. Suriye teklif ettiği öneriyeye açıklık getirdi ve gerginliği bölgede incelemek adına yedi kişilik bir komisyon kurulmasını istedi. Suriye'nin talebine göre yedi kişiden oluşacak komisyon iki Türk üye, iki Suriyeli üye ve Suriye ile Türkiye'nin ortak olarak uygun gördükleri üç üyeden meydana gelmeliydi. Birleşmiş Milletler Konseyinde gerginliği çözüme ulaştırma konusuna açıklık getirilememesi, konunun Birleşmiş Milletler gündeminden çıkarılmasına taraftar tekliflerin artmasına sebep oldu. Kanada, Danimarka, Japonya, Norveç, Paraguay, Peru ve İspanya delegelerinin ortak teklifine göre konu Birleşmiş Milletler nezaretinde Türkiye ve Suriye arasında görüşülmeli ve gerekli görüldüğünde diğer devletler görüşmelere dahil edilebilmeliydi³⁵³.

Suriye'nin çözüm teklifi olan komisyon kurulması önerisiyle, Birleşmiş Milletler nezaretinde Türkiye ve Suriye görüşmeleri önerisi Birleşmiş Milletler Konseyi'nde oylanacak ve çıkan sonuç doğrultusunda gerginlik hakkında Birleşmiş Milletler, Türkiye ve Suriye'nin izleyecekleri yolu belirleyecekti. Oylamaya geçilmeden önce Endonezya delegasyonu Birleşmiş Milletler Komisyonu'na yeni ve farklı bir öneri sundu. Endonezya önerisi Türkiye ve Suriye'ye diğer iki öneriyi oylama konusunda ısrarcı olmadan, konunun direkt olarak iki ülke arasında Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda karşılıklı iyi niyet ve işbirliği içerisinde görüşülerek sonuçlandırılmasını içeriyordu³⁵⁴.

³⁵² Keasing's,1957-1958,A.g.e.,s.15813.

³⁵³ Yearbook of the United Nations,1957,A.g.e.,s.55.

³⁵⁴ A.g.e.,1957,s.56.

Endonezya delegasyonunun önerisi ardından Birleşmiş Milletler nezaretinde iki devlet arasında görüşme yapılması önerisini sunan yedi devlet adına Norveç temsilcisi Engen, Suriye'nin kendi önerisi konusunda ısrarcı olmaması durumunda yedi devletin önerilerini geri çekebileceklerini, böylelikle Türkiye ve Suriye'nin Endonezya'nın önerisi doğrultusunda direkt olarak görüşebileceklerini ifade etti.

Gerginlik Birleşmiş Milletler gündemine taşınmadan önce ve sonra, arabuluculuk görüşmelerine Türkiye olumlu yaklaşımlarda bulunmuştu ancak aynı tavrı Suriye sergilemiyordu. Endonezya'nın önerisi ardından Norveç delegasyonunun yaptığı öneriyi geri çekme teklifi Suriye'yi verilmesi gereken güç bir kararın eşiğinde bıraktı. Suriye o güne kadar olan tavrını değiştirdi ve Suriye Dışişleri Bakanı Bitar açıklamasında Endonezya'nın yapmış olduğu öneriyi kabul edeceklerini, iki ülke arasındaki tansiyonu düşürmek adına aynı yaklaşımı Türkiye'den de beklediklerini belirtti. Suriye'nin açıklaması ardından Türkiye adına Selim Sarper bir karşı açıklama yaptı³⁵⁵. Sarper açıklamasında öncelikle Endonezya delegesine zeki teklifinden dolayı teşekkür etti ve ardından karşılıklı görüşme önerisini Türkiye'nin kabul ettiğini belirtti³⁵⁶.

İki ülkenin de gerilimi sonlandırmak ve ilişkilerini düzeltmek konusundaki olumlu yaklaşımları tansiyonun düşmesini sağladı. Tansiyonun düşmesiyle gerilim Birleşmiş Milletler Konseyi gündeminden çıkmış ve bu durum ise konunun uluslararası düzeyden iki ülke arasındaki bir düzeye indirgenmesine olanak sağlamıştı. Türkiye Suriye gerilimi konusundaki Birleşmiş Milletler görüşmeleri sonlandıktan sonra Suriye tarafından Birleşmiş Milletlere Türkiye'nin gerilimi sürdürdüğü konusunda bildirimler sunulsa da, bu bildirimler tansiyonun tekrar yükselmesine imkan sağlamamış, Türk ve Suriyeli yetkililer gerginliği nihai olarak sonlandırabilmek amacıyla görüşmelere başlamışlardır³⁵⁷.

³⁵⁵ Keesing's, 1957-1958, A. g. e. s. 15920.

³⁵⁶ Yearbook of the United Nations, 1957, A. g. e. s. 56.

³⁵⁷ Keesing's, 1957-1958, A. g. e. s. 15920.

Gerilimin iki ülke arasındaki bir düzeye indirilmesi Amerika ve Sovyetler Birliğinin de konuya daha tarafsız davranmalarını sağladı. Türkiye ve Suriye karşılıklı iyi ilişkiler kurmaya çabalar iken, Suriye'nin Amerika'ya karşı ve Türkiye'nin de Sovyetler Birliğine karşı tedirginlikleri devam ediyordu. Karşılıklı müttefiklikler sayesinde bu derece artan gerilimin, aynı yolu izleyerek durulup durulmayacağı iki ülke için de merak konusuydu. Türkiye Suriye görüşmeleriyle birlikte Suriye için Ortadoğu'da tehdit unsuru olarak sadece İsrail kalmıştı. Suriye'nin politikasını Ortadoğu ilişkilerine çevirmesini Türkiye kendisi için faydalı buluyordu. 18 Kasım 1957 günü Mısır ve Suriye hükümetlerinin iki ülkenin birleşmesi konusunda görüşmelerin başladığını açıklaması³⁵⁸ Türkiye'yi Suriye konusunda daha da rahatlatmıştı. Suriye'nin dış ilişkiler konusunda Arap devletleri ile daha yoğun bir ilişki dönemine girmesi dış politikada yön değiştirdiğinin göstergesiydi. Suriye'nin dış ilişkilerde Arap devletleri ile müşterek hareket edecek olması Sovyetler Birliğinin Suriye konusunda hareket kabiliyetini de kısıtlıyordu. Suriye'nin dış ilişkilerde Arap devletlerini kendisine eksen belirlemesi Türkiye tarafından sıcak karşılandı ve Türkiye'nin Suriye'nin Sovyetler Birliğiyle olan ilişkileri konusunda tedirginliklerinin azalmasına sebep oldu.

Gerginliğin azalmasıyla birlikte Sovyetler Türkiye'ye ikili ilişkilerini geliştirmek istediğini belirten ve dostluk ifadeleri içeren bir mesaj yolladı. Sovyetlerin bu mesajına Türkiye hemen cevap vermemiş öncelikle Sovyetlerin niyetini çözmeye çalışmış, daha sonra gecikmeli olsa da cevap vermişti. Türkiye mesajında Sovyetler ile ilişkileri konusunda kesin ifadeler kullanmaktan kaçınırken, Suriye hakkında dostane ifadeler kullanmak konusunda herhangi bir çekince hissetmiyordu³⁵⁹. Sovyetler Birliği politikalarında olduğu gibi Suriye ve Mısır politikalarında da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı.

³⁵⁸ Cumhuriyet, 18 Kasım 1957.

³⁵⁹ Demokrat İzmir, 20 Ocak 1958.

Suriye ve Mısır yönetimleri arasında yapılan görüşmeler ve çalışmalar ardından iki ülke, 1 Şubat 1958 tarihinde resmen birleşme kararı almışlardı³⁶⁰. Mısır ve Suriye devlet yönetimlerinde alınan birleşme kararının ülke halkları tarafından onaylanması için kararın halkoylamasına sunulmasına karar verilmişti³⁶¹. Suriye ve Mısır'da gerçekleştirilen halkoylamasında birleşme kararının yanı sıra, birleşmenin halk tarafından onaylanması durumunda oluşacak yeni devletin yönetim kademesi de oylanmaktaydı. İki ülkede de yüksek katılım oranıyla gerçekleşen oylama sonucunda ülkelerin birleşmesi halk tarafından onaylanmış, yeni devletin başkanlığına Mısır Devlet Başkanı Nasır seçilmiştir³⁶². Mısır ve Suriye artık Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında yeni bir devlet konumuna gelmişlerdi³⁶³. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması Türkiye tarafından olumlu karşılandı ve Türkiye 11 Mart 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıkladı³⁶⁴. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması Türkiye tarafından Suriye'nin Sovyetler Birliği politikalarından uzaklaşması olarak algılandı ve Türkiye'nin kaygılarının biraz daha azalmasını sağladı. Türkiye Birleşik Arap Cumhuriyetini tanıyarak Mısır ve Suriye'nin yeni politikalarını desteklediğini ifade etmiş oldu ve Türkiye ile Suriye arasında oluşan gerginlik sona erdi.

³⁶⁰ Yeni Asır, 2 Şubat 1958.

³⁶¹ Ulus, 2 Şubat 1958.

³⁶² Cumhuriyet, 23 Şubat 1958.

³⁶³ Sabahattin Şen, A.g.e., s.213.

³⁶⁴ Hürriyet, 12 Mart 1958.

SONUÇ

II. Dünya Savaşının yarattığı yıkımdan diğer devletlere göre daha az etkilenen Sovyetler Birliği bu durumu kullanarak yayılma politikası içerisine girdi. Sovyetlerin yayılma politikası sınır komşusu olan Türkiye’de bir güvenlik endişesi doğurdu. Türkiye çok uluslu savunma organizasyonlarına katılarak güvenlik kaygısını gidermek istiyordu ve Türkiye’nin bu kaygıları Soğuk Savaşın diğer bir kanadı olan Amerika ile yakınlaşmasını sağladı. Sovyetler Birliğinin Türkiye’den talepleri Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit ediyor, Türkiye ise olası bir savaş durumu için savunma harcamalarını arttırmak zorunda kalıyordu. Türkiye’nin II. Dünya Savaşı yıllarında artan ihracat ile birlikte ekonomisi düzelmişti ancak savaşın sona ermesiyle Türkiye’nin ekonomisi tekrar bozuldu ve Türkiye savunma harcamalarını karşılamakta güçlük çekmeye başladı. Türkiye’nin ekonomik güçlük çektiği yıllarda, Amerika’nın Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında Türkiye’ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar, Türkiye’nin Amerika paralelinde politikalar izlemesini tetikledi.

Soğuk Savaş bir süre sonra Ortadoğu’ya da sıçradı ve Ortadoğu hakimiyet mücadelelerine sahne oldu. Ortadoğu’daki sömürge yönetimleri Arap ülkeleri arasında batı karşıtı fikirlerin doğmasını sağlamıştı ki, bu durum Sovyetlerin Ortadoğu’ya inmesini kolaylaştırdı. Türkiye, Amerika ve diğer batı devletleriyle yakınlaştıkça Arap ülkeleri ile ilişkileri bozuluyordu ve Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki bloklaşma o yıllarda Ortadoğu’ya da yansımaktaydı. Türkiye ile Amerika sıcak ilişkiler kurarken, Suriye’nin de içerisinde bulunduğu bazı Arap ülkeleri Sovyetler Birliği ile sıcak ilişkiler kurmaya başlamışlardı. Türkiye ve Suriye arasında bu uluslararası bloklaşmadan kaynaklanan gerginlik iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmişti. Savaş durumunda Sovyetler Suriye’yi, Amerika da Türkiye’yi destekleyeceğini açıklıyordu. Türkiye ilk defa bir Arap devleti ile savaş durumuna gelmişti. Konunun Birleşmiş Milletlerde uzun süre

görüülmesinden sonra gerginlik sona ermiş, beklide III. Dünya Savaşının çıkması önlenmişti.

Gerginlik sonlansa da, iki ülke ilişkilerini derinden etkilemişti. Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında güvenlik kaygısına düşerek izlediği politikalar, yüzyıllarca Osmanlı idaresinde yaşayan Arap ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasını sağlamıştı. Türkiye zaman zaman Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulunmuş olsa da bu girişimler sonuç vermemiş, köklü değişiklikler yaratamamıştı. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliğinin, Arap dünyasına Türkiye'nin ortak düşmanları olduğu fikrini yaymaya çalışması Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin bozulmasını hızlandırmıştı. Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz Arap ülkelerinin Türkiye karşısında Sovyetler ile yakınlaşmasını sağladı. Arap Sovyet yakınlaşması Amerika'dan Eisenhower Doktrini ile karşılık buldu ve Amerika bu doktrin sayesinde Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı sonrasındaki İngiltere ile Fransa'nın rolünü üstlendi.

Türkiye bunalım sona erdikten sonra anlayacaktı ki, Arap dünyasının bölgesel tehdit anlayışı ile Türkiye'nin tehdit anlayışı birbirlerinden farklıydı. Türkiye Sovyetleri kendisine tehdit olarak algılamak Araplar için tehdit İsrail'di. Türkiye uluslararası menfaatleri ile bölgesel menfaatleri arasında sıkışmış ve bir tanesini seçmek zorunda kalmıştı. Türkiye'nin yaptığı seçimler Hatay meselesi nedeniyle soğukluk yaşadığı Suriye ile ilişkilerinin daha da bozulmasını sağlamış, Arap devletlerinin Suriye yanında yer almasıyla Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerinin lekelenmesi ile sonuçlanmıştı.

KAYNAKÇA

I.ARŞİVLER

A.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II.SÜRELİ YAYINLAR

A.Gazeteler

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Hürriyet

Milliyet

Ulus

Yeni Asır

B.Dergiler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih
Araştırmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bilig
Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
İslam Araştırmaları Dergisi
Kıbrıs Yazıları Dergisi
Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

III.İNCELEMELER,YAPITLAR VE ANILAR

A.KİTAPLAR

Acar,C.İrfan,*Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*,Türk Tarih Kurumu
Yayınları,Ankara,1989.

Akşin,Sina,*Türkiye Tarihi*,Cilt II,Cem Yayınları,İstanbul,2009.

-----,*Türkiye Tarihi*,Cilt III,Cem Yayınları,İstanbul,2009.

-----,*Türkiye Tarihi*,Cilt IV,Cem Yayınları,İstanbul,2009.

Arı,Tayyar,*Orta Doğu*,Alfa Yayınları,3.Baskı,İstanbul,2007.

Armaoğlu,Fahir,*20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*,Alkım Yayınevi,16.Baskı,İstanbul,2007.

- Aydos, Volkan, *Suriye Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara, 2007.
- Balbay, Mustafa, *Suriye Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- Brune, H. Lester, *Chronological History Of United States Foreign Relations, Volume II*, Garland Publishing Inc., New York, 1985.
- Bryson, A. Thomas, *American Diplomatic Relations With The Middle East 1784-1975 a Survey*, The Scarecrow Press Inc., Metuchen, N.J., 1977.
- Cleveland, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Collelo, Thomas, *Syria a Country Study*, Fereral Research Division, Washington D.C., 1987.
- Commins, David Dean, *Osmanlı Suriyesi'nde Islahat Hareketleri*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1993.
- Crabb, V. Cecil, *The Doctrines Of American Foreign Policy*, Lousiana State University Press, Lousiana, 1982.
- Cumhuriyetin 75 Yılı*, Cilt II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1998
- Davidson, Lawrence-Artur Goldschmidt Jr, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Daviş, Adid, *Arap Milliyetçiliği*, (Çev. Lütfi Yalçın), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Dedeoğlu, Beril, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.

- Doğru, Halime, *Yeniçağ' da Avrupa Devletlerinin Bütün Dünya ile İlişki Kurması: Büyük Coğrafi Keşifler ve Sonuçları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1078, Eskişehir, 1999.
- Erciyes, Erdem, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Erdinç, Ali, *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Erendil, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- Erkin, Feridun Cemal, *Dışışlerinde 34 Yıl*, Cilt II, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- Ersin, Nihat, *Ortadoğu Savaşları'nın Perde Arkası*, Gündem Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ertuna, Hamdi, *Türk Arap İlişkileri*, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Gönlübol Mehmet, Ülman Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996.
- Günay, Emrullah, *Türkiye'nin Komşuları*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- Halliday, Fred, *The Middle East In International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Hammer, V. Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Medya Ofset, İstanbul, 1999.

- Hitti,K.Philip,*History of the Arabs*,Macmilan,New York,2002.
- Hourani,Albert,*Arap Halkları Tarihi*,(Çev.Yavuz Alogan),İletişim Yayınları,4.Baskı,İstanbul,2003.
- Kayalı,Hasan,*Jön Türkler ve Araplar*,Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul,1998.
- Keesing's Contemporary Archives*,1955-1956.
- Keesing's Contemporary Archives*,1957-1958.
- Kılınçkaya, M.Derviş,*Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*,Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,2.Baskı,Ankara,2008.
- Kürkçüoğlu,Ömer,*Türkiye 'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası(1945-1970)*,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,Ankara,1972.
- LaFaber,Walter,*America Russia And The Cold War 1945-2000*,McGraw-Hill Inc.,Boston,2002.
- Lamartine,De Alphonse, *Sona Doğru*,(Çev.Reşat Uzmen), Bilge Kültür Sanat Yayınları,İstanbul,2005.
- Lenczowski,George,*The Middle East In World Affairs*,Cornell University Press,New York, 1980.
- Memiş,Ekrem,*Kaynayan Kazan Ortadoğu*,Çizgi Kitabevi Yayınları,Konya,2002.
- Mircea,Eliade,*Dinler Tarihi*,Serhat Kitabevi,Konya,2005.
- Morris,B.Richard,*Encyclopedia of Amerikan History*,Harper&Row Publishers,Sixed Edition, NewYork,1982.
- Oran,Baskın,*Türk Dış Politikası*,Cilt I,İletişim Yayınları,İstanbul,2008.

- Parker, Tomas, *America's Foreign Policy 1945-1976*, Facts on File Inc., New York, 1980.
- Pehlivanoğlu, A. Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi., İstanbul, 2004.
- Samur, Sebahattin, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1995.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih*, Cilt I, İmge Kitapevi Yayınları, 17. Baskı, Ankara, 2008.
- , *Siyasi Tarih*, Cilt II, İmge Kitapevi Yayınları, 17. Baskı, Ankara, 2008.
- , *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitapevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2006.
- Satterthwaite, Joseph, *The Truman Doctrine: Turkey*, Sage, California, 1972.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2004.
- , *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Stevens G. Dennis, *Challenges To Peace In The Middle East*, Longman, London, 2003.
- Şen, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- The Middle East*, Congressional Quarterly Inc., Washington, 1986.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2008.
- Umar, Ömer Osman, *Türkiye Suriye İlişkileri 1918-1940*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2003.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, Baskı 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Yearbook of the United Nations, 1947-1948.

Yearbook of the United Nations, 1957.

B. MAKALELER

Acar, Sadık, “*Ortadoğunun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler*”, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt VII, Sayı 1, 1992.

Benhür, Çağatay, “*Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 15, Güz 2004.

Bulut, Sedef, “*Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950 -1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, Mayıs 2008.

-----, “*Suriye Ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)*”, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, 2003.

Buzpınar, Ş. Tufan, “*Ortadoğu Neresidir*”, Dergah, Sayı 176, Ekim 2004.

Çolak, Kamil, “*Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)*”, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, 2008-II, 2008.

Doğru, Deniz, “*I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin’in Siyasi Faaliyetleri*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt II, Sayı 2, Şubat 2001.

Duman, Sabit, “*Ortadoğu Krizleri ve Türkiye*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005.

- Erhan, Çağrı, “*Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt LI, Sayı 1, Ocak 1996.
- Erkan, Ayça Ülker, “*Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası*”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt VIII, Sayı 1, 2010.
- Ertem, Barış, “*Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt XII, Sayı 21, Haziran 2009.
- Güler, Yavuz, “*II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)*”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt V, Sayı 2, 2004.
- Günay, Selçuk, “*II. Abdulhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt XVII, Sayı 28.
- İleri, İlay, “*Türkiye’nin Dış Politikası*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005.
- İlter, Erdal, “*Fransa’nın Suriye’yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Cilt V, Sayı 17, 1996.
- Kaştan, Yüksel, “*II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, 2008.
- Kılıç, Davut, “*Ortadoğu’nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme*”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi., Sayı 13, 2008.
- Kocaoğlu, Mehmet, “*Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 6, 1995.
- Pul, Ayşe, “*Osmanlı-Fransız Diplomasinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 22, 2009.

- Soy,Bayram,“*Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar*”,Bilig,Sayı 30,Yaz/2004.
- Sümer,Aslı,“*Orta Doğu’nun İsrail Meselesi*”,Kıbrıs Yazıları Dergisi,Sayı 3,2006.
- Tür,Özlem,“*Türkiye ve Filistin-1908-1948:Milliyetçilik,Ulusal Çıkar ve Batılılaşma*”,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Cilt LXII,Sayı 1,2007.
- Umar,Ömer Osman,“*Suriye’de Fransız Emperyalizmi*”,Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt XII,Sayı 1, 2002.
- ,“*Osmanlı Döneminde Yahudiler’in Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri*”,Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt XII,Sayı 2,2002.
- Ural,Selçuk,“*Mütareke Döneminde İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Politikası*”,Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,Sayı 39,Mayıs 2007.
- Ülman,Haluk,“*Orta Doğu Buhranı*”,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.,Cilt XIII, Sayı 4,1958.
- ,“*1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan’ın Durumu ve Milletler Arası Politika*”,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Cilt XVIII,Sayı 3,1963.
- Yavuz,Nuri,“*Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri*”,Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,Cilt XXIII,Sayı 3,2003.

IV.İNTERNET

www.devletarsivleri.gov.tr

www.wikipedia.org

http://tr.wikipedia.org/wiki/Greenwich_G%C3%B6zlemevi

<http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1ristiyanl%C4%B1k>

http://turkish.turkey.usembassy.gov/marshall_plan_konusma.html